

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Vliv volebního systému na politické složení Senátu Parlamentu

ČR v prvních dvou cyklech senátních voleb

Electoral System Effects on Political Representation in the Senate
of the Parliament of the Czech Republic in the First Two Cycles of
Senate Elections

Autor: Tomáš Lacina

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.

Praha 2008

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a vyznačil v ní veškeré použité zdroje informací.

V Praze, 19.5. 2008

Tomáš Lacina

Srdečně děkuji PhDr. Tomáši Lebedovi, Phd. za poskytnuté cenné rady, připomínky a metodologické vedení práce.

Za veškerou pomoc a podnětné rady děkuji také PhDr. Lukáši Linkovi a Patu Lyonsovi, PhD.

Anotace

Volby do horní komory Parlamentu ČR jsou jediným případem, kde se v České republice objevuje většinový volební systém, konkrétně dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem. Práce analyzuje vliv tohoto volebního systému na politické složení Senátu PČR v prvních dvou cyklech senátních voleb, tedy v období vymezeném prvními volbami do Senátu v roce 1996 a volbami v roce 2002, kdy se Senát poprvé po třetinách obnovil. Po teoretickém úvodu zabývajícím se dvoukolovými většinovými volebními systémy a jejich účinky na chování voličů a na stranické systémy se práce zaměřuje především na kritérium volební účasti, na volební podporu jednotlivých politických stran a její reflexi v konečných volebních ziscích těchto stran.

Abstract

Elections to the upper chamber of the Parliament of the Czech Republic is the only case of using a majoritarian electoral system in the country. The type of the electoral system used is a majority run-off system. The thesis aims to analyze effects of such electoral system on political representation in the Senate in the first two cycles of senate elections. That is the period from the very first senate elections in 1996 to the elections of 2002, when the Senate was gradually renewed for the first time. After a theoretical introduction concerning two-round systems in general and their impacts on voting behaviour and party systems, the main focus is put on electoral turnout criterion as well as on electoral support of particular political parties and expression of this support in overall party gains.

Obsah:

1. Úvod	2
2. Teoretická východiska a volební systém do Senátu PČR	4
2.1 Stručný úvod do problematiky volebních systémů	4
2.2 Dvoukolové většinové volební systémy	5
2.2.1 Vliv dvoukolového volebního systému na stranický systém	9
2.2.2 Vliv dvoukolového volebního systému na volební chování	12
2.3 Geneze volebního systému pro Senát PČR	13
2.4 Současná podoba volebního systému pro volby do Senátu PČR	16
2.5 Volební účast – teoretická východiska	17
3. První cyklus voleb do Senátu PČR	22
3.1 Volební účast	23
3.2 První kolo voleb	27
3.3 Druhé kolo voleb	31
4. Druhý cyklus voleb do Senátu PČR: volby 1998–2002	38
4.1 Volební účast	38
4.2 Neplatné hlasy	47
4.3 Politický vývoj a změny ve stranickém systému	51
4.4 Kandidáti	54
4.5 Volební podpora a zisky jednotlivých politických stran	57
4.5.1 ODS	57
4.5.2 ČSSD	64
4.5.3 Čtyřkoalice	69
4.5.4 KDU-ČSL, US-DEU, ODA	72
4.5.5 KSČM	74
4.5.6 Nezávislí kandidáti, ostatní politické strany	77
5. Závěr	79
Seznam pramenů a literatury	85
Přílohy	87

1. Úvod

V roce 2008 se budou konat již šesté řádné volby do Senátu Parlamentu České republiky. Přesto stály senátní volby a zejména volební chování v nich z hlediska odborných aktivit zabývajících se volbami na okraji zájmu.

Volby do horní komory Parlamentu ČR jsou jediným případem, kde se v České republice objevuje většinový volební systém. Jde o dvoukolový většinový systém s tzv. uzavřeným druhým kolem, který bývá typický spíše pro prezidentské volby, než pro volby do zákonodárných kolektivních orgánů (Lebeda 2004). Pro parlamentní volby se užívá hojně v zemích bývalého Sovětského svazu (Moldávie, Ukrajina, Bělorusko) a v řadě zemí Afriky a Karibiku, často historicky pod vlivem francouzského kolonialismu (Reynolds, Reilly 1997). Francie je také v kontextu západoevropských konsolidovaných demokracií výjimkou v užívání dvoukolového většinového systému pro volby do kolektivních orgánů. Ve Francii se ovšem pro tyto volby většinou používá varianta dvoukolového systému s tzv. otevřeným druhým kolem, která ke zvolení nevyžaduje absolutní většinu a její politické důsledky se v mnohém liší. Není tedy snadné najít v konsolidovaných demokraciích případy, které by říkaly více o účincích, politických konsekvencích a volebním chování při aplikaci takového volebního systému, který se užívá při volbách do Senátu PČR.

V ostatních čtyřech typech voleb, které v ČR probíhají (sněmovní, krajské, komunální, volby do Evropského parlamentu), je užíváno systému poměrného zastoupení. Různé formy volebních systémů vedou vedle rozdílných mechanických účinků k odlišné volební strategii jak jednotlivých stran, tak i k taktickému hlasování samotných voličů (např. Duverger 1951, Sartori 1976). Volební chování v senátních volbách tedy může být v některých rysech odlišné od volebního chování v jiných typech voleb v ČR, kde se volí systémem poměrným.

První cyklus voleb do Senátu, který započal v roce 1996 a ustavil 3 druhy senátorských mandátů (na 2, 4 a 6 let) byl v mnoha ohledech specifický. Tyto volby se konaly jako jediné na celém území ČR, tj. ve všech 81 obvodech a nikoli jen ve třetině volebních obvodů. V tomto jediném případě nebyly také ovlivněny současným konáním s krajskými nebo komunálními volbami. Jednalo se navíc o první volby tohoto typu, ve kterých chyběla jakákoli předchozí zkušenost s podobným volebním systémem.

V práci se zaměřím na srovnání tohoto prvního cyklu senátních voleb a druhého cyklu, jímž rozumím období, během kterého se Senát PČR postupně obměnil. Tento cyklus tedy začíná volbami roku 1998 a zahrnuje následující volby v letech 2000 a 2002. Pokusím se

odpovědět na otázky ohledně vývoje vlivu volebního systému a volebního chování na politické složení Senátu v uvedených cyklech: Jací kandidáti jakých stran vítězí nejčastěji v prvním kole a postupují do kola druhého? Kdo nejčastěji dokáže potvrdit toto vítězství i v kole druhém? Kdo profituje na nízké volební účasti a kdo na vysoké? Koresponduje geograficky volební účast s trendy ze sněmovních, případně krajských a komunálních voleb? Nastal ve zkoumaném období určitý posun ve strategické volbě voličů a strategií politických aktérů na základě rostoucí zkušenosti s volebním systémem? Jak celkově volební systém ovlivňuje zisky jednotlivých politických stran a kandidátů?

Pro analýzu budu primárně využívat agregovaná data Českého statistického úřadu, jehož databáze zahrnují veškeré oficiální údaje o všech kandidátech, kteří kandidovali do Senátu ve všech dosavadních volbách, o jejich individuálních charakteristikách (pohlaví, věk, vzdělání, profese, místo bydliště, strana, za kterou kandidát kandiduje, stranická příslušnost), počet získaných hlasů v prvním i druhém kole.

Práce bude uvedena teoretickou částí, zabývající se dvoukolovými většinovými volebními systémy a jejich účinky na chování voličů a na stranické systémy podle předních odborníků, a dále popisem volebního systému do Senátu ČR a procesem vzniku volebního zákona upravujícího volby do Senátu PČR. Zaměřím se také na některá teoretická východiska, která mohou napomoci osvětlit možné příčiny nízké volební účasti, která české senátní volby od počátku provází.

V analytické části práce se zaměřím nejprve na první cyklus voleb do Senátu PČR, tedy na volby v roce 1996, kdy budu analyzovat volební účast a výsledky prvního a druhého kola. Posléze se budu věnovat druhému cyklu voleb jako celku, v němž budu sledovat vývoj trendů volební účasti a zastoupení a volební podporu pro jednotlivé politické strany a aktéry v čase. Soustředím se také na problematiku neplatných hlasů jako zajímavého fenoménu, který se během druhého cyklu senátních voleb objevil.¹

¹ Oproti původnímu návrhu projektu diplomové práce jsem na doporučení vedoucího diplomové práce pozměnil strukturu práce tak, že se separátně věnuji volbám v roce 1996, jelikož jsou pro svou výjimečnost obtížně srovnatelné a druhý cyklus voleb pojmám jako celek. Nepopisuji tedy odděleně jednotlivé volby druhého cyklu, ale zkoumám vývoj jednotlivých problémů v čase. Domnívám se, že uvedená změna přispěje k větší přehlednosti a celistvosti práce.

2. Teoretická východiska a volební systém do Senátu PČR

2.1 Stručný úvod do problematiky volebních systémů

Volební systémy lze jednoduše definovat jako soubor určitých volebních pravidel, na jejichž základě jsou hlasy voličů ve volbách převáděny na křesla (mandáty) pro jednotlivé politické strany či jednotlivé kandidáty ve sboru, který je volen².

Nejčastějším kritériem pro klasifikaci volebních systémů je přesnost, s jakou je rozložení hlasů voličů promítnuto do složení voleného tělesa, tedy jejich proporčnost. S tím velmi úzce souvisejí dvě proměnné a to typ volební formule a velikost volebního obvodu (*district magnitude*) (Lijphart 1994, str.10). Většinové formule jsou založeny na principu „prvního v cíli“ – vítěz získává všechna křesla, o která se soutěží. Poměrné formule pracují s poměry zisků jednotlivých stran či kandidátů a podle toho více či méně věrně mandáty rozděluje. Důležitou roli zde hraje právě velikost volebních obvodů, tedy kolik mandátů se v daném obvodu rozděluje. Příklad-li na každý volební obvod pouze jediný mandát, můžeme s jistotou tvrdit, že se jedná o systém většinový. Systém poměrné volby naopak vyžaduje, aby se ve volebním obvodu rozdělovaly minimálně 2 mandáty. Při takto malých volebních obvodech bude ale proporčnost systému významně „znečištěna“. Naopak s rostoucí velikostí obvodu se bude stupeň proporcionality zvyšovat (Lebeda 2004, str.28).

Z těchto charakteristik vyplývá základní a široce uznávané dělení volebních systémů na systémy většinové, systémy poměrného zastoupení a systémy polopoměrné (Lebeda 2004, Lijphart 1994, Reynolds a Reilly 1997). Každá z uvedených kategorií v sobě zahrnuje řadu podtypů a variací. Kategorie většinových systémů zahrnuje jako základní typy jednokolový systém relativní většiny (*First-Past-the-Post System*), alternativní hlasování (tzv. australský systém), dvoukolové hlasování a blokové hlasování, které aplikuje většinový princip při užití vícemandátových volebních obvodů. Systémy poměrného zastoupení lze dále členit na systémy kandidátních listin (*List PR*), jednojmenné přenosné hlasování (*STV*) a smíšeně personalizovaný poměrný systém (*MMP*)³. Některé volební systémy nelze z hlediska volebního mechanismu jednoznačně zařadit. Pro ně tedy zbývá kategorie polopoměrných

² Nejčastěji se jedná o parlamenty, případně regionální kolektivní sbory apod. Pomíjím zde např. volby prezidentské, kde jde o elekcí jednoho kandidáta do určeného úřadu.

³ V novém doplněném vydání *Handbook of Electoral System Design* z roku 2005 již řadí Reynolds s Reillym a Ellisem systém MMP mezi smíšené volební systémy, i když uvádějí, že proporční část volebního systému kompenzuje jakoukoli disproporcionalitu způsobenou užitím většinového principu. Ten slouží pouze k personalizaci volby při zachování plně proporčního výsledku. Držím se tedy podle mého názoru vhodnějšího zařazení MMP mezi systémy poměrného zastoupení, podle dřívější práce Reynoldse a Reillyho z roku 1997 (viz. také např. Lebeda 2004).

volebních systémů, kam spadá tzv. limitované hlasování, jednojmenné nepřenosné hlasování (*SNTV*) a dále široká podkategorie smíšených systémů, které využívají paralelní nebo jinak kombinované užití poměrného či většinového mechanismu (Reynolds, Reilly 1997).

Nastíněné členění je, jak již bylo zmíněno, velmi základní. Volební systémy jsou nesmírně komplexní problematikou s množstvím proměnných, umožňujících řadu alternativ. Zvláště bohaté jsou v tomto směru systémy poměrného zastoupení.

Obraťme však nyní pozornost k většinovým volebním systémům a zejména k dvoukolové variantě, která nás zajímá v souvislosti s volbami do Senátu Parlamentu ČR.

2.2 Dvoukolové většinové volební systémy

Dvoukolové systémy bývají většinou autorů obecně automaticky řazeny do rodiny většinových systémů (např. Lijphart 1994c, Reynolds, Reilly 1997, Klíma 1998). Jakkoli je tato forma v praxi nejčastější, považují za důležité Sartoriho upozornění, že dvoukolový systém jako takový nelze principiálně označit za poměrný nebo většinový. Systém dvoukolového hlasování může totiž být jak systémem většinovým, pokud se aplikuje v jednomandátových obvodech, stejně jako systémem poměrným, je-li aplikován v obvodech vícemandátových (Sartori 2001, str.62).

Již bylo řečeno, že základní rozpoznávací charakteristikou většinových volebních systémů je volba v jednomandátových obvodech. Tento znak dává jistotu, že se opravdu jedná o většinový systém a představuje nejčtenější variantu většinových systémů. To ovšem neznamená, že naopak vícemandátové volební obvody implikují poměrnou volbu (Lebeda 2004, str.20). Existují totiž i většinové systémy, které využívají vícemandátové obvody. Kandidáti zde samozřejmě získají dané mandáty podle pořadí počtu získaných hlasů a nikoli podle poměru mezi nimi.⁴

Většinové volební systémy se základně dělí podle toho, zda pro zvolení vyžadují absolutní (tedy více než padesátiprocentní) většinu nebo se spokojí s většinou relativní, neboli prostou. Systém relativní většiny (*FPTP*) je v podstatě nejjednodušším hlasováním a relativní většina je nejsnáze dosažitelná většina. Vítězem se zkrátka stává ten kandidát, který v daném obvodu získal největší počet platných hlasů. Modelovým příkladem jsou volby do dolní komory parlamentu Spojeného království nebo Kongresu v USA.

⁴ Jedná se např. o tzv. blokové hlasování.

Jednoduché kritérium nejvyššího počtu hlasů však v systémech absolutní většiny nepostačuje, neboť tyto systémy vyžadují, aby vítězný kandidát získal více hlasů než všichni ostatní kandidáti dohromady (Lebeda 2004, str.25). Existují dva způsoby, jak tohoto požadavku docílit, přičemž oba využívají voličových druhých, případně dalších preferencí. Prvním z nich je alternativní hlasování, užívané při volbách do australské dolní sněmovny. Jedná se o preferenční systém v jednomandátových obvodech, kdy volič může očíslovat kandidáty podle svých preferencí, které tímto vyjádří v jediném kole. Kandidáti s nejmenším počtem prvních preferencí jsou vyřazeni a preference se přerozdělují, dokud se neobjeví vítěz s absolutní většinou. Hlasy se tedy přesouvají od kandidátů, kteří již nemají šanci na úspěch, což omezuje propad hlasů.

Dvoukolové hlasování počítá, jak již název napovídá, s dvěma koly volby. Volič jde tedy k volbám dvakrát, pokud se v prvním kole neobjeví kandidát, který by získal nadpoloviční většinu hlasů, což by znamenalo jeho přímé zvolení v prvním kole. Pokud se tak nestane, koná se obvykle s prodlevou jednoho nebo dvou týdnů kolo druhé, jehož vítěz získá mandát.

Podoba druhého kola ovšem zásadně určuje diferenciaci na dvě varianty dvoukolových volebních systémů. První z nich pouští do druhého kola pouze dva nejúspěšnější kandidáty z kola prvního, čímž nutně zajišťuje vítězi nadpoloviční (absolutní) většinu. Jedná se o tzv. prezidentský dvoukolový systém (pro jeho časté užití v prezidentských volbách) neboli uzavřený dvoukolový systém, v angličtině také nazýván *majority run-off system*. Tento systém je vlastně čistou podobou formule absolutní většiny, jelikož absolutní většina je pro zvolení vyžadována v obou kolech. Druhou variantou je tzv. parlamentní nebo otevřený dvoukolový systém, který předem neomezuje počet kandidátů, kteří postoupí do druhého kola. O postupu se rozhoduje podle minimální hranice určené ve volebním zákoně⁵. Tato hranice může být velmi různá. Například ve Francii, se kterou je tato varianta dvoukolového hlasování nejvíce spjata, je nyní hranice stanovena na 12,5% ze všech registrovaných voličů, avšak v minulosti byl práh pětiprocentní.

Při takto nastavených pravidlech je více než pravděpodobné, že do druhého kola postoupí více než dva kandidáti. Volební systém zde proto nepožaduje získ absolutní většiny, pro zvolení postačuje většina prostá. M. Klíma hovoří v této souvislosti o propojení formule absolutní a relativní většiny. Tento systém tedy vlastně vkládá jako nový prvek absolutně většinové kolo před relativně většinové druhé kolo kopírující britský model *FTPT* (Klíma 1998, str.219).

⁵ Jde o podobné opatření jako uzavírací klauzule u poměrných volebních systémů (Lebeda 2004).

Dvoukolové většinové systémy zažily dobu své největší slávy před rozšířením systému poměrného zastoupení, tedy v devatenáctém století a na počátku století dvacátého. Poprvé byl princip absolutní většiny použit ve Francii roku 1789 při tříkolové volbě generálních stavů (Klíma 1998). Ve Francii se dvoukolového hlasování v jednomandátových obvodech užívalo za Druhého císařství a poté za Třetí republiky v letech 1885–1936, ve Španělsku 1870–1931, v Nizozemí 1906–1918, v Německu a v Rakousku 1906–1919 a v Norsku 1906–1921. Ve vícemandátových volebních obvodech se dvoukolové hlasování aplikovalo v Belgii do roku 1900, v Norsku do roku 1906, v Itálii 1882–1891, Švýcarsku do roku 1919 a ve Španělsku před rokem 1870 a v letech 1931–1936 (Sartori 2001, str.73).

V současnosti se dvoukolové většinové volební systémy užívají při volbách do 22 národních parlamentů, což z nich činí třetí nejužívanější skupinu volebních systémů na světě po systémech relativní většiny (*FPTP*) a systémech poměrného zastoupení s užitím kandidátních listin (*List PR*)⁶(Reynolds, Reilly, Ellis 2005). To může být překvapivé vzhledem k finanční a administrativní náročnosti dvoukolových voleb.

Teritoriálně jsou dvoukolové systémy hojně rozšířeny v závislých oblastech Francouzské republiky nebo v oblastech s tradicí francouzského kulturně-politického vlivu. Největší výskyt lze zaznamenat v subsaharské Africe, kde dvojkolové hlasování pro volbu svých zákonodárců užívá Středoafriická republika, Mali, Togo, Gabon, Mauretánie a Kongo, v severní Africe užívá dvoukolové hlasování Egypt. Oblíbeným volebním systémem se stalo i pro země bývalého Sovětského svazu, kde je užíváno v Bělorusku, Kyrgystánu, Turkmenistánu, Uzbekistánu, bylo užíváno v Moldávii nebo na Ukrajině (do roku 1998). Dále se lze s dvoukolovým hlasováním setkat ve Vietnamu, na Haiti, Komorských ostrovech nebo v Íránu (Reynolds, Reilly, Ellis 2005). V některých zemích se dvoukolové hlasování vyskytuje jako složka některého z typů smíšených volebních systémů – např. v Gruzii, Kazachstánu nebo v Maďarsku.

⁶ Pro úplnost je třeba dodat, že užití dvoukolového hlasování ve vícemandátových volebních obvodech se v současnosti nevyskytuje (Sartori 2001).

Tabulka 1.: Volební systémy ve světě (listopad 2004)

	Země/ teritoria		konsolidované demokracie		„nové demokracie“		ostatní země	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
systém relativní většiny	47	23,6	22	32,4	4	13	21	21
blokové hlasování	15	7,5	8	11,8	0	0	7	7
alternativní hlasování	3	1,5	2	2,9	0	0	1	1
dvoukolové systémy	22	11,1	3	4,4	2	6,5	17	17
smíšené systémy	21	10,6	2	2,9	5	16,1	14	14
SNTV	4	2	2	2,9	0	0	2	2
List PR	70	35,2	21	30,9	19	61,3	30	30
MMP	9	4,5	4	5,9	1	3,2	4	4
STV	2	1	2	2,9	0	0	0	0
celkem	199		68		31		100	

Zdroj: Reynolds, A., Reilly, B., Ellis A.: Electoral System Design: The New International IDEA Handbook, Stockholm 2005 (upraveno).

Pozn.: SNTV=jednojmenné nepřenosné hlas., List PR=listinné systémy poměrného zastoupení, MMP=personalizované systémy poměrného zastoupení, STV=jednojmenné přenosné hlas.

Založeno na metodologii A. Lijpharta v Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in 36 Countries (1999). Konsolidované demokracie představují země demokratické nyní a 20 let zpět, nové demokracie jsou země demokratické alespoň 10 let do dnešní doby a kategorie ostatní země obsahuje země, které v posledních deseti letech nebyly organizací Freedomhouse klasifikovány jako svobodné (viz. www.freedomhouse.org/ratings/index.htm).

Z uvedeného výčtu zemí jednoznačně vyplývá, že pro legislativní volby se dvoukolových volebních systémů téměř neužívá v zemích, které by bylo možno označit jako konsolidované demokracie. Jedinou výjimkou je kolébka tohoto volebního systému - Francie, následovaná Monakem. To jsou také jediní zástupci západní Evropy, pokud se týká teritoriálního rozšíření dvoukolového hlasování.

Francouzská varianta dvoukolového hlasování s otevřeným druhým kolem (nebo také parlamentní dvoukolový systém) v zemích, které zvolily dvoukolové hlasování pro volbu svých legislativních sborů nedomnuje. Častější je varianta s uzavřeným druhým kolem (Reynolds, Reilly 1997, str. 43).

Tento tzv. prezidentský dvoukolový volební systém představuje vůbec nejčastější volební systém užívaný při prezidentských volbách. Jelikož klade nárok absolutní většiny v prvním i druhém kole, je velmi vhodným nástrojem jak zabránit zvolení kandidáta, který by získal pouze malou část z celkového počtu hlasů. Princip absolutní většiny užívá při volbě prezidenta celkem 80 zemí, což je 78,4 % z celkového počtu zemí s přímou volbou. Zcela dominujícím je princip absolutní většiny v Evropě, kde se takto volí 19 z 20 prezidentů. Dvoukolový systém užívá minimálně 71 zemí z celkového počtu prezidentských voleb,

vyžadujících pro zvolení absolutní většinu (Lebeda 2005). Užívá se v drtivé většině evropských zemí s přímou prezidentskou volbou, ve většině zemí frankofonní Afriky a ve většině zemí latinské Ameriky (Reynolds, Reilly 1997, str. 104).

K zajištění vysoké míry podpory zvoleného kandidáta má řada zemí stanovenou minimální hranici volební účasti nutnou k platnosti voleb – obvykle to bývá 50% oprávněných voličů. Systémy s uzavřeným druhým kolem bývají také v souvislosti s prezidentskými volbami různě modifikovány, například zvýšením podmínky pro zvolení v prvním kole (Sierra Leone).

2.2.1 Vliv dvoukolového volebního systému na stranický systém

V souvislosti s vlivem dvoukolového většinového volebního systému na stranický systém je třeba začít od tezí Maurice Duvergera, který se jako první problematikou účinků volebních systémů systematicky zabýval.⁷

Duverger ve své slavné práci o politických stranách z roku 1951 o dvoukolovém většinovém systému říká, že spolu se systémem poměrného zastoupení vede k multipartismu. Upozorňuje však, že definovat jeho účinky je o něco obtížnější, neboť se jedná o starou metodu, v současnosti zřídka užívanou a umožňující mnoho variací (Duverger 1965, str. 242). Nicméně tendence ovlivňující stranický systém směrem k multipartismu je podle Duvergera zřejmá. Jak uvádí Sartori, Duverger spojení účinků systému poměrného systému a dvoukolového většinového systému v dřívější formulaci oddělil takto: „Poměrné zastoupení vede k systému mnoha rigidních a nezávislých stran, zatímco relativně většinový systém dvoukolového hlasování vede k mnoha pružným a nezávislým stranám.“ (Sartori 2001, str. 40).

⁷ Duverger měl a má ve studiu účinků volebních systémů mnoho následovníků, přesvědčení o klíčové důležitosti volebních systémů ale není společné všem politologům. Někteří autoři přikládají větší význam společenským strukturám a modelům chování politických aktérů. Za nejvlivnější představitele jsou považováni Stein Rokkan a Seymour Lipset.

M. Novák shledává spolu s Duvergerem platnou vazbu mezi dvoukolovým většinovým systémem a multipartismem, i když v menší míře než to platí pro systém poměrného zastoupení. Podle Nováka se fenomén bipolarity může projevit leda ve druhém kole, jelikož v prvním kole si každá strana udržuje šanci. V porovnání se systémem poměrného zastoupení je systém méně příznivý pro malé strany a o něco příznivější pro strany velké. Důležitý a hlavní rozdíl mezi působením systému poměrného zastoupení a dvoukolového většinového systému tkví v odlišné modifikaci vnitřní struktury politických stran: Proporční systém napomáhá disciplinovanosti stran, dvoukolový většinový systém naopak vede strany k pružnosti a směrem k individualismu (Novák 1997, str. 133).

V hodnocení účinků volebních systémů na stranický systém je velmi důležité kritérium počtu stran. Volební systémy v tomto ohledu působí více či méně reduktivně. Spolu se Sartorim bychom mohli takový účinek označit jako „slabý“ nebo „silný“. Stejně tak stranické systémy samy o sobě lze podle Sartoriho dělit na „slabé“ a „silné“, podle míry jejich strukturace (Sartori 2001, str. 49). Nestrukturovaným (slabým) stranickým systémem se rozumí situace, kdy politické strany plní pouze úlohu jakýchsi nálepek malého významu – hlavní úlohu hrají lokální političtí vůdci nebo jednotlivé osobnosti. Jakmile se však volič vztahuje spíše k abstraktnímu obrazu strany, která dosazuje jednotlivce do úřadu, loajalita je věnována především politické straně a ne jednotlivým vůdcům a voliči berou tento systém jako naprostou samozřejmost politického života, je tento stranický systém strukturovaný (silný). Stranické systémy mají samy o sobě manipulativní a usměrňovací vlastnosti, na které je třeba při zkoumání účinků volebního systému brát ohled (Sartori 2001, str. 57). Výše zmíněné Duvergerovo tvrzení o vazbě mezi dvoukolovým většinovým systémem a vícestranickým formátem se opírá mimo jiné o empirické příklady z Německého císařství roku 1914, Nizozemí roku 1918 a chronicky fragmentované francouzské Třetí republiky. Je zřejmé, že vypovídací hodnota těchto příkladů je poněkud omezená. Stranické systémy v tomto období nelze rozhodně označit za silně strukturované, případně stranická fragmentace nebyla způsobena volebním systémem, ale spíše souvisela s vysokou polarizací společnosti a historickými okolnostmi.

G. Sartori, inspirován Duvergerem, formuloval své „zákony“, které berou v úvahu strukturaci stranického systému v kombinaci s reduktivní silou volebního systému. Většinový jednokolový volební systém je formule, která má silný reduktivní vliv (k „silným“ volebním systémům řadí Sartori i systémy poměrného zastoupení s výrazným znečištěním proporcionality). Je-li aplikován při silně strukturovaném stranickém systému, výsledkem je

reduktivní účinek volebního systému, vedoucí k bipartismu. Nutnou podmínkou je ovšem dostatečný voličský rozptyl, tzn. neexistence rasových, jazykových, ideologicky odcizených, jedním zájmem spojených, či z jiných důvodů odolávajících menšin (které nemohou být reprezentovány dvěma hlavními masovými stranami), které by byly soustředěny v dostatečném počtu k získání relativní většiny v určitých volebních obvodech (Sartori 2001, str. 59).⁸

Při kombinaci „silného“ volebního systému se slabě strukturovaným stranickým systémem dochází k reduktivnímu účinku na strany pouze na úrovni volebního obvodu, ne v celonárodním měřítku. „Slabé“ volební systémy, k nimž se řadí systémy relativně čistého nebo čistého poměrného zastoupení lze pro náš účel ponechat stranou.

K dvoukolovému většinovému systému Sartori uvádí, že má reduktivní účinek jako ostatní většinové systémy, tento účinek je ovšem poněkud oslabený. Míra předpověditelnosti je zde nižší ze dvou důvodů – existence druhého kola s omezeným počtem účastníků a mezistranické dohody v tomto kole. To ovšem platí spíše pro dvoukolový většinový systém s otevřeným druhým kolem, kde logicky dochází k různým obchodům a tvořením koalic a aliancí mnohem častěji. Tento charakteristický znak dvoukolového hlasování bývá také mnohými autory vyzdvihován jako významný klad. Strany se v druhém kole mohou množit, ale aby porazily odpůrce, jsou nuceny sdružovat se do aliancí, což je zpravidla snazší pro neextrémní strany. Systém tedy podporuje spíše strany středu a nahrává pragmatické politice před politikou ideologickou. Druhé kolo bývá také někdy nazýváno kolem aliancí. Může pak eventuálně vést k bipolárnímu multipartismu, k dualismu aliancí, jak je tomu ve Francii od roku 1958 (Novák 1997, str. 133). Antisystémové strany jsou velmi přísně penalizovány, mohou být zatlačeny až do pozice, kdy přestanou být relevantní. Svého nejvyššího výsledku dosahují většinou hned napoprvé, protože v druhém kole se k nim přesouvající se případné druhé nebo třetí preference již nedostanou (Sartori 2001, str. 79). Například ve francouzských volbách do dolní komory parlamentu získala v roce 1993 extremistická Národní fronta 12,4% hlasů v prvním kole, ale ani jediný poslanecký mandát.

Zmiňované mezistranické obchody a dohody mohou být vnímány jak pozitivně, tak ale i negativně v souvislosti s prostorem ke korupci, politickému handlování a různým nekalým obchodům. Pokud by někde nabyly tyto jevy patologických rozměrů navrhuje Sartori jako účinnou zbraň uzavřené druhé kolo, které nedává tolik prostoru k vyjednávání.

⁸ Novodobým příkladem účinků dvoukolového většinového systému v nestrukturovaném stranickém systému je Ukrajina a volby 1994. Byl užít dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem s očekáváním zmenšení počtu stran v parlamentu. Opak byl pravdou – systém vedl ke zvolení velkého počtu nezávislých poslanců, spjatých s regionálními, etnickými nebo ekonomickými zájmy, navíc postkomunisté těžili z většinovosti systému, když získali 23% křesel s pouhými 13% hlasů (Reynolds, Reilly 1997).

Uzavřením druhého kola se však samozřejmě vzdáme výše zmíněných pozitiv. Na druhou stranu systém s uzavřeným druhým kolem je svým požadavkem absolutní většiny v obou kolech také ještě přísnější k antisystémovým a extrémním stranám.

Někteří autoři uvádějí, že v systémech s uzavřeným druhým kolem se strategické možnosti politických stran mezi oběma koly výrazně nezmenšují, jelikož strany mají možnost vstupovat do jednání již před prvním kolem (srv. Chytilík 2005). Takové vyjednávání však patří spíše do oblasti teorie, protože strany těžko bez znalosti výsledku předem odstoupí a přiznají tak svou porážku, což by se z dlouhodobého hlediska zcela jistě nevyplatilo.⁹

Dvoukolové většinové hlasování je podle Sartoriho klasifikace možné označit za „silný“ volební systém, pokud vyžaduje absolutní většinu v podmínkách jednomandátových obvodů a uzavřeného druhého kola. U dvoukolového hlasování s otevřeným druhým je rozhodující výše prahu postupu do druhého kola, např. francouzský práh 12,5% ze všech registrovaných voličů směřuje k „silnému“ volebnímu systému a systém je naopak „slabší“ směrem k nízkému prahu (např. 5–6%) (Sartori 2001, str. 81).

2.2.2 Vliv dvoukolového volebního systému na volební chování

Kromě stranického systému působí volební systémy ještě druhým směrem – na voliče. Duverger hovoří o mechanických a psychologických efektech volebního systému, původně v souvislosti s relativně většinovým systémem (FPTP), kdy mechanický účinek způsobuje podprezentaci stran, jejichž podpora není územně koncentrována a psychologický efekt se projevuje přesvědčením voličů, že tyto strany mají malou šanci získat mandát, což vyvolává sníženou ochotu voličů pro ně hlasovat.

Duvergerův koncept mechanických a psychologických účinků dále rozpracovává např. americký politolog Gary Cox, který ho aplikuje na úroveň aktérů. Do analýzy zavádí předpoklad, že strany i voliči jsou si obou těchto účinků vědomi a v jejich kontextu se snaží koordinovat své strategie s cílem maximalizovat svůj užitek. Možnosti strategické koordinace se liší podle jednotlivých typů volebních systémů. Základním předpokladem je logika, podle které je hlavní snahou kandidátů a stran být zvolen, zatímco primární snahou voliče je, aby jeho hlas nepropadl (Chytilík 2005, str. 15).

⁹ Chytilík uvádí velmi zajímavý příklad možností strategického hlasování v českých senátních volbách, kdy by se například ODS vyplatilo instruovat část svých voličů, aby volili v prvním kole kandidáta KSČM. Ve většině obvodů by tak ve druhém kole proti sobě stáli kandidáti ODS a KSČM, voliči by převedli svou podporu zpět k ODS a ta by tak mohla získat ještě více mandátů. Sám autor však uznává, že provést takovou koordinační proceduru při tak rozsáhlém elektorátu je technicky téměř nemožné (Chytilík 2005).

Z Duvergerova konceptu vychází i Sartori, který rozlišuje reduktivní účinek na počet stran a omezující účinek volebního systému na voliče. Omezující účinek se pohybuje na škále od silného omezení v případě většinových systémů, až po naprosté neomezování, což by byla situace v případě čistého poměrného zastoupení.

Dvoukolový většinový systém se ve srovnání se systémem prvního v cíli (FPTP) v ohledu působení na voliče vyznačuje ne tak vyhraněným omezujícím tlakem. Tento systém je jedinečný především tím, že na rozdíl od všech ostatních volebních systémů má volič šanci opětovné volby. V prvním kole může volič vyjádřit svoji první preferenci, je tedy právě tak svobodný jako v systému poměrného zastoupení (Sartori 2001, str. 75). Míra této svobody se však poněkud liší v závislosti na tom, jak vysoký je práh pro postup kandidátů do druhého kola, případně jedná-li se o systém s uzavřeným druhým kolem. První kolo každopádně plní roli selekce, nikoli elekcce (pokud některý kandidát nezíská hned absolutní většinu) (Sartori 2001, str. 75). Vyčleňuje tedy kandidáty, které většina voličů nejvíce preferuje.

Ve druhém kole je volič nucen volit strategicky mezi pravděpodobnými vítězi, v systému s uzavřeným druhým kolem mezi dvěma alternativami. Může se stát, že volič musí hlasovat pro svou druhou nebo třetí preferenci, v nejhorším případě pro nejmenší zlo. Podle Sartoriho ale nemůže vinu za toto donucení svalovat na volební systém, ale jedinečně na ostatní voliče. Nátlak volebního systému je tak do velké míry nátlakem aktuálních distribucí hlasů (Sartori 2001, str. 76).

To vede k větší racionalitě hlasování, neboť volič zná výsledky, může reflektovat politické dění mezi oběma koly a může racionálně vyhodnotit, jaké šance na vítězství má ten který kandidát. Možností druhé volby dvoukolové hlasování také omezuje počet propadlých hlasů. M. Klíma k tomu uvádí, že dvoukolový většinový systém je v tomto ohledu vlastně vylepšením většinového mechanismu (Klíma 1998, str. 250).

Dvoukolové hlasování je ovšem pro voliče poměrně nákladné tím, že ho v krátké době nutí jít k volbám dvakrát. Z tohoto důvodu je často pozorován propad ve volební účasti mezi prvním a druhým kolem.

2.3 Geneze volebního systému pro Senát PČR

Ustavení pravidel pro volbu do Senátu PČR bylo poměrně komplikované, ostatně stejně jako vznik instituce samotné. Volební zákon byl klíčem k uvedení Senátu jako druhé komory parlamentu předpokládané Ústavou v život, a tak se do procesu jeho vzniku promítaly kontroverze a pochybnosti panující kolem samotné budoucí existence horní komory.

Výsledek voleb do Federálního shromáždění a národních rad z června 1992, který přinesl vítězství ODS a HZDS, byl rozhodující pro budoucí státoprávní vývoj. Vítězné strany se shodly na pokojném rozdělení federace do dvou nástupnických států, čímž vysoce stoupla hodnota a význam volebních výsledků do České národní rady. Ve vzniklé situaci měla totiž ČNR, která se od 1.1. 1993 stává Poslaneckou sněmovnou, zásadní význam pro vývoj ČR do roku 1996 a tedy i pro koncepci dvoukomorového Parlamentu ČR.

České národní radě tímto náležela logicky i role ústavodárného shromáždění, které mělo připravit ústavu samostatné České republiky. Příprava ústavy probíhala ve dvou liniích. První linií byla komise předsednictva ČNR, druhou a rozhodující linií byla vládní komise, která také zpracovala konečný návrh, který byl předložen ČNR ke schválení (Filip 2003).

Teze o dvoukomorovém parlamentu se objevuje jak v zásadách ústavy zpracované vládní komisí, tak ve výchozím dokumentu poslanecké komise nazvaném „Zásady Ústavy České republiky zpracované dne 18.7. 1992“. Tento dokument předpokládá dvoukomorový parlament skládající se z poslanecké sněmovny a senátu. Poslanci a senátoři jsou voleni rozdílným způsobem a na rozdílná volební období, přičemž poslanců by mělo být 200 a senátorů 100 (Kysela 2000). Dokument vládní komise byl obdobného znění, vláda však doporučila vypracovat ideový projekt ústavy, který vymezoval senát jako horní komoru odpovídající svým složením regionálnímu uspořádání státu, přičemž každý region měl mít bez ohledu na počet obyvatel stejný počet zástupců, popřípadě měl být tvořen přednosty okresních úřadů. V září 1992 byly již publikovány Zásady ústavy ČR, podle kterých měl být Senát volen jako celek na 6 let a měl mít 75 členů. Volební systém nebyl doposud určen (Filip 2003).

Určité náznaky ohledně volebního systému se objevují v dokumentech poslanecké komise. Jedním z nich jsou tzv. „Základní teze a osnova“, kde se hovoří o 150 poslancích volených na 4 roky na základě principu poměrného zastoupení a 150 senátorech volených buď přímou volbou v jednomandátových volebních obvodech na 8 let, nebo zemskými shromážděními na dobu jejich volebního období. V polovině srpna poslanecká komise svoji představu Senátu konkretizovala. Pro Senát měl být použit jiný volební systém než pro Poslaneckou sněmovnu, tedy nejspíše systém většinový. Obě komory měly být každopádně voleny přímo. Senátorů mělo být 99-100, měli se obměňovat po částech a být starší 40 let. Volební období mělo být 6-8 let (Kysela 2000).

Vládní komise postupně počátkem listopadu 1992 vytvořila osnovu ústavy, podle které měl mít Senát 81 členů, volených vždy po jedné třetině na 6 let a měl být nerozpuštělný. Tato osnova, která samozřejmě obsahovala i rozdělení kompetencí a celkové ústavní postavení Senátu se stala základem pro vládní návrh ústavy (Tisk č. 152.ČNR, VII. volební období), který byl po celé řadě dalších změn schválen 16. prosince 1992 (Filip 2003). Významné bylo schválení pozměňovacího návrhu poslance Hirše (LSNS), jímž je v čl. 18 stanoveno, že Poslanecká sněmovna je volena „podle zásady poměrného zastoupení“, zatímco Senát je volen „podle zásady většinového systému“.¹⁰

S volbami do Senátu se počítalo nejdříve pro rok 1994, mezitím měl být podle čl. 106 odst. 2 Ústavy ČR zřízen Prozatímní Senát. Kvůli neshodám ohledně způsobu obsazení senátorských mandátů k tomu ovšem nedošlo.

Období 1993–1996 bylo charakterizováno dvěma rozdílnými tendencemi – odpůrci Senátu (zejména poslanci SPR-RSČ, KSČM a ČSSD) se snažili o jeho vypuštění z Ústavy, kdežto zastánci Senátu, případně zastánci naplnění Ústavy se snažili o přijetí volebního zákona do Parlamentu, který by upravoval i volby do Senátu (Filip 2003).

Volební zákonodárce byl v případě voleb do Senátu omezen zněním Ústavy, která předepisuje většinovou volební formuli, vyšší věkovou hranici pro volitelnost (40 let) a parciální obnovu Senátu. Odlišením věkové hranice pro volitelnost do Senátu sledoval ústavodárce poslání Senátu jako sboru, který je tvořen osobnostmi celostátního a regionálního významu s určitou životní zkušeností (Filip 2003). Podle této logiky by tedy i volební systém měl mít prvky, které umožní voličům vybírat mezi jednotlivými kandidáty stran a kandidáty nezávislými.

Jelikož princip většinového volebního systému není v Ústavě nikterak upřesněn, nabízelo se pochopitelně poměrně široké spektrum možností.

Vládní návrh volebního zákona byl předložen v roce 1994, 2. června byl ovšem odmítnut, mimo jiné kvůli nesouhlasu s existencí Senátu. Z politologického hlediska zajímavý pozměňovací návrh podal jménem svého poslaneckého klubu poslanec za SPR-RSČ Milan Loukota. Návrh obsahoval vytvoření 27 třímandátových volebních obvodů, zvolení by byli tři kandidáti s nejvyšším počtem hlasů, přičemž první v pořadí by získal mandát na 6 let, druhý na 4 roky a třetí v pořadí dvouletý mandát. Jednalo by se tedy o variantu blokového hlasování s následnou diferenciací délky volebního období podle pořadí.¹¹

¹⁰ Poslanec Hirš uvedl v parlamentní debatě jako hlavní argument pro většinový systém do Senátu omezení role extrémních stran (měl na mysli zejména KSČM). Senát se tak měl stát zárukou demokracie (www.psp.cz, stenoprotokol, 19. schůze, 2. červen 1994).

¹¹ (www.psp.cz, stenoprotokol, 19. schůze, 2. červen 1994).

Bezprostředně po zamítavém stanovisku Sněmovny k vládnímu návrhu byl podán poslanecký návrh poslance za KDU-ČSL L. Motyčky a kol., který představoval koncepci jednokolového většinového systému alternativního hlasování (tzv. australský systém). Tento zákon byl stažen poté, co 27. září 1995 uspěl jiný poslanecký návrh z pera poslanců okolo P. Hirše, vycházející z původní vládní koncepce většinového dvoukolového systému s 81 jednomandátovými obvody. Oproti tomuto návrhu vláda původně počítala s požadavkem nadpoloviční účasti voličů jako podmínky zvolení (Filip 2003).

2.4 Současná podoba volebního systému pro volby do Senátu PČR

Schválený návrh z 27. září 1995 vešel do sbírky zákonů jako zákon 247/1995 Sb. s účinností od 1. ledna 1996. Volební systém v něm obsažený je z politologického hlediska možno označit jako dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem.

Senát má 81 senátorů volených na šestileté volební období, přičemž každé dva roky se volí třetina senátorů. Aktivní volební právo je upraveno stejně jako u voleb do Poslanecké sněmovny, volit tedy může každý občan, který alespoň v druhém dni voleb dosáhl věku 18 let, pokud mu v tom nebrání zákonem upravené překážky. Ve druhém kole může volit i občan, který alespoň druhý den konání druhého kola dosáhl věku 18 let. Pasivní volební právo je od voleb do sněmovny odlišeno – právo být volen má každý volič, který alespoň v druhém dni voleb dosáhl věku 40 let.

Volby probíhají pouze na území České republiky (žádné volební obvody pro zahraničí tedy nejsou vyhrazeny) podle zásady většinového systému v 81 volebních obvodech, v nichž se volí po jednom senátorovi. Hranice volebních obvodů určuje příloha zákona. Území volebních obvodů se změní, pokud v některém obvodě vzroste nebo poklesne počet obyvatel o 15% vzhledem k průměrnému počtu voličů na jeden mandát.

Kandidáti mohou být přihlášení politickou stranou či hnutím, koalicí nebo mohou kandidovat jako nezávislí. Každý kandidát může kandidovat pouze v jednom volebním obvodě a každá politická strana, hnutí či koalice může podávat přihlášku k registraci též pouze v jediném volebním obvodě. Nezávislý kandidát musí ke své přihlášce k registraci přiložit petici s nejméně 1000 podpisů občanů volebního obvodu, v němž kandiduje.

V den voleb vhazují voliči do urn hlasovací lístek se jménem preferovaného kandidáta. Pokud po sečtení hlasů pro jednotlivé kandidáty někdo získal nadpoloviční většinu všech odevzdaných platných hlasů, je zvolen. V případě, že se tak nestane, vyhlásí příslušný obecní úřad v sídle volebního obvodu konání druhého kola voleb, které bude zahájeno šestý

den po ukončení hlasování v prvním kole. Tohoto druhého kola se pak účastní pouze dva kandidáti, kteří se v konečném součtu v prvním kole umístili na prvním a druhém místě. Ve druhém kole je zvolen kandidát, který obdrží větší počet platných hlasů. V případě rovnosti hlasů rozhodne los.

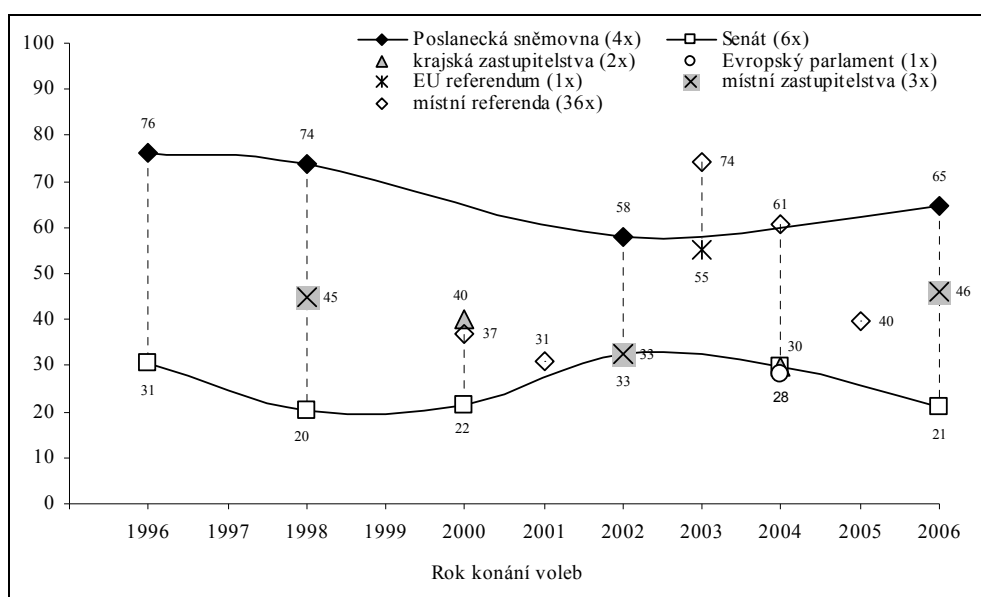
V případě, že z jakéhokoli důvodu mandát senátora zanikne, vyhlásí nejpozději do 90 dnů prezident republiky doplňovací volby. Mandát takto zvoleného senátora je platný pouze po dobu zbytku volebního období senátora, jehož mandát zanikl.

2.5 Volební účast – teoretická východiska

První senátní volby v roce 1996 započaly trend nízké volební účasti ve volbách do horní komory PČR, která byla patrně vůbec největším překvapením těchto voleb, když se prvního kola účastnilo 35% oprávněných voličů, kola druhého pak pouhých 30,6% oprávněných voličů.

V České republice se koná pět druhů přímých voleb do různých zastupitelských orgánů s odlišnými úrovněmi vládnutí, tj. volby do Poslanecké sněmovny, do Senátu, do Evropského parlamentu a do místních a krajských zastupitelstev. Analýza ve všech druzích voleb v letech 1996–2006 ukazuje, že čeští voliči připisují různým druhům voleb určitou hierarchii, podle které se hlasování účastní. Lze přitom předpokládat, že volby jimž je přisuzována největší důležitost, budou vykazovat nejvyšší úroveň účasti (Linek, Lyons 2007, str. 65). Takovými volbami jsou podle grafu č. 1 volby do Poslanecké sněmovny. Naopak právě volby do horní komory českého parlamentu – Senátu, vykazují dlouhodobě nejnižší voličskou účast. Explikačních tezí je možné nabídnout celou řadu.

Graf 1: Srovnání volební účasti ve všech typech voleb v ČR

Zdroj: Linek, Lyons 2007

Klasické poznatky politické sociologie ozřejmují racionalitu a účelnost jisté míry voličské apatie, která se týká zejména lidí s nižším sociálním statusem. Tito lidé nepředpokládají reálnou možnost ovlivnit politiku, protože ta je podle jejich mínění věcí dohody „těch nahoře“. Přitom právě mezi touto skupinou nevoličů převládají osobnosti inklinující k antisystémovým postojům a k eventuální volbě extremistických stran. Jejich neúčast tak vlastně přispívá k stabilitě politického systému (Kysela 2000).

Často zmiňovanou tezí vysvětlující nízkou volební účast bývá také souvislost s celkovou spokojeností s chodem věcí veřejných, kdy voliče příliš nezajímá rutinní běh politického systému a voleb se ve větší míře účastní pouze chtějí-li změnit směr politiky. Vzhledem k trvalé vysoké míře nespokojenosti občanů s fungováním demokracie, kterou vykazují pravidelné průzkumy veřejného mínění, toto ale nebude vhodné vysvětlení pro Českou republiku.

Konceptem, který by mohl spíše napomoci pochopení nízké volební účasti v senátních volbách, je tzv. koncept „voleb druhého řádu“. Tento koncept vychází z článku německých politologů K. Reifa a H. Schmitta (Reif, Schmitt 1980), kteří analyzovali první volby do Evropského parlamentu v roce 1979. Autoři si povšimli některých charakteristik, které tyto volby odlišovaly od voleb do národních parlamentů – např. nízká volební účast, horší výsledky velkých politických stran a naopak výraznější zisky stran malých. Při snaze odpovědět na otázku, co takové odlišnosti způsobuje, navrhuji Reiff a Schmitt uvažovat

o těchto volbách ne primárně jako o volbách evropských, ale jako o národních volbách „druhého řádu.“ Reiff a Schmitt se ve své analýze zabývají především evropskou, tedy nadnárodní úrovní, existence voleb „druhého řádu“ není podle autorů nikterak nová, běžně se vyskytovala a vyskytuje na národní úrovni v západních demokraciích. V každém takovém politickém systému lze určit, které volby jsou volbami „prvního řádu“, tedy jsou rozhodujícími v národní politické aréně. V parlamentních systémech jsou to zpravidla volby do národních parlamentů, v prezidentských systémech volby prezidentské. Vedle těchto voleb se v každém politickém systému koná množství dalších typů voleb – volby regionální, místní, do „druhých komor“ parlamentu atd. (Reiff, Schmitt 1980, str. 8). Výsledky těchto voleb nejsou rozhodující pro utváření vlády, je zde méně v sázce. Jedná se tedy o volby „druhého řádu“. Podstatné je, že volební souboj probíhá mezi stejnými aktéry (stejnými politickými stranami) v rámci též politické arény, což umožňuje sledovat vzájemné vlivy. Specifické vlivy mezi volbami na různých úrovních politického systému již byly sledovány dříve, například při volbách do amerického Kongresu, které se konají v polovině volebního období prezidenta (tzv. *mid-term elections*) nebo při volbách do německých landtagů (Campbell 1966, Dinkel 1977 - viz. Schmitt 2005, str.1).

Menší důležitost voleb „druhého řádu“ vede k nižší volební účasti – jelikož je méně v sázce, méně voličů považuje za významné se takovýchto voleb účastnit. Dalším důsledkem je, že voliči, kteří se voleb zúčastní, se mohou při svém rozhodování řídit odlišnými kritérii, než by tomu bylo ve volbách „prvního řádu“. Odlišná kritéria mohou pramenit například ze skutečnosti, že tyto volby neustavují vládu, a proto voliči mohou podpořit stranu, kterou by ve volbách „prvního řádu“ pravděpodobně nepodpořili. Jejich volba je tedy vlastně více svobodná, méně omezená kalkulací s možnými důsledky volby, v neposlední řadě obavou z toho, že by hlas „propadl“. Proto mají menší strany větší podporu v méně významných volbách. Naopak vládní strany často ztrácejí, neboť jejich voliči, dočasně nespokojeni s výkonem vládních stran, mohou těmto stranám upřít svou podporu (Linek, Outlý, Toka, Batory 2007, str. 9) . Na úrovni voleb druhého řádu tak dochází k hodnocení činnosti vlády a legislativy, vzešlých z voleb prvního řádu. V tomto směru největší ztráty vládních stran bývají pozorovány v polovině funkčního období vlády (Reiff, Schmitt 1980, str. 10).

Uvedené hypotézy Reiffa a Schmitta byly většinou navazujících analýz a výzkumů týkajících se voleb do Evropského parlamentu alespoň předběžně potvrzeny (Van der Eijk, Franklin, Marsh 1996, str. 151).

Brněnský politolog Roman Chytilík uvádí, že v českém prostředí tento pojem v současnosti trpí jistým zmatením a užíváním v minimálně dvou nekompatibilních významech.

V prvním případě je podle Chytilíka koncept voleb druhého řádu politiky a publicisty užíván jako synonymum pro méně důležité české volby, v nichž voliči nedisponují šancí vytvořit novou vládní většinu. Tato nedůležitost je důvodem k nízké volební účasti (Chytilík 2005, str. 106). Rozhodující charakteristikou je zde přesvědčení voličů o nedůležitosti volební účasti v takových volbách. Nejde tedy primárně o nedůležitost voleného úřadu jako takového. Druhý kontext pojmu voleb druhého řádu se pak odvíjí od zmiňovaného konceptu německých politologů K. Reiffa a H. Schmitta.

Chytilík však shledává problém interpretovat české senátní volby v kontextu konceptu Reiffa a Schmitta, zatímco do prvního kontextu pro něj interpretace voleb do českého Senátu jednoznačně zapadá. Hlavní jeho námitkou je stejná úroveň konání senátních voleb (národní úroveň), což z nich *de facto* činí též volby v hlavní politické aréně. Obecně není podle Chytilíka aplikace konceptu v původním významu Reiffa a Schmitta v případě voleb do druhých komor národních parlamentů zcela korektní (Chytilík 2005, str. 107).

S Chytilíkovou námitkou ovšem nelze podle mého názoru souhlasit, jelikož Reiff a Schmitt výslovně uvádějí příklad voleb do „druhých komor“ (*second chamber*) jako příklad voleb „druhého řádu“ (Reiff, Schmitt 1980, str. 8). Za druhé nejde primárně o to, jestli se volby konají na celonárodní úrovni či na lokální, regionální nebo evropské, ale o to, zda mají rozhodující význam při utváření vlády. Volby, které takový význam mají, jsou pak onou hlavní politickou arénou. Problém interpretovat české senátní volby a volby do druhé komory parlamentu obecně v kontextu Reiffova a Schmittova konceptu tedy nespátřuji.

Obecně jsou hlavní důvody motivace, proč se občané dostaví k volbám: 1. v nějakém znaku samotných voleb, který mobilizuje voliče, nebo 2. v nějaké vlastnosti voličů, která je přitáhne k politickému procesu a vede je k odevzdání hlasu bez ohledu na konkrétní rysy voleb (Franklin 1996, Blondel et al. 1998 – viz. Linek, Lyons 2007, str. 66).

V analýze volební účasti při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006 dospívají autoři Linek a Lyons (Linek, Lyons 2007) k závěru, že nejvýznamnějším samostatným rozhodujícím faktorem pro účast ve volbách byl pocit politické efektivity, tj. míra přesvědčení, že odevzdání hlasu může skutečně něco změnit, že záleží na tom, která strana vládne, a že se občan cítí reprezentován alespoň jednou z politických stran či jejími vedoucími představiteli. Současně byla větší pravděpodobnost volební účasti u lidí, kteří měli určitou představu a preference ohledně složení budoucí vlády. Naopak u lidí bez názoru na sestavování vlády byla pravděpodobnost neúčasti poměrně vysoká – celkem 84% takovýchto občanů nevolila (Linek, Lyons 2007, str. 75).

Ačkoli tyto závěry pocházejí z analýzy voleb do Poslanecké sněmovny, mohou mnoho napovědět o možných příčinách trvale nízké účasti ve volbách do Senátu. V souladu s významem voleb druhého řádu jako voleb menší důležitosti pro voliče totiž nemohou senátní volby nabídnout hlavní faktory podstatné pro mobilizaci. Pocit politické efektivity zřejmě zůstává nenaplněn, neboť odevzdání hlasu nemá přímý vliv na podobu vlády. Část občanů tedy vědomě do Senátu nevolí, protože nemají pocit, že by jejich hlas něco ovlivnil. Naopak k volební účasti může motivovat loajalita k určité straně, konkrétní vlastnosti voličů, které je bez ohledu na charakter voleb vedou k rozhodnutí hlasovat, případně aktuální politické konsekvence.

Ty zdůrazňují ve své analýze voleb do Senátu v roce 1996 Klára Vlachová a Petr Matějů. Nízká volební účast souvisí podle autorů s vývojem po volbách do Poslanecké sněmovny v témže roce, kdy byla vytvořena menšinová vláda, hovořilo se o patové situaci a zhoršování ekonomických ukazatelů, propuklo několik afér (např. obvinění BIS ze sledování ústavních činitelů aj.) Podle průzkumů se nejít volit rozhodlo plných 40% voličů až během října a listopadu. Koncem léta bylo rozhodnutých nevoličů pouze 10% (Kysela 2000).

Michal Kubát uvádí jako hlavní důvody nízké volební účasti „všeobecný negativismus vůči Senátu jako instituci“ a relativně časté konání nejrůznějších voleb v uplynulých letech. Kubát srovnává volební účast ve stabilizovaných demokraciích a naznačuje její vztah ke struktuře parlamentu a volebnímu systému. Dvoukomorový parlament vede k nutnosti dosahování konsenzu, což podle pocitů mnoha voličů snižuje věrnost reflexe jejich vůle vyjádřené ve všeobecných volbách. Dvoukolový většinový volební systém také podle Kubáta snižuje účast zejména ve druhém kole, v němž dva nejúspěšnější kandidáti mohou být mnoha voličům lhostejní (viz. Kysela 2000).

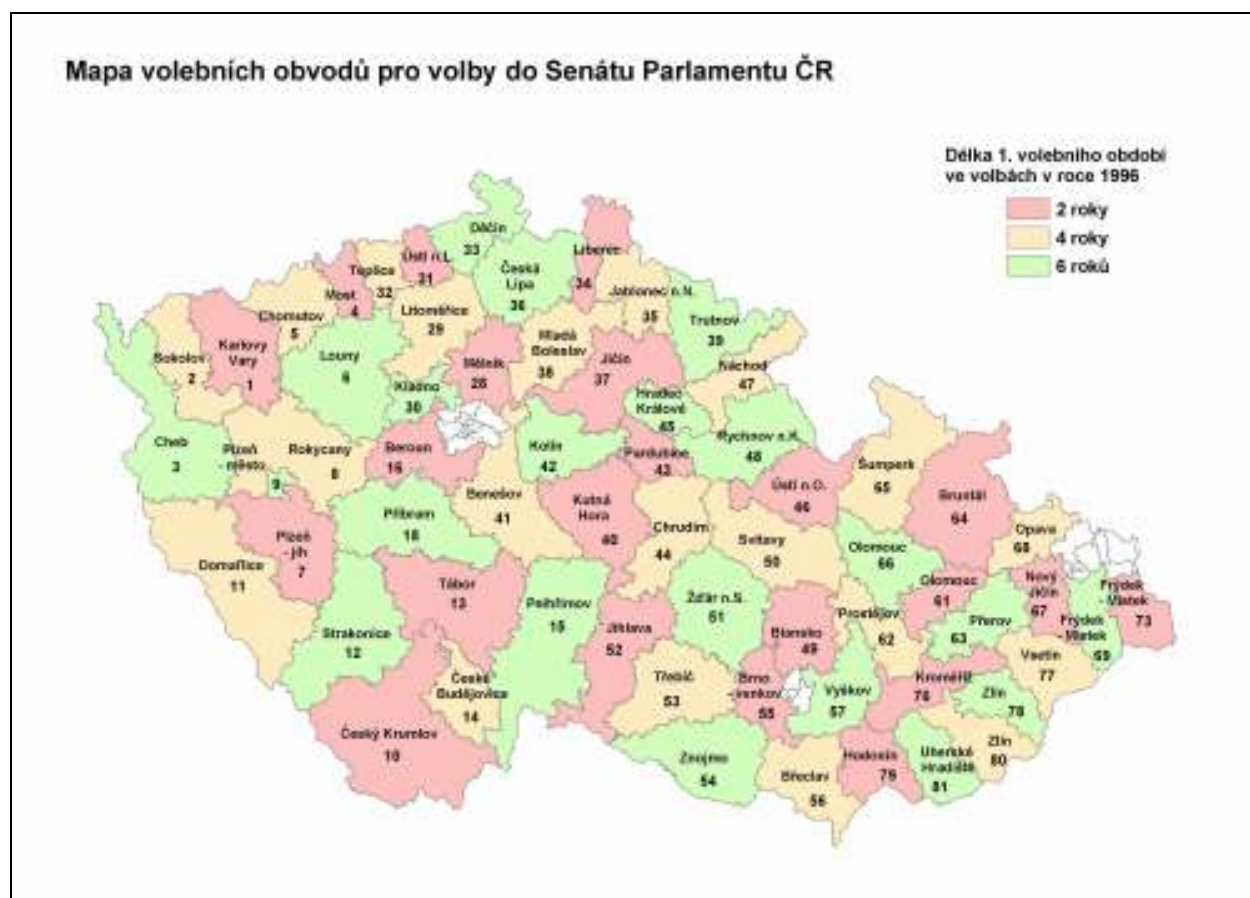
3. První cyklus voleb do Senátu PČR

První cyklus voleb do Senátu, který je představován volbami v roce 1996, byl specifický v mnoha ohledech. Tyto volby se konaly jako jediné na celém území ČR, tj. ve všech 81 volebních obvodech a nikoli jen ve třetině obvodů. Volební zákon v § 94 stanovuje 3 druhy senátorských mandátů a tedy i 3 druhy volebních obvodů – na 2, 4 a 6 let. Jedná se také o jediné senátní volby, které nebyly ovlivněny současným konáním s volbami krajskými nebo komunálními. Navíc šlo o první volby tohoto typu, ve kterých chyběla jakákoli předchozí zkušenost s podobným volebním systémem. Ačkoli tyto volby v mnohém započaly trendy, které můžeme sledovat i ve volbách následujících, jsou první volby do Senátu natolik specifické, že je třeba jejich analýze věnovat samostatnou kapitolu.

V dalších kapitolách již budu sledovat vývoj jednotlivých problémů a trendů senátních voleb v čase až po volby v roce 2002, které ukončují druhý cyklus voleb do Senátu PČR.

Přijetí zákona č. 247/1995 Sb. dne 27. září 1995 určilo v rovině zákona, že instituce Senátu bude dle Ústavy ČR naplněna. V rovině faktické bylo však rozhodnuto až v prosinci 1995, kdy prezident republiky volby s téměř ročním předstihem vyhlásil na 15. a 16. listopad 1996. Toto rozhodnutí bylo provázeno mírnou kontroverzí s předsedou vlády, který navrhoval souběh senátních voleb s volbami do Poslanecké sněmovny na jaře. Prezident argumentoval ve prospěch podzimního termínu zejména s poukazem na nutnou odlišnost obou komor, která by byla omezena, pokud by obě vzešly z jediné nálady voličů (Kysela 2000). Premiér nakonec ustoupil a toto rozhodnutí kontrasignoval.

Obrázek 1: Mapa volebních obvodů pro volby do Senátu Parlamentu ČR

Zdroj: ČSÚ

3.1 Volební účast

Prvních voleb do Senátu PČR v roce 1996 se zúčastnilo okolo 1/3 oprávněných voličů – v prvním kole 35%, v druhém kole účast ještě poklesla na 30,6% oprávněných voličů.

Nejnižší volební účast lze geograficky sledovat na severozápadě Čech v pásu tvořeném obvody Sokolov - Chomutov - Most a na severní Moravě (Šumperk, Bruntál, Ostrava, Opava, Karviná, č. 73 Frýdek-Místek). V těchto volebních obvodech byla volební účast v prvním kole hluboko pod 30%, kromě jednoho z ostravských obvodů, Šumperka a Opavy, kde se hodnoty alespoň blížily 30%. Absolutně nejnižší účast v prvním kole byla zaznamenána ve volebním obvodě Chomutov, kde se svůj hlas rozhodlo odevzdat pouhých 20,9% oprávněných voličů. Tento geografický trend pokračoval i v kole druhém. Ve většině těchto obvodů účast jen mírně přesahovala 20%, primát v nejnižší volební účasti z druhého kola získal obvod č. 75 Karviná, kde o senátorském mandátu rozhodlo jen 17,5%

oprávněných voličů, což představuje 14843 platných hlasů občanů. K zisku mandátu v tomto obvodu tedy teoreticky postačovalo 7422 hlasů. Naproti tomu v obvodu Praha 4, který zaznamenal nejvyšší volební účast ve druhém kole - 40,9% a 40501 platných hlasů, bylo pro zisk mandátu logicky zapotřebí minimálně 20251 hlasů.

Na těchto dvou extrémních případech je dobře vidět, jak výrazné rozdíly ve volební účasti mezi jednotlivými volebními obvody ve většinovém dvoukolovém systému s uzavřeným druhým kolem silně mění úroveň prahu pro zisk mandátu. Faktor volební účasti se pak může stát klíčovým pro konečný volební výsledek.

Pokud se týká geografického rozložení obvodů s průměrnou či nadprůměrnou volební účastí, lze říci, že se tyto obvody v roce 1996 nacházely zejména ve Středočeském kraji a hl.m. Praze, dále pak ve volebních obvodech České Budějovice, Tábor, Plzeň - město, Plzeň-jih, Jablonec n. N., Hradec Králové a Pardubice. V hl.m. Praze byla celkově volební účast vůbec nejvyšší, pocházejí odsud i republiková maxima pro první i druhé kolo. V prvním kole byla volební účast nejvyšší v Praze 1 – 49,7% oprávněných voličů, v druhém kole v již zmiňované Praze 4 – 40,9%.

Letmý pohled na obvody s nejnižší volební účastí naznačuje určité společné charakteristiky. Jde zpravidla o regiony s těžkým a těžebním průmyslem, vyšší nezaměstnaností a předpokladem většího podílu občanů s nižším sociálním statusem. Tím by se dala podle teorií vysvětlit určitá voličská apatie na základě předpokladu, že voliči s nižším sociálním statusem hlasují v nižší míře než voliči s vyšším sociálním statusem (Linek 2007). Srovnáme-li údaje o geografickém rozložení volební účasti ze senátních voleb a voleb do Poslanecké sněmovny v roce 1996, zjistíme, že ve většině okresů, které zhruba odpovídají volebním obvodům do Senátu, je volební účast i v těchto volbách výrazně nižší než celostátní i krajský průměr.

Důležitým faktorem může být i postoj levicových politických stran – ČSSD a KSČM k Senátu samotnému. Obě strany proti instituci Senátu výrazně brojily a označovaly ji za zbytečnou. Negativní postoj levice jistě své voliče k účasti ve volbách do Senátu příliš nemobilizoval. Regiony severních Čech a severní Moravy jsou právě oblastmi, kde je podpora těchto stran významná, což dokládají i výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 1996¹².

¹² ČSSD zvítězila v Severočeském i Severomoravském kraji (zde dokonce velmi vysokým výsledkem – 34%, na celostátní úrovni získala 26,4%), KSČM získala svůj nejvyšší výsledek v Severočeském kraji – 11,6%.

Naopak oblasti, kde měla podle výsledků voleb do Poslanecké sněmovny pevnější postavení pravice (hl.m. Praha, Středočeský kraj, Východočeský kraj), která ustavení Senátu podporovala, tzn. zejména tehdejší vládní koalice ODS – KDU-ČSL – ODA, se v senátních volbách vyznačovaly vyšší volební účastí.

V souvislosti s mnohdy značnými rozdíly ve volební účasti mezi jednotlivými obvody se nabízí otázka prospěšnosti nízké či naopak vysoké účasti pro určité politické strany. Sledujeme-li účast v druhém kole, v kterém se definitivně rozhoduje, lze obecně říci, že v obvodech s volební účastí pod hranicí 25%, byli kandidáti ODS velmi neúspěšní. Z jedenácti takových volebních obvodů byl kandidát ODS úspěšný pouze v jediném případě. Druhá nejsilnější strana ČSSD získala taktéž pouze jeden mandát, nepočítáme-li mandát Richarda Falbra, jehož sociální demokracie podporovala a nepostavila proti němu svého kandidáta. Naopak jediní dva komunističtí senátoři byli zvoleni právě při takto nízké účasti voličů. Příznivá se může zdát být nízká volební účast ve druhém kole i pro KDU-ČSL, která uspěla ve čtyřech případech ze zmiňovaných jedenácti obvodů. Taktéž ODA poměrně profitovala při zisku dvou mandátů.

Ve volebních obvodech, kde účast voličů v druhém kole přesahovala 35%, byla tedy nadprůměrně vysoká, můžeme sledovat výrazný úspěch ODS. Z patnácti takovýchto obvodů byli kandidáti ODS úspěšní v deseti případech, ve zbylých pěti zvítězili kandidáti ČSSD.

Z uvedeného by se tedy mohlo zdát, že nízká volební účast ve druhém kole nepřeje velkým stranám a napomáhá stranám s geograficky koncentrovanými voliči – KDU-ČSL na jižní Moravě (obvody Hodonín, Zlín, Kroměříž) a s voliči disciplinovanými – viz. KSČM v Chomutově a obvodě č. 75 Karviná. Zvyšující se volební účast pak zdánlivě favorizuje především ODS a do jisté míry i ČSSD, zatímco menší strany jsou znevýhodněny. Zcela pak vyšší volební účast v tomto volební systému penalizuje KSČM jako stranu extrémní.

Jak uvádí Lukáš Linek (Linek 2007), standardní pohled na agregovaná data v ČR týkajících se voleb do Poslanecké sněmovny na úrovních krajů, okresů i menších jednotek vede k závěru, že vyšší volební účast obecně zvyšuje zisky ODS a KDU-ČSL a naopak snižuje zisky ČSSD a KSČM. Mezi volební účastí a procentními zisky ODS a KDU-ČSL tedy existuje pozitivní korelace. Situace v senátních volbách roku 1996 tedy do tohoto schématu zapadá. Taková interpretace by ovšem mohla být zavádějící. Mnozí autoři (Robinson 1950, Goodman 1953, King 1997) totiž upozorňují na nebezpečí „klamnosti korelace agregovaných dat.“ Jestliže je mezi územními zisky politické strany a volební účastí vysoká korelace, neznamená to, že podpora dané strany roste spolu s rostoucí účastí. Správná interpretace

těchto výsledků tedy je, že tyto strany mají vyšší volební podporu v oblastech, kde je vyšší volební účast. Zdánlivý vztah volební účasti a podpory konkrétních stran totiž může být prostým efektem sociální struktury daných oblastí (Linek 2007, s. 97).

Zajímavým fenoménem je propad volební účasti mezi prvním a druhým kolem voleb. Na tento problém upozorňuje jako na běžný jev dvoukolových většinových systémů např. Reynolds s Reillym (Reynolds, Reilly 1997). Běžnými vysvětleními poklesu volební účasti mezi koly je lhostejnost části voličů ke kandidátům, kteří postoupili do druhého kola a zvýšené požadavky volebního systému na voliče, který je nucen během krátkého časového úseku jít k volbám dvakrát.

Ve volbách do Senátu PČR v roce 1996 tento propad činil 4,4 procentního bodu. V některých volebních obvodech byl tento propad velmi výrazný. V celkem šesti obvodech činil dokonce více než 10 procentních bodů (Beroun, Žďár n. Sáz., Jihlava, Kroměříž, Hodonín, Uherské hradiště). Taková míra poklesu volební účasti již mohla mít vliv na celkový výsledek druhého kola. Při pohledu na tyto volební obvody zjišťujeme, že ve všech nastává podobná specifická situace. Do druhého kola vždy postupuje kandidát ODS a jiný kandidát pravice, ve dvou případech kandidáti ODA, ve zbývajících čtyřech kandidáti KDU-ČSL. Kandidáti ODS vstupují až na jedinou výjimku do druhého kola jako jednoznační vítězové kola prvního, zatímco kandidáti ODA či křesťanských demokratů těsně porážejí kandidáta ČSSD. Druhé kolo ve všech případech skončilo porážkou kandidáta ODS. Propad volební účasti v druhém kole byl pravděpodobně zapříčiněn absencí části voličů ODS, kteří se mohli dát ukolébat jasným vedením po prvním kole. Komunističtí voliči pravděpodobně zůstali v druhém kole doma, jelikož jakýkoli pravicový kandidát by pro ně byl těžko přijatelný. Souboj tedy rozhodli s nejvyšší pravděpodobností příznivci protikandidáta spolu s částí voličů sociální demokracie, případně ostatních voličů, pro které byl přijatelnější jakýkoli jiný kandidát, než zástupce ODS. To je ostatně pro ODS situace typická. Její kandidáti představovali nejčastější první preferenci – do druhého kola postoupili v celkem 76 obvodech, jako vítězové však vzešli pouze z 29 volebních obvodů.¹³ Projevila se tedy jako strana velmi polarizující, s významným potenciálem protestních hlasů proti jejím kandidátům.

¹³ 3 kandidáti ODS však byli zvoleni již v 1. kole

3.2 První kolo voleb

Do prvního kola voleb bylo nominováno celkem 568 kandidátů, z toho 509 mužů a 59 žen. Z tohoto počtu bylo 49 nezávislých kandidátů, zbytek představují straníci, respektive bezpartijní, kteří byli nominováni politickou stranou (Kysela 2000). Počet obvodů, do kterých nasadily politické strany své kandidáty se liší stejně jako poměr stranických a bezpartijních kandidátů nominovaných jednotlivými stranami.

Tři celkově nejsilnější politické strany (podle výsledků voleb do PS PČR – ODS, ČSSD, KSČM) nominovaly své kandidáty celoplošně, do všech, případně drtivé většiny volebních obvodů. Komunisté nasadili kandidáty do všech 81 obvodů, ODS celkem do 80 obvodů a sociální demokraté do 79 obvodů. KDU-ČSL pak postavila 45 kandidátů a ODA 50 kandidátů. Největší podíl straníků mezi kandidáty vykazovala ODS s pouze jediným bezpartijním kandidátem, velvyslancem ČR v Německu, Jiřím Grušou. KSČM nominovala celkem 5 nestraníků, ČSSD měla mezi svými kandidáty 10 nestraníků. Menší politické strany sázely na nestranické kandidáty více – ODA nominovala ze svých 50 kandidátů 12 bezpartijních, KDU-ČSL dokonce 14 z 45.

Důraz některých stran na stranickost svých kandidátů koresponduje s vazbou volič – strana. Dle analýzy Kláry Vlachové a Petra Matějů (Vlachová, Matějů 1996) se voliči ODS v prvním kole řídili stranickou příslušností jako hlavním kritériem volby v 61% případů, v druhém kole pak v 65% případů. U voličů ČSSD bylo toto kritérium ještě silnější – 67% v prvním kole a 72% v kole druhém. Tito voliči volili často kandidáta strany, přestože jim nevyhovoval nebo jej neznali. Naopak voliči KDU-ČSL nebo ODA se stranickou příslušností řídili v prvním kole pouze v 38% případů, v druhém kole v 53% (Kysela 2000).

Ve volbách kandidovalo několik veřejně známých osobností z umělecké sféry. Tito kandidáti ale byli zpravidla zaštitěni některou z politických stran a nekandidovali samostatně. S podporou KSČM kandidovala herečka Helena Růžicková, ČSSD nominovala režisérku Věru Chytilovou a herečku Uršulu Klukovou, režisér Jan Kačer kandidoval jako člen strany za ČSNS, s podporou DEU kandidoval herec Ivan Vyskočil. Za ODA kandidoval zpěvák Pavel Bobek a s podporou SDL filmový režisér Jiří Svoboda, který však již předtím v politice působil jako polistopadový předseda komunistické strany a později jako zakladatel SDL. Ani jeden z těchto kandidátů však ve volbách neuspěl.

Podívejme se nyní na výsledky hlasování v prvním kole. První kolo je pro voliče vyjádřením jejich prvních preferencí, voliči prakticky nejsou omezováni nutností strategické volby. Přepočteme-li počet hlasů pro jednotlivé strany, které nakonec získaly alespoň jeden mandát na procenta, výsledky prvního kola byly následující: ODS získala 36,5% hlasů, ČSSD na druhém místě získala 20,3% hlasů, komunisté 14,5% hlasů, KDU-ČSL 9,9% hlasů, ODA 8,1% hlasů a DEU 0,9%. Pro nezávislé kandidáty bylo celkem odevzdáno 4,1% hlasů. Zbýlých 5,1% bylo odevzdáno ve prospěch kandidátů ostatních politických stran. Tyto celkové údaje poskytují obrázek o rozložení politických sil a preferencí voličů, kteří se rozhodli voleb účastnit.

Tabulka 2: Srovnání výsledků voleb do PS PČR a 1. kola voleb do Senátu PČR v roce 1996

<u>POLITICKÁ STRANA</u>	<u>PSP ČR 1996 (HLASY V %)</u>	<u>SENÁT PČR 1996 1. KOLO (HLASY V %)</u>
ODS	29,6	36,5
ČSSD	26,4	20,3
KSČM	10,3	14,5
KDU-ČSL	8,1	9,9
ODA	6,4	8,1
DEU	2,8	0,9

Zdroj: ČSÚ

Tabulka č.2 ukazuje srovnání podpory v prvním kole senátních voleb pro politické strany, které získaly alespoň jeden senátní mandát, s výsledky voleb do Poslanecké sněmovny PČR. Při interpretaci tohoto srovnání je třeba mít na paměti disproporci v míře volební účasti, která byla v prvním kole voleb do Senátu méně než poloviční oproti volbám do Poslanecké sněmovny. Jedná se tedy o podstatně jiný elektorát. Zároveň některé strany nominovaly své kandidáty jen do omezeného počtu volebních obvodů a voliči v určitých oblastech tak zkrátka neměli možnost pro kandidáty těchto stran hlasovat a jejich podpora tedy mohla poklesnout. To může být například případ Demokratické unie, která postavila kandidáty do pouze 19 obvodů, přitom ve volbách do Poslanecké sněmovny nasadila svou kandidátní listinu do všech tehdy osmi volebních krajů.

Při srovnání uvedených procentuelních hodnot vidíme, že pořadí politických stran zůstává v 1. kole senátních voleb stejné jako po volbách sněmovních. Podpora však vzrostla prakticky u všech stran, kromě ČSSD a DEU, z toho velmi výrazně u ODS a KSČM. U ČSSD byl tento pokles pravděpodobně způsoben menší účastí jejích voličů, kteří byli stranou dlouhodobě přesvědčováni o zbytečnosti instituce Senátu (Kysela 2000).

V souladu s logikou většinového systému je ale v konečném důsledku zásadní pořadí kandidátů po prvním kole, tedy kdo získal nejvyšší a druhý nejvyšší počet hlasů a kvalifikoval se tak do kola druhého. To ovšem za předpokladu, že žádný kandidát nezískal v tomto kole nadpoloviční většinu hlasů. Již v prvním kole byli takto zvoleni 4 senátoři – 3 kandidáti ODS v Praze (obvody Praha 10, Praha 6, Praha 2) a 1 kandidát KDU-ČSL ve volebním obvodě č.60 Brno - město. Nejsuverénnější vítězství zaznamenal v Praze 6 tehdejší pražský primátor Jan Koukal, který získal 54,1% hlasů. Podobnou podporu (53,8%) získal i tehdejší náměstek ministra vnitra Vladimír Zeman ve volebním obvodě Praha 2. Třetím kandidátem ODS zvoleným již v prvním kole se za Prahu 10 stal bývalý pražský primátor Milan Kondr. V obvodě č. 60 Brno-město získal senátorský mandát v prvním kole kandidát KDU-ČSL Jan Zahradníček. Tento obvod byl zároveň jediným obvodem, do kterého ODS nepostavila svého kandidáta. Kandidáta zde nenominovala ani ODA, zástupce KDU-ČSL byl tak jediným pravicovým kandidátem v tomto obvodě, což mu mohlo pomoci získat dostatečný počet hlasů pro zvolení od případných voličů ostatních stran tehdejší vládní koalice. Výsledek byl v tomto případě velice těsný – Jan Zahradníček získal 50,06% hlasů.

První kolo senátních voleb roku 1996 vyznělo jednoznačně velice pozitivně pro ODS, která se ukázala být nejčastější první preferencí voličů, když získala celkem 36,5% hlasů, 3 její kandidáti se stali již po tomto kole senátory a 76 kandidátů postoupilo do druhého kola. Pouze v jediném případě (obvod č. 75 Karviná) se tak nestalo. Druhý největší počet kandidátů postoupivších do druhého kola zaznamenala ČSSD – celkem 48 kandidátů. Sociální demokraté získali celkově druhý nejvyšší počet hlasů, z čehož plynul i druhý nejvyšší počet kandidátů, kteří se o přízeň voličů mohli ucházet i v druhém kole. Jinak tomu ovšem bylo u ostatních politických stran. Většinovost a tedy i disproporční účinky volebního systému se logicky projeví. Jelikož v prvním kole jde o první dvě místa v každém volebním obvodě z hlediska počtu hlasů, dvě strany, pro které hlasovali voliči nejvíce, získaly největší počet těchto postupových míst. To může platit pouze při splnění podmínky rovnoměrného rozložení voličské podpory těchto stran napříč všemi volebními obvody nebo jejich převážnou většinou, která byla v těchto volbách splněna. Na tuto skutečnost velmi doplatila z pohledu celkové voličské podpory třetí strana v pořadí, KSČM. Její kandidáti byli nasazeni ve všech 81 obvodech, jejich podpora byla napříč většinou volebních obvodů velmi vyrovnaná (mezi 12 a 17%), v několika volebních obvodech zaznamenali komunisté dokonce zisky přes 20% hlasů. Viditelně nižší podporu můžeme sledovat pouze na území hl.m. Prahy, kde v některých obvodech KSČM výrazně ztrácela (např. Praha 4 - 5,9%, Praha 5 - 5,8%) Celkový zisk komunistů pak činil 14,5%. To stačilo velmi často na třetí místo na úrovni volebního obvodu,

kteřé vřak znamená ve volebním systému do Senátu prohru. Do druhého kola tak postoupili pouze čtyři kandidáti KSČM, konkrétně v obvodech Chomutov, Litoměřice, Brno-venkov a č.75 Karviná. V těchto obvodech byla voličská podpora KSČM opravdu vysoká - nad 20% hlasů, v Karviné dokonce 28,2%, což znamenalo vítězství v tomto obvodě po prvním kole.

Na druhé straně, KDU-ČSL s celkovým ziskem 9,9% hlasů dokázala z prvního kola vytežit jednoho již zvoleného senátora a 17 úspěšných kandidátů postupujících do druhého kola. Křesťanští demokraté profitovali z tradičně silnější koncentrace svých voličů v geografických oblastech východních Čech a jižní Moravy, kde bylo v prvním kole úspěšných 13 kandidátů KDU-ČSL. Potvrzuje se tak, že i když Česká republika není zemí s existencí významných lokálních stran, nebyl voličský rozptyl či naopak koncentrace voličů v senátních volbách v roce 1996 vůbec zanedbatelným faktorem, zejména pro menší politické strany. Dokládají to i výsledky ODA, která na rozdíl od KDU-ČSL nebyla stranou, jejíž voliči by mohli být nějakým způsobem významně spojováni s určitými regiony. Její celkový zisk po prvním kole činil 8,1% hlasů, tedy o necelé 2 procentní body méně než u křesťanských demokratů. Postoupilo však pouze 7 kandidátů a významnou roli hrál jistě i fakt, že voliči ODA byli víceméně rovnoměrně rozptýleni a ve většině volebních obvodů jejich podpora nebyla dostatečná k dosažení mety prvních dvou míst. Úspěšní kandidáti ODA byly zpravidla velmi výrazné osobnosti s velkým společenským kreditem – např. předsedkyně České komise UNESCO Jaroslava Moserová, diplomat Michael Žantovský, rektor Univerzity Palackého v Olomouci prof. Josef Jařab.

Z nezávislých kandidátů se do druhého kola prosadil pouze jediný – předseda ČMKOS Richard Falbr, který byl ale výrazně podporován ČSSD. Ta proti němu v jeho volebním obvodě Most nepostavila protikandidáta.

Jednoho zástupce v druhém kole se podařilo získat i Demokratické unii. Ve volebním obvodě Třebíč postoupil starosta města Třebíč Pavel Heřman jako nestraník nominovaný DEU. V tomto případě hrálo nepochybně úlohu pro vysokou podporu voličů zejména působení kandidáta v komunální politice, spíše než nálepka volební strany, která jinak získala jen velmi málo hlasů (celkově 0,9%).

3.3 Druhé kolo voleb

Ve druhém kole voleb do Senátu PČR v roce 1996 bylo ve hře celkem 77 senátorských mandátů, 4 mandáty již byly rozděleny v kole prvním. Jak vyplývá z výše zmíněného, v 76 volebních obvodech soupeřili kandidáti ostatních politických stran a jeden nezávislý kandidát s kandidáty ODS, pouze v jediném případě nebyl kandidát ODS zastoupen v druhém kole a to v obvodě č. 75 Karviná, kde proti sobě stáli zástupci ČSSD a KSČM.

Všichni kandidáti sociálních demokratů skončili v prvním kole ve všech postupových obvodech na druhém místě za ODS a v jednom uvedeném případě za KSČM. Kandidáti Občanské demokratické strany se tedy utkali s ČSSD ve 47 volebních obvodech, sedmnáctkrát s kandidáty KDU-ČSL, sedmkrát s kandidáty ODA, ve třech obvodech čelili kandidátům KSČM a po jednom volebním obvodu nezávislému kandidátovi Richardu Falbrovi a kandidátovi Demokratické unie.

Po prvním kole poměrně jasná vedoucí pozice ODS však v kole druhém velmi silně utrpěla. Poprvé se v České republice v realitě ukázalo fungování většinového volebního systému. Druhé kolo senátních voleb naplno odhalilo sílu strategického hlasování či absence voličů. Již bylo řečeno, že volební účast v tomto kole poklesla oproti prvnímu kolu, v některých obvodech velmi výrazně, což mohlo mít často vliv na konečné výsledky. Tím jsem se již zabýval v oddíle věnovaném volební účasti.

Podíváme-li se na výsledky hlasování v druhém kole, nejvýraznějším jevem je určitě obrovská míra neúspěšnosti kandidátů ODS při střetu s kandidáty ostatních pravicových stran. Ideálně to demonstruje případ Občanské demokratické aliance, jejíchž sedm kandidátů uspělo proti ODS ve všech případech a strana tak se stoprocentní úspěšností v druhém kole získala sedm senátorských mandátů. Je pravda, že ve dvou volebních obvodech kandidáti ODA byli úspěšnější než kandidáti ODS už v prvním kole – jednalo se o obvody Přerov a Jihlava, přičemž v Jihlavě se jednalo zároveň o podporu vázanou na komunální politiku, jelikož o senátorský mandát se ucházel starosta města Václav Jehlička. V těchto obvodech bylo vítězství ODA velmi drtivé. Zatímco kandidátům ODS přibýlo jen několik procentních bodů oproti kolu prvnímu, u jejich protikandidátů to bylo až 45 procentních bodů a výsledek byl pak v obou případech více jak 70% hlasů pro kandidáta ODA.

V souboji s KDU-ČSL dokázala ODS uspět pouze v pěti případech ze sedmnácti, z toho dvakrát v Praze, kde byla pozice ODS a KDU-ČSL z hlediska dlouhodobé voličské podpory nesrovnatelná. Občanský demokrat utrpěl porážku také v obvodě Třebíč, kde voliči podpořili starostu Třebíče a kandidáta DEU Pavla Heřmana.

O strategiích voličů ve druhém kole nejlépe vypovídají absolutní počty hlasů pro kandidáty ve druhém kole ve srovnání s výsledky kola prvního. Tato čísla nám umožní sledovat případné přesuny hlasů od voličů, kteří ve druhém kole již nemají svého nejvíce preferovaného kandidáta a hlasují tedy strategicky pro svou druhou preferenci nebo „nejmenší zlo“, případně se druhého kola hlasování vůbec neúčastní.

Porovnáme-li absolutní počty hlasů za první a druhé kolo u volebních obvodů, ve kterých ODS prohrála s kandidáty ostatních pravicových stran, zjistíme, že v případě ODS zůstává počet hlasů téměř stejný v prvním i druhém kole. Případný nárůst se odehrává v řádech několika set hlasů, u některých obvodů lze zaznamenat i mírný pokles počtu hlasů v druhém kole. Naproti tomu počet hlasů pro protikandidáty vzrostl velmi významně, často se jednalo o více než dvojnásobný nárůst. To naznačuje jasnou voličskou strategii, která by se dala jednoduše pojmenovat jako „všichni proti ODS“. Tento trend je vidět i v pěti volebních obvodech, kde ODS uspěla proti KDU-ČSL. Hlasy pro kandidáta KDU-ČSL výrazně narůstaly, ODS zůstává na stejných číslech, případně mírně posiluje či někde i ztrácí. Míra podpory ODS v prvním kole byla ale oproti kandidátovi na druhém místě v těchto obvodech tak vysoká, že se jí protikandidátovi nepodařilo dosáhnout ani s výrazným nárůstem počtu hlasů. Příkladem za všechny může být situace ve volebním obvodě Praha 4, kde v prvním kole zvítězil kandidát ODS Zdeněk Klausner s 22 505 hlasy, následován Dagmar Burešovou nominovanou KDU-ČSL, která získala 9 924 hlasů. V kole druhém počet hlasů pro Z. Klausnera poklesl – hlasovalo pro něj 21 791 voličů, zatímco pro D. Burešovou se vyslovilo 18 710 voličů, tedy téměř dvojnásobek jejího výsledku z prvního kola. Přesto ale tento výsledek nebyl pro kandidátku křesťanských demokratů postačující.

Strategie „všichni proti ODS“ v obvodech, kde byl soupeřem jiný kandidát pravice, by se tedy dala popsat následovně: Voliči, kteří měli kandidáta ODS jako svou první preferenci, pravděpodobně tuto volbu opakovali i ve druhém kole, někteří již ukolébáni jasným vedením svého kandidáta ve druhém kole nehlasovali, někteří nevoliči z kola prvního sympatizující s ODS mohli být mobilizováni pro hlasování v kole druhém a podpořit kandidáta ODS. Pro voliče KSČM byl s velkou pravděpodobností souboj dvou pravicových kandidátů nezajímavý a tak převážně v druhém kole absentovali. Polarizující síla Občanské demokratické strany ale

proti sobě nasměrovala zřejmě hlasy částí voličů ČSSD a dále samozřejmě voličů pravicových stran, tedy ODA, respektive KDU-ČSL, případně dalších voličů, kteří volili jiné strany nebo nezávislé kandidáty a kandidát ODS byl pro ně silně nepřijatelný, což je mobilizovalo účastnit se druhého kola a hlasovat pro přijatelnější alternativu.

Poněkud jiná byla situace ve volebních obvodech, kde se ODS střetávala s kandidáty levice, tedy s ČSSD a KSČM. V těchto volebních obvodech se zdá, že základní dělicí linií byl souboj levice-pravice. Konečné výsledky byly v drtivé většině obvodů velmi těsné, kandidáti obou soupeřících stran zpravidla zaznamenali výraznější nárůst v počtu získaných hlasů oproti prvnímu kolu, strukturu přesunu hlasů by zde bylo velmi těžké odhadovat. Základním předpokladem je, že vítězství bylo závislé na míře podpory levice a pravice v daném volebním obvodě. Dalo by se očekávat, že v obvodech, kde byla soupeřem ODS Komunistická strana Čech a Moravy, bude viditelný výrazný nárůst v počtu hlasů pro ODS, jelikož KSČM by mohla mít pro mnoho voličů určitý odstrašující efekt. Žádný takový trend ale v senátních volbách roku 1996 nesledujeme. V obou obvodech, kde ODS porazila KSČM, byl poměr hlasů 60% pro ODS proti 40% pro KSČM, nejednalo se tedy o nějak drtivé vítězství. V obvodě Chomutov dokonce ODS s komunistickým kandidátem prohrála.

O hlasování proti komunistickému kandidátovi nemůže být řeč ani v obvodě č.75 Karviná, kde se KSČM střetla s ČSSD. Souboj skončil těsným vítězstvím kandidáta KSČM, za rekordně nízké volební účasti. Komunistickému kandidátovi zde velmi pravděpodobně pomohli k vítězství svou absencí voliči pravicových stran, jejichž velká část se voleb v druhém kole zřejmě neúčastnila, jelikož nechtěli dát svůj hlas kandidátovi ČSSD.

Proti ČSSD byli kandidáti ODS úspěšní v 22 případech z celkových 47 vzájemných volebních soubojů. Úspěchem sociálních demokratů bylo bezpochyby i vítězství nezávislého kandidáta Richarda Falbra nad kandidátem ODS v obvodě Most.

Tabulka 3: Úspěšnost kandidátů pol. stran v 2. kole voleb do Senátu PČR 1996,

<u>POL.STRANA</u>	<u>KANDIDÁTŮ V 2. KOLE</u>	<u>ZVOLENO V 2. KOLE</u>	<u>ÚSPĚŠNOST V %</u>
ODS	76	29	38
ČSSD	48	25	52
KDU-ČSL	17	12	70,6
KSČM	4	2	50
ODA	7	7	100
DEU	1	1	100

Zdroj dat: ČSÚ

Tabulka č.3 ukazuje procentuální úspěšnost kandidátů jednotlivých stran v druhém kole. Ze srovnání vyplývá, že největší úspěšnost v druhém kole vykazovali kandidáti malých stran, zejména na úkor ODS o čemž již bylo pojednáno výše.

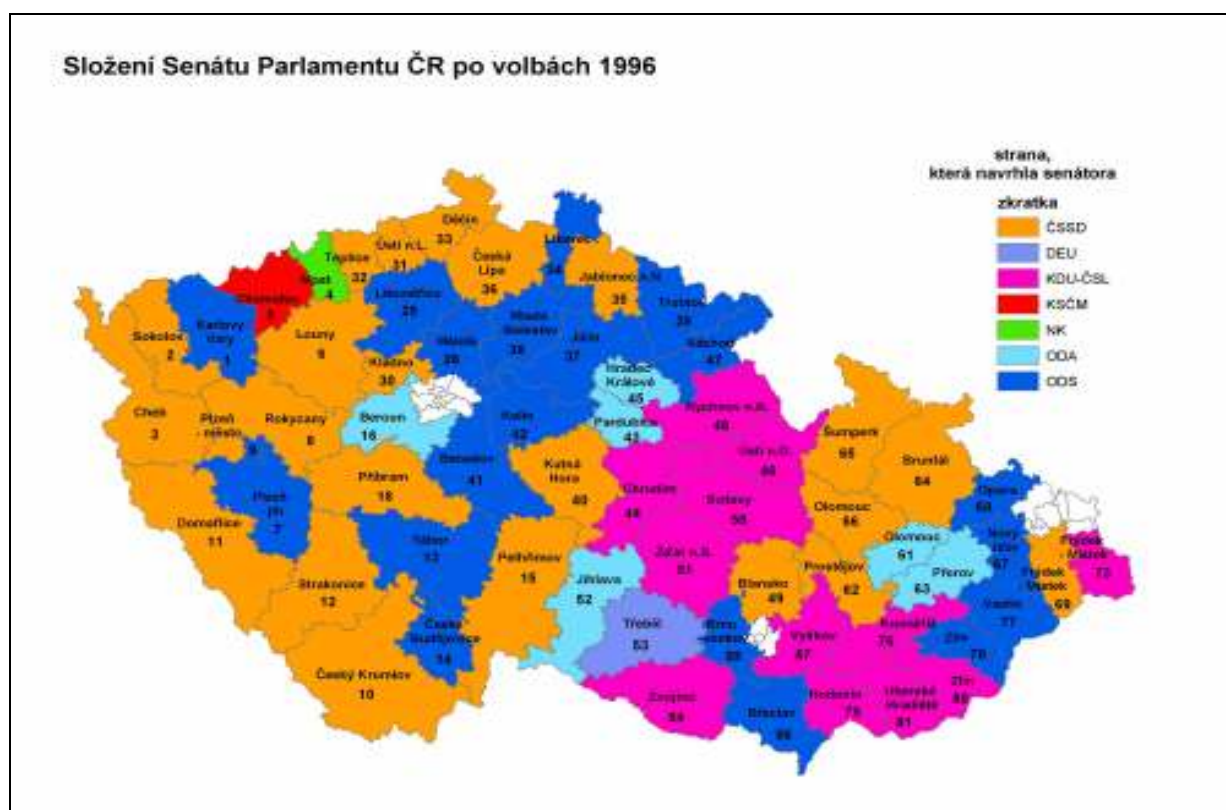
Nyní již ke konečným výsledkům voleb. V druhém kole voleb do Senátu PČR v roce 1996 bylo zvoleno 29 senátorů ODS, 25 senátorů ČSSD, 12 senátorů KDU-ČSL, 7 senátorů ODA, 2 senátoři KSČM, 1 senátor DEU a 1 nezávislý senátor. Při připočtení senátorů zvolených v prvním kole bylo celkem zvoleno 32 senátorů ODS a 13 senátorů za KDU-ČSL, u ostatních stran se počty nemění¹⁴.

Z celkového počtu bylo 72 mužů a 9 žen (t.j. 11%). Ve věkové kategorii 40-49 let bylo zvoleno 24 mužů a 5 žen, ve věkové kategorii 50-59 let 36 mužů a 2 ženy a ve věkové kategorii 60 a více let 12 mužů a 1 žena. Mezi senátory ODS bylo pět bývalých poslanců FS, ČNR nebo Poslanecké sněmovny a 18 komunálních politiků. V senátorském klubu ČSSD šlo o dva, resp. 8 senátorů u KDU-ČSL 3 a 5 senátorů, u ODA 1, resp. 3 senátoři. Zkušenosti z komunální politiky měli oba senátoři KSČM (Kysela 2000) i jediný senátor DEU.

Pokud se týká geografického rozložení vítězných obvodů jednotlivých stran, lze pozorovat téměř absolutní úspěch ODS v Praze, kde získala mandát v 9 z 10 volebních obvodů. Ze třech brněnských městských volebních obvodů získala ODS dvě vítězství a úspěšní byli její kandidáti i ve většině velkých českých měst s výjimkou Hradce Králové – Plzeň, České Budějovice, Liberec. Silná byla ODS také ve středních Čechách. U KDU-ČSL lze její vítězné obvody definovat jako převážně východočeské a jihomoravské. Doménou ČSSD pak byla severní Morava, západní a severozápadní Čechy a část Čech jižních.

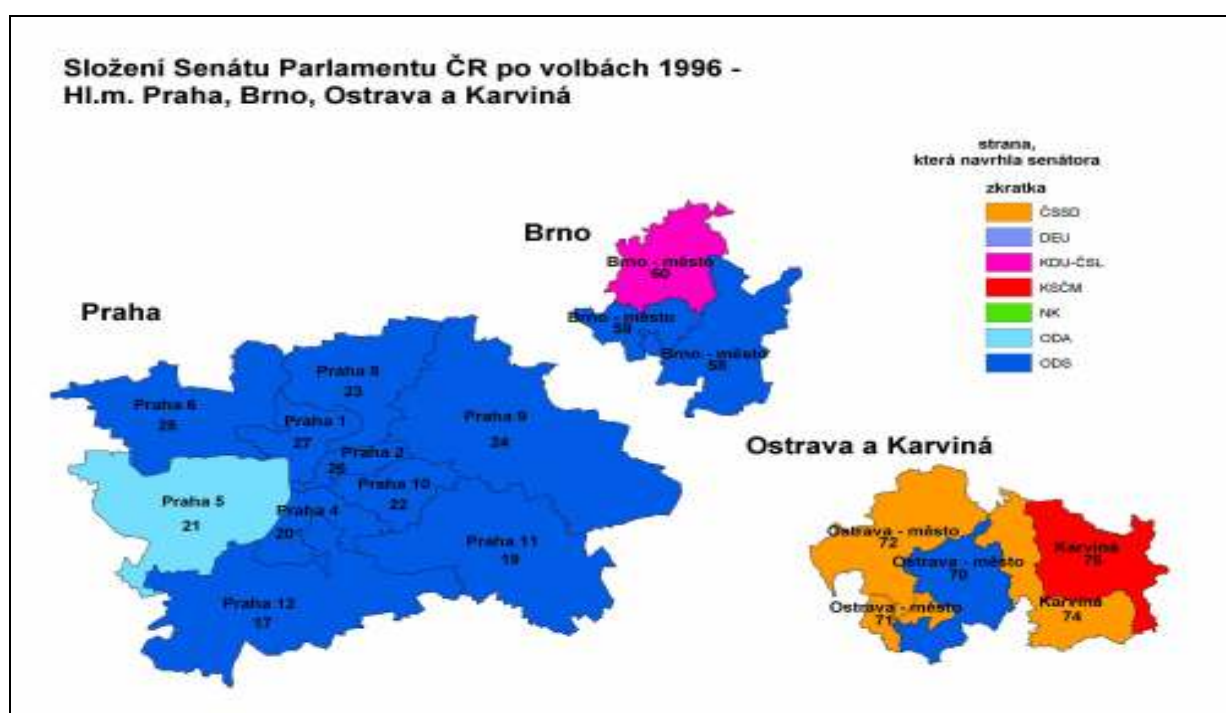
¹⁴ Jedná se o počet senátorů podle volební strany, nikoli podle politické příslušnosti. Celkem 10 senátorů bylo bezpartijních. Čerpáno z volebního serveru ČSÚ www.volby.cz

Obrázek 2: Složení Senátu PČR po volbách 1996

Zdroj: ČSÚ

Obrázek 3: Složení Senátu PČR po volbách 1996, Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Zdroj: ČSÚ

Ve srovnání s volbami do Poslanecké sněmovny v roce 1996 se potvrdily základní geografické trendy – nadprůměrná podpora ODS v Praze, stejně jako nadprůměrná síla KDU-ČSL ve východních Čechách a na jižní Moravě a silná pozice ČSSD v severozápadních a jihozápadních Čechách a na severní Moravě.

Podívejme se nyní, jak zafungoval dvoukolový většinový volební systém z hlediska proporcionality nebo disproportionality výsledků. Použijeme jednoduchý index reprezentace¹⁵, který ukazuje, jak jsou jednotlivé strany nadreprezentovány či podreprezentovány vzhledem k podílu hlasů, které strany získaly. Pracuji s výsledky prvního kola voleb, jelikož vycházím z předpokladu, že výsledky tohoto kola odráží primární preference voličů, druhé kolo je již ovlivněno tlakem volebního systému na voliče a uplatňuje se v něm spíše strategická volba.

Tabulka 4: Index reprezentace – Senát PČR 1996

<u>POL.</u> <u>STRANA</u>	<u>POČET</u> <u>MANDÁTŮ</u>	<u>%</u> <u>MANDÁTŮ</u>	<u>% HLASŮ</u> <u>V 1. KOLE</u>	<u>INDEX</u> <u>REPREZENTACE</u>	<u>INDEX</u> <u>REPREZENTACE</u> <u>PSP 1996</u>
ODS	32	39,51	36,5	1,08	1,15
ČSSD	25	30,86	20,3	1,52	1,15
KSČM	2	2,47	14,3	0,17	1,06
KDU-ČSL	13	16,05	9,9	1,62	1,11
ODA	7	8,64	8,1	1,06	1,02
DEU	1	1,23	0,9	1,36	x

Zdroj: data ČSÚ, výpočet vlastní

Tabulka č. 4 uvádí hodnoty indexu reprezentace pro jednotlivé politické strany zastoupené v Senátu PČR po volbách 1996. V posledním sloupci jsou pro srovnání uvedeny hodnoty indexu pro Poslaneckou sněmovnu. Vidíme, že systém poměrného zastoupení aplikovaný ve volbách do Poslanecké sněmovny produkoval velmi vyrovnané proporční výsledky, velmi mírně nadreprezentující především dvě nejsilnější strany. Hodnoty indexu deformace pro Senát již podle očekávání vyrovnané nejsou, neboť u většinového volebního systému se předpokládá, že bude odevzdávat výsledky více či méně disproportionální.

¹⁵ Vzorec indexu reprezentace: $I=s/v$, kde s je procento mandátů získaných stranou a v je procento hlasů pro politickou stranu. Maximální proporcionalita nastává při hodnotě 1. Čím je hodnota indexu větší než 1, tím vyšší je úroveň nadreprezentace. Naopak, čím více se hodnota indexu blíží 0, tím větší je úroveň podreprezentace. Podreprezentace se pohybuje v intervalu 0-1, nadreprezentace v neomezeném intervalu 1-∞. (viz. Novák, Lebeda 2004, s.414 -415)

Index poukazuje na velmi vysokou míru podrepräsentace u KSČM, čímž potvrzuje teorie, podle kterých dvoukolový většinový systém tvrdě penalizuje od středu velmi vzdálené, extrémní strany. Ostatní strany jsou nadrepräsentovány, ovšem nikterak silně – zastoupení ODA a ODS téměř odpovídá čisté proporcionalitě. Žádný většinový bonus pro nejsilnější stranu tedy volební systém nevyprodukoval. U ODS ukazuje dokonce hodnota indexu na to, že straně dopomohl k větší nadrepräsentaci systém poměrného zastoupení užitý ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1996. Stranou s nejvyšší mírou nadrepräsentace byla KDU-ČSL, následovaná ČSSD. Velmi věrně odráželo zastoupení v Senátu získanou podporu v případě DEU, která celkově v prvním kole získala 0,9% hlasů. V druhém kole se straně podařilo získat 1 mandát a tedy 1,23% ze všech mandátů. Výrazně disproporční situací byl zisk mandátu nezávislého kandidáta R. Falbra, který získal 0,2% hlasů a po druhém kole získal mandát, tedy 1,23% všech mandátů. Hodnota indexu deformace byla pro tohoto kandidáta 6,15. Otázkou ovšem je, zda na Richarda Falbra nepohlížet spíše jako na kandidáta ČSSD, vzhledem k jeho sepětí s touto stranou a podporou od této strany, kterou získal před volbami i během nich a zejména samozřejmě k faktu, že sociální demokraté nepostavili proti Falbrovi svého kandidáta v obvodě, kde by jistě získali mnoho hlasů.

Vzhledem k celkovým výsledkům voleb je zajímavým ukazatelem Loosemore-Hanbyho index proporcionality¹⁶, který udává o kolik procent se celkový výsledek odchyluje od proporcionality. Hodnoty indexu se pohybují v rozmezí 0-100 (tj. procenta: max. proporcionalita – max. disproporcionalita) (Lebeda 2004, str. 236).

Hodnota LH indexu proporcionality pro Senát PČR po volbách 1996 činila 21,63. Vzhledem k minimálnímu výskytu dvoukolových většinových systémů pro volby do zákonodárných sborů se pro srovnání nabízí hodnoty Loosemore-Hanbyho indexu z Francie, která jako téměř jediná tento typ volebního systému pro volby do národního parlamentu užívá, byť v podobě s otevřeným druhým kolem. V sedmi po sobě jdoucích volbách do francouzského Národního shromáždění v letech 1958-1981 byla průměrná hodnota Loosemore-Hanbyho indexu 20,89, po volbách v roce 1988 byla tato hodnota 18,68.

Po tomto orientačním srovnání tedy vidíme, že výsledek voleb do Senátu PČR v roce 1996 se od proporcionality odchyloval podobnou měrou jako po dlouhodobém sledování výsledky voleb do dolní komory francouzského parlamentu.

¹⁶ Výpočet: u každé strany zvlášť se zjistí rozdíl mezi procentem a hlasů a procentem mandátů. Rozdíly všech stran se sečtou a součet se dělí dvěma. Do součtu jsou zahrnuty všechny strany nebo nez. kandidáti, kteří získali mandát. Pro výpočet jsem vycházel z výsledků 1. kola voleb.

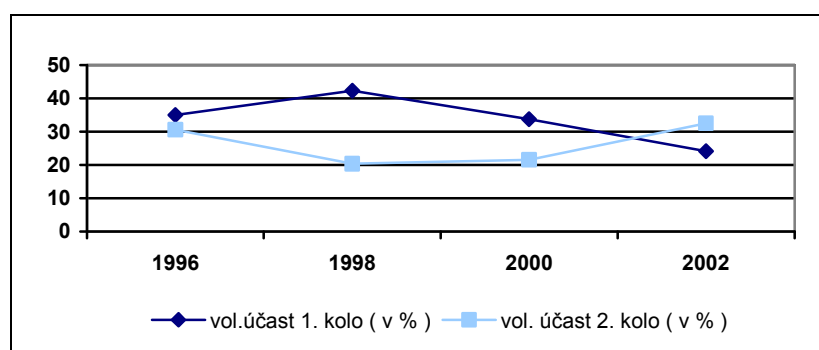
4. Druhý cyklus voleb do Senátu PČR: volby 1998–2002

4.1 Volební účast

V trojích sledovaných volbách, které tvoří druhý cyklus voleb do Senátu PČR (roky 1998, 2000, 2002), trend nízké volební účasti započatý prvními senátními volbami v roce 1996 pokračoval. Již bylo zmíněno, že každé senátní volby, kromě voleb v roce 1996, se konaly souběžně s volbami do krajských či místních zastupitelstev. Tato skutečnost mohla mít samozřejmě vliv na výši volební účasti.

Graf č. 2 ukazuje vývoj míry volební účasti zvlášť pro první i druhé kolo senátních voleb v čase.

Graf 2: Vývoj volební účasti – Senát PČR 1996–2002

Zdroj dat: ČSÚ

Vidíme, že za sledované období dosáhla v roce 1998 volební účast v prvním kole maxima – 42,4% oprávněných voličů a naopak absolutního minima v kole druhém, v kterém se voleb účastnilo pouze 20,4% oprávněných voličů.

V roce 1998 se první kolo senátních voleb konalo současně s volbami do místních zastupitelstev, druhé kolo o týden později. Srovnáme-li úroveň volební účasti v prvním kole senátních voleb a ve volbách do místních zastupitelstev, shledáme, že se těchto voleb účastnilo přibližně podobné procento oprávněných voličů. Zatímco do Senátu přišlo v prvním kole volit 42,4% voličů, do místních zastupitelstev to bylo 45% oprávněných voličů. V druhém kole senátních voleb pak pozorujeme velice výrazný propad ve volební účasti, když oproti kolu prvnímu přišla volit méně než polovina voličů.

Obdobná situace nastala i v roce 2000. Tentokrát se první kolo senátních voleb konalo současně s volbami do zastupitelstev krajů. Volební účast v krajských a senátních volbách nebyla nikterak výrazně podobná, protože účast voličů v prvním kole senátních voleb poklesla mírně pod úroveň z roku 1996 na 33,7%, zatímco prvních voleb do krajských zastupitelstev se zúčastnilo 40% oprávněných voličů. Ve druhém kole senátních voleb ale zaznamenáváme opět výrazný propad těsně nad hranici účasti 20% oprávněných voličů, přesněji 21,6%.

Při pohledu na graf č. 2 lze sledovat náhlý obrat v roce 2002, kdy hodnoty volební účasti pro druhé kolo předčily úroveň volební účasti pro první kolo senátních voleb: V prvním kole se voleb do Senátu účastnilo 24,1% voličů, v kole druhém pak 32,6%. V roce 2002 se senátní volby konaly v souběhu s volbami do místních zastupitelstev stejně jako v roce 1998, tentokrát ovšem současně s komunálními volbami probíhalo druhé kolo senátních voleb. Pokud se podíváme na míru volební účasti v komunálních volbách, hodnota je téměř totožná jako u druhého kola senátních voleb – 33%.

Již bylo uvedeno, že u dvoukolových volebních systémů je poměrně běžným jevem propad v míře volební účasti mezi prvním a druhým kolem (viz. např. Reynolds, Reilly 1997). To bylo možno pozorovat už u voleb v roce 1996, které nebyly ovlivněny souběhem s jinými volbami. V následujících dvou volbách do Senátu se ale nůžky volební účasti mezi prvním a druhým kolem rozevřely velmi výrazně a v roce 2002 došlo náhle k naprosto opačné situaci. Bylo to přitom poprvé od roku 1996, kdy se jiný typ voleb konal v souběhu s druhým a nikoliv prvním kolem senátních voleb.

Zmíněné skutečnosti naznačují, že současné konání jiného typu voleb s prvním nebo druhým kolem senátních voleb ovlivňuje úroveň volební účasti v těchto jednotlivých kolech směrem k vyšší volební účasti.

V souvislosti s volbami do Senátu v roce 1998 o tom hovoří Jan Kysela (Kysela 2000), který upozorňoval na možnost uvažovat do budoucna o spojení obecních či krajských voleb právě s druhým kolem senátních voleb. Podle Kysely by to nesporně ovlivnilo volební výsledky, jelikož by jistě přišla volit i řada levicově orientovaných voličů, kteří často ignorují souboj jiných než vlastních kandidátů.

Geografické rozložení obvodů s velmi nízkou volební účastí ve srovnání s celostátním průměrem je napříč celým druhým cyklem senátních voleb velmi podobné jako ve volbách do Senátu v roce 1996. Znovu se jednalo o volební obvody ležící v průmyslových oblastech na severozápadě Čech a na severní Moravě – obvody Most, Ústí nad Labem a č. 70 Ostrava-město v roce 1998, Sokolov, Chomutov, č. 71 Ostrava-město a č. 74 Karviná v roce 2000, Cheb a č. 75 Karviná v roce 2002.

Zajímavý pohled nabízí srovnání volební účasti v těchto obvodech v senátních volbách s údaji o volební účasti ve volbách souběžných.

Tabulka 5: Rok 1998: Účast ve volbách do Senátu PČR a v komunálních volbách – vybrané obvody

<u>VOLEBNÍ OBVOD</u>	<u>VOL.ÚČAST SENÁT PČR 1. KOLO (v %)</u>	<u>VOL.ÚČAST KOMUNÁLNÍ VOLBY (v %)</u>
Most	32,62	34,52
Ústí n. L.	31,45	32,50
70 Ostrava-město	32,82	29,81 ¹⁷

Zdroj: ČSÚ

Připomeňme, že celková volební účast v prvním kole voleb do Senátu činila v roce 1998 42,4% a v komunálních volbách, které se konaly souběžně, byla volební účast 45% oprávněných voličů. V tabulce č. 5 můžeme sledovat situaci ve třech volebních obvodech s nejnižší volební účastí v prvním kole senátních voleb. Vidíme, že z hlediska volební účasti byla situace v komunálních volbách téměř analogická. Tento vztah se pak dále opakoval i v následujících volbách v roce 2000, jak lze vidět z tabulky č. 6.

Tabulka 6: Rok 2000: Účast ve volbách do Senátu PČR a v krajských volbách – vybrané obvody

<u>VOLEBNÍ OBVOD</u>	<u>VOL.ÚČAST SENÁT PČR 1. KOLO (v %)</u>	<u>VOL.ÚČAST KRAJSKÉ VOLBY (v %)</u>
Sokolov	26,58	26,96
Chomutov	25,13	25,12
71 Ostrava-město	30,43	30,01 ¹⁸

Zdroj: ČSÚ

¹⁷ Jedná se o průměr z obcí Mar. Hory a Hulváky, Moravská Ostrava a Přívoz, Slezská Ostrava a Vítkovice, které zhruba tvoří senátní volební obvod č. 70

¹⁸ Obec Ostrava-Jih, který odpovídá senátnímu obvodu č. 71

Tabulka 7: Rok 2002: Účast ve volbách do Senátu PČR a v komunálních volbách – vybrané obvody

<u>VOLEBNÍ OBLAST</u>	<u>VOL.ÚČAST SENÁT PČR 2. KOLO (v %)</u>	<u>VOL.ÚČAST KOMUNÁLNÍ VOLBY v (%)</u>
Cheb	26,70	37,42
75 Karviná	21,16	26,66 ¹⁹
Česká Lípa	26,36	40,10

Zdroj: ČSÚ

Můžeme říci, že v roce 1998 a 2000 patřily geografické oblasti vyznačující se velmi nízkou volební účastí ve volbách senátních k oblastem s výrazně podprůměrnou volební účastí i ve volbách komunálních a krajských. Pokud pro srovnání přidáme ještě údaje o volební účasti z voleb do Poslanecké sněmovny v letech 1998 a 2002, vidíme, že i tam platí podobné geografické rozložení oblastí s volební účastí sahající hluboko pod republikový a často i krajský průměr. Jak ale vyplývá z výše uvedené tabulky č. 7 pro senátní volby v roce 2002, nelze v těchto volbách pozorovat výraznou souvislost mezi volební účastí v komunálních a druhém kole senátních voleb v jednotlivých obvodech. Na druhé straně jistě platí, že souběžné konání komunálních voleb s druhým kolem voleb do Senátu zvýšilo celkovou účast voličů v tomto kole. Na úrovni jednotlivých volebních obvodů ale do hry vstupují ještě další faktory, zejména jací kandidáti jakých politických stran postoupili do druhého kola.

V souvislosti se senátními volbami 1998 se nabízí otázka, do jaké míry mohl rekordně nejvyšší zájem voličů o první kolo voleb souviset s tehdejší specifickou politickou situací. Tyto volby byly totiž často interpretovány jako referendum o tzv. opoziční smlouvě, uzavřené poněkud nečekaně po volbách do Poslanecké sněmovny 1998 mezi ODS a ČSSD. Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v ČR, jak byl dokument oficiálně nazván, budila nevoli u poměrně vysokého podílu voličů, protože obě strany před volbami do Poslanecké sněmovny i po nich vystupovaly jako úhlavní konkurenti. Zástupci zejména stran 4Koalice a menších neparlamentních politických stran se snažili mobilizovat voliče proti bloku dvou největších politických stran v obavách o rozdělování politických i jiných postů mezi těmito stranami. Předmětem obav byly také podle některých „účelové“, každopádně možné a připravované změny Ústavy a volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu, které by mohly být prosazeny silou dvou největších stran.

¹⁹ Průměr z obcí Karviná a Orlová

Možnou reakcí na tuto vnitropolitickou situaci mohla být buď skutečně mobilizace voličů ve snaze vyjádřit svou nespokojenost s vývojem po volbách do Poslanecké sněmovny, což by mohlo být faktorem potencionálně zvyšujícím volební účast, nebo naopak znechucení politikou, apatie a nezájem, což by naopak mohlo vést ke snížení volební účasti.

Jak jsem se již snažil ukázat výše, vše nasvědčuje tomu, že ani jeden ze scénářů se nenaplnil a vliv situace kolem tzv. opoziční smlouvy na míru volební účasti v senátních volbách roku 1998 byl minimální. Volební účast v prvním kole senátních voleb souvisela mnohem více s účastí voličů v komunálních volbách. Navíc velmi malý zájem voličů o druhé a tedy rozhodující kolo voleb do Senátu 1998 nenasvědčuje zvýšené mobilizaci voličů.

Volební obvody s nadprůměrně vysokou volební účastí byly ve většině druhého cyklu senátních voleb částečně podobné jako v prvních volbách do Senátu v roce 1996. Opět můžeme sledovat výrazně vyšší volební účast ve středních a východních Čechách – obvody Beroun, Kutná Hora, Ústí nad Orlicí, v roce 1998, Benešov a Chrudim v roce 2000. Velmi nadprůměrná volební účast byla i v obvodě Plzeň-jih a Blansko, ve kterých svého senátora vybírali voliči v roce 1998.²⁰ V roce 2002 nalézáme obvody s nejvyšší volební účastí ve srovnání se situací v prvních senátních volbách poněkud netradičně na Moravě - obvody Žďár nad Sázavou, Znojmo, Zlín.

Stejně jako u volebních obvodů s velmi nízkou volební účastí lze i u obvodů s nadprůměrně vysokou účastí voličů konstatovat, že z drtivé většiny geograficky souhlasí s oblastmi, které se takovou volební účastí vyznačovaly i v ostatních typech voleb, ať už se jedná o volby do Poslanecké sněmovny, o volby krajské či komunální.

Z uvedených volebních obvodů tvoří výjimku Znojmo, kde nic nenaznačuje, že by se jednalo o region s vyšší volební účastí vzhledem ke krajskému či republikovému průměru v jakémkoli jiném typu voleb. V senátních volbách roku 2002 byla volební účast v tomto obvodě vysoká zřejmě díky kandidatuře velice populárního ředitele televize Nova Vladimíra Železného, který byl ostatně zvolen senátorem již v prvním kole voleb.

Zajímavým vývojem prošla volební účast v Praze. V roce 1996 se z hlediska volební účasti seřadila většina pražských volebních obvodů na absolutním vrcholu pomyslného žebříčku. Nejnižší účast voličů byla v obvodě Praha 9, kde však přesto dosáhla úrovně dvou procentních bodů nad celorepublikovou hodnotu pro první kolo. Nejvyšší volební účast v prvním kole voleb byla v roce 1996 ve volebním obvodě Praha 1, kde dosáhla 49,7% oprávněných voličů, tedy přibližně patnáct procentních bodů nad průměr ČR. V druhém cyklu

²⁰ Ve zmíněných volebních obvodech dosáhla volební účast úrovně o pět procentních bodů nad celostátním průměrem.

voleb do Senátu PČR však již pražské obvody nadprůměrnou volební účast příliš nevykazovaly. Volební účast v nich se zejména ve volbách v roce 2000 a 2002 pohybovala pod celorepublikovým průměrem nebo jen velmi těsně nad ním. Poměrně vysoká volební účast v prvním kole byla v obvodě Praha 6 v roce 1998, kde se voleb zúčastnilo 47,6% voličů, což činilo více než pět procentních bodů nad celkovou volební účast v prvním kole v celé ČR. Ve zbylých dvou pražských obvodech, v kterých se v roce 1998 senátní volby konaly byla volební účast okolo deseti procentních bodů nižší. V kole druhém byl pak celorepublikově z hlediska volební účasti na prvním místě obvod Praha 10, jelikož propad volební účasti zde byl ve srovnání s ostatními volebními obvody relativně malý.

Senátní volby 1996 byly tedy v tomto ohledu spíše výjimečné, jelikož údaje o volební účasti z voleb do Poslanecké sněmovny vypovídají ve srovnání s ostatními kraji o celkově nižší míře volební účasti v hlavním městě, což platilo výrazně zejména v letech 1996 a 1998²¹.

V dosavadní rozboru volební účasti v druhém cyklu senátních voleb jsem vycházel primárně z údajů z prvního kola voleb. Druhé kolo bylo totiž v letech 1998 a 2000 poznamenáno drastickým propadem ve volební účasti oproti kolu prvnímu. Propady ve volební účasti mezi oběma koly byly velmi nepravidelné a těžko predikovatelné, což značně ztěžuje analýzu. Běžně docházelo k tomu, že se obvody s velmi nadprůměrnou volební účastí v prvním kole propadly na výrazně podprůměrnou účast v kole druhém a podobně. Nejlépe poslouží příklad volebního obvodu Plzeň-jih, kde byla míra volební účasti v prvním kole senátních voleb 1998 druhá nejvyšší – 48,95%. V druhém kole přišlo v tomto obvodě již pouze 19,45% oprávněných voličů, což je v podstatě stejné procento jako ve volebním obvodě Most, který po prvním kole patřil mezi obvody s nejnižší volební účastí. V obvodě Most přišlo v druhém kole k urnám 18,81% voličů, v kole prvním 32,62%.

²¹ Např. v roce 1998 byla volební účast ve volbách do PS PČR v hl.m. Praze druhá nejnižší ze všech krajů. V roce 2002 se již Praha pohybovala mezi kraji s nadprůměrnou účastí voličů, rozhodně ale nebyla na prvním místě.

Druhé kolo senátních voleb je přitom samozřejmě kolem, v kterém se definitivně rozhoduje, kdo bude zvolen senátorem. Důležitý vliv zde patrně hraje již zmiňované současné konání jiného typu voleb s prvním kolem voleb senátních v letech 1998 a 2000. Zdá se, že pro voliče je zkrátka příliš nákladné hlasovat vlastně potřetí v průběhu čtrnácti dnů, zvláště pokud pro ně nejsou kandidáti soupeřící v druhém kole voleb výrazně zajímaví. Svou roli zde může hrát i skutečnost, že volby do Senátu nejsou od roku 1998 celoplošné a konají se jen ve třetině volebních obvodů. To způsobuje, že chybí větší mobilizace voličů ze strany politických aktérů i médií. Někteří voliči nezajímající se příliš o věci veřejné ani nemusejí vědět, že se senátní volby v jejich volebním obvodě konají.

V roce 1998 byl rozdíl ve volební účasti mezi prvním a druhým kolem senátních voleb skutečně extrémní. Účast voličů poklesla ze 42,4% na 20,4%, tedy o více než polovinu. Míra účasti v kole prvním ve volbách do Senátu v roce 1998 ve většině případů naprosto nesouvisí s účastí v kole druhém. Volební obvody, ve kterých byla zaznamenána nejvyšší volební účast ve druhém kole, byly často současně obvody s podprůměrnou či průměrnou účastí v kole prvním. Více než stabilně nízká či vysoká hladina volební účasti v určitém volebním obvodě či oblasti byla tedy rozhodující míra propadu počtu voličů, kteří přišli k volbám, mezi oběma koly.

V celkem šestnácti obvodech z dvaceti sedmi byl propad volební účasti mezi prvním a druhým kolem více než 20 procentních bodů. Největší rozdíl činil 31,7 procentního bodu ve volebním obvodě Blansko. Naopak nejmenší rozdíl pozorujeme ve volebním obvodě Ústí nad Labem – pouze 6,45 procentního bodu. Tento obvod přitom vykazoval vůbec nejnižší volební účast v kole prvním. Relativně malý propad volební účasti můžeme sledovat také v obvodech na území hl.m. Prahy, zvláště ve volebním obvodě Praha 10. Volební obvody Ústí nad Labem a Praha 10 byly jedinými, v kterých pokles volební účasti v druhém kole činil méně než 10 procentních bodů. Důvodem pro takto relativně velmi nízký pokles volební účasti by mohl být charakter volebních soubojů v těchto obvodech: V Ústí nad Labem se střetli kandidáti ODS a KSČM, což samo o sobě nabízí určitý mobilizační potenciál směrem k voličům, vzhledem k zastrašující síle KSČM a vzdálenosti obou stran na politickém spektru. Roli mohla hrát i známá disciplinovanost voličů právě těchto politických stran. V obvodě Praha 10 se pak střetli kandidát ODS senátor a bývalý pražský primátor Milan Kondr a bezpartijní kandidátka 4Koalice Zuzana Roithová, známá jako ministryně zdravotnictví v přechodné vládě Josefa Tošovského. V tomto případě se jednalo o souboj známých osobností politického života, navíc umocněný antagonismem obou politických subjektů, který byl velmi čerstvý po odštěpení části ODS, jež dalo vznik Unii svobody a nepřímo i celému projektu 4Koalice zahrnující Unii svobody-DEU, KDU-ČSL a ODA.

Ve volbách do Senátu v roce 2000 byla situace do značné míry podobná. O druhé kolo voleb projevil zájem téměř stejný počet voličů jako o dva roky dříve, tedy lehce nad hranici 20% oprávněných voličů, přesněji 21,56%. Rozdíly ve volební účasti v prvním a druhém kole nebyly tak obrovské jako v roce 1998 v absolutních číslech, jelikož už účast v prvním kole byla na nižší úrovni – 33,72%. Přesto se vyskytovaly obvody, kde se volební účast ve druhém kole propadla o více než 50% oproti kolu prvnímu. V těchto volbách byla také zaznamenána nejnižší volební účast ve sledovaném období senátních voleb na úrovni volebního obvodu, když v obvodě Sokolov přišlo v druhém kole k urnám 12,84% voličů, což představuje 11645 odevzdaných hlasů. Pro získání mandátu tedy postačovalo v tomto volebním obvodu 5823 hlasů.

Nejvyšší propad volební účasti nastal v roce 2000 v obvodě České Budějovice, kde činil 17,7 procentního bodu, z obvodu s jednou z nejvyšších volebních účastí z prvního kola se tak stejně jako v mnohých případech z roku 1998 stal obvod s velmi podprůměrnou účastí v druhém kole. Opět záleželo zejména na povaze volebních soubojů v druhém kole. Nejnižší propad hlasů v druhém kole zaznamenáváme ve většině z celkem osmi obvodů, kde proti sobě stáli kandidáti pravice – tedy ODS nebo 4Koalice a kandidáti KSČM. Projevil se tak znovu odstrašující potenciál komunistů, když mnoho voličů šlo pravděpodobně odevzdat hlas, který by zabránil zvolení komunistického senátora, i když by se za jiných okolností druhého kola voleb nemuseli účastnit, například proto, že jimi nejvíce preferovaný kandidát byl již ze hry. Naopak nejvyšší propad hlasů lze sledovat stejně jako již v roce 1996 tam, kde se v druhém kole střetli zástupci pravicových stran – ODS a 4Koalice. Tato volební klání se při pohledu na rozložení hlasů evidentně konala téměř bez zájmu voličů, kteří v prvním kole podpořili levicového kandidáta.

Jak již bylo výše zmíněno, ve volbách roku 2002, které uzavírají druhý cyklus senátních voleb v České republice, se v důsledku svázání tentokrát druhého kola senátních voleb s volbami do místních zastupitelstev prudce zvýšila účast voličů v druhém kole, kterého se zúčastnilo 32,55% oprávněných voličů. Oproti tomu křivka symbolizující účast voličů v prvním kole senátních voleb pokračovala lineárně směrem dolů v souladu s trendem započatým rokem 1998 na 24,1%. Volby 2002 jsou tedy prvními senátními volbami, kde nehovoříme o propadu volební účasti mezi jednotlivými koly, ale naopak o nárůstu volební účasti.

Přesný původ tohoto nárůstu je velmi těžké na úrovni jednotlivých volebních obvodů určit, protože míru účasti voličů ovlivňoval za prvé souběh s komunálními volbami a za druhé konkrétní situace vzešlá z prvního kola senátních voleb. První kolo voleb nebylo z hlediska volební účasti ovlivněno žádným dalším faktorem. Úroveň volební účasti byla vzhledem k celorepublikovému průměru podobná jako v prvních volbách roku 1996 v daných

obvodech. To platí pro volební obvody s nejnižší volební účastí (Cheb, č. 75 Karviná, Česká Lípa) i pro obvody s účastí nejvyšší (Žďár n. Sáz.). Tato úroveň volební účasti založená spíše geograficky zůstala zachována i v druhém kole voleb.

Podíváme-li se detailně na výši nárůstu mezi koly v jednotlivých volebních obvodech, můžeme ale podobně jako v případě dvojích předcházejících voleb pozorovat určité tendence. Ve volebních obvodech, kde byl nárůst mezi prvním a druhým kolem malý, se jednalo převážně o střet pravicových kandidátů, nezávislých kandidátů nebo zástupců malých neparlamentních stran mezi sebou nebo s pravicovými kandidáty z některých z parlamentních stran. Tam, kde byl přírůstek voličů větší (okolo 10 procentních bodů) se zpravidla jednalo o souboj pravice versus levice, konkrétně kandidátů ODS s kandidáty ČSSD nebo zástupce KSČM s kandidáty ODS nebo jinými pravicovými kandidáty.

Kromě vlivu komunálních voleb, konaných souběžně s druhým kolem senátních voleb 2002 byl tedy v těchto volbách, stejně jako ve všech předchozích volbách do Senátu, přítomen faktor mobilizace voličů závisící na obsazení volebního souboje v druhém kole voleb. Ten měl rozhodující vliv na konečnou míru volební účasti na úrovni jednotlivých volebních obvodů, zatímco souběžné konání komunálních voleb s druhým kolem voleb senátních mohlo zvýšit volební účast v tomto kole voleb jako celku.

Pro úplnost je ještě třeba doplnit údaj o volební účasti v doplňovacích volbách do Senátu, které proběhly v roce 1999 po úmrtí senátora za ODS Václava Bendy. Senátor Benda byl zvolen ve volebním obvodu Praha 1, kde tedy prezident republiky vypsál doplňovací volby na 23. a 24. srpna (první kolo).

Volbám byla připisována mimořádná pozornost. Podobně jako senátní volby v předchozím roce byly i tyto volby interpretovány jako „referendum o tzv. opoziční smlouvě“. S napětím se očekávalo, zda bude pokračovat trend ztráty mandátů ODS v hlavním městě, kde v roce 1998 ODS přišla o všechny tři nově obsazované mandáty. Krom toho mělo být získání mandátu kandidátem mimo ODS nebo ČSSD pojistkou proti „účelovým“ změnám Ústavy, kterých se obával zbytek politického spektra. Občanští a sociální demokraté měli totiž v té době v Senátu těsnou ústavní, tedy třípětinovou většinu (Kysela 2000).

Na volební kampaň byly v souladu s důležitostí, která byla politickými stranami volbám připisována, vynaloženy mnohamilionové částky. Přesto se k volbám dostavilo pouze 34% voličů. Důvody, které mohly mimo jiné přispět k takto relativně nízké volební účasti shrnuje Jan Kysela: Volby se konaly během prázdnin, kdy je mnoho obyvatel Prahy mimo domov. Za druhé, ODS se prezentovala konfrontačním a urážlivým stylem volební kampaně, která mohla některé její voliče odradit od účasti ve volbách, pokud nechtěli podpořit

některého z protikandidátů. Za třetí, lustrační aféra kandidáta ČSSD Karla Srpa zjevně odradila jeho potencionální voliče tak, že k volbám vůbec nešli. Jinak si těžko vysvětlit neuvěřitelné 1% hlasů pro kandidáta vládní strany (Kysela 2000).

Senátorem byl v těchto doplňovacích volbách zvolen již v prvním kole nezávislý kandidát Václav Fischer, a to rekordním ziskem více než 71% hlasů.

4.2 Neplatné hlasy

V souvislosti s technickou aplikací volebních systémů je velmi zajímavé sledovat počet neplatných hlasů ve volbách do Senátu PČR.

Dvoukolový většinový volební systém užívaný pro tyto volby byl v České republice a vůbec v českém prostředí aplikován poprvé v prvních senátních volbách roku 1996. Je známo, že většinové volební systémy jsou obecně pro voliče jednodušší a srozumitelnější z hlediska techniky samotného hlasování i z hlediska pochopení mechanismu volebního systému, tedy toho, jak jsou hlasy převáděny na mandáty. Vůbec nejjednodušším je v tomto smyslu jednokolový volební systém relativní většiny (FPTP). Vítězem se jednoduše stává ten kandidát, který získal nejvyšší počet hlasů. Dvoukolový většinový volební systém s uzavřeným druhým kolem užívaný pro volby do Senátu PČR je též poměrně snadný. Dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů z kola prvního se střetnou v kole druhém, kde voliči vybírají vždy pouze z dvou alternativ. Jméno každého kandidáta je uvedeno na samostatném hlasovacím lístku, volič má v každém kole samozřejmě jeden hlas, do urny tedy vhadzuje vždy jeden hlasovací lístek se jménem kandidáta, kterého se rozhodl volit.

Všechny zbývající typy voleb, které se v České republice konají, užívají princip poměrného zastoupení s kandidátními listinami. Při volbách do Poslanecké sněmovny PČR a při volbách do krajských zastupitelstev jsou kandidátní listiny politických stran, které v daném volebním obvodu kandidují, uvedeny na samostatných hlasovacích lístcích. Ve volbách do zastupitelstev obcí má hlasovací lístek podobu velkého archu, na němž jsou ve sloupcích uvedeny kandidátní listiny politických subjektů kandidujících v daném volebním obvodu. Volič má tolik hlasů, kolik členů zastupitelstva se v dané obci volí. Volební systém umožňuje dát hlas kandidátní listině určité politické strany či hnutí jako celku nebo též využít tzv. panašování, což znamená, že volič může své hlasy dělit mezi kandidáty různých volebních stran.

Volební zákon pro příslušné volby stanoví podmínky pro posouzení, zda je hlas neplatný. Dílce volebního zákona pro volby do Poslanecké sněmovny a Senátu PČR, stejně jako pro volby do zastupitelstev krajů, je v tomto ohledu totožná. Hlas nepozbývá platnosti, pokud volič provádí na hlasovacím lístku jakékoli úpravy jako škrtání jmen kandidátů, dopisování jiných jmen apod. Pokud jsou z hlasovacího lístku patrné potřebné údaje, není na závadu ani jakékoli poškození hlasovacího lístku. Použije-li volič například ve volbách do Sněmovny více preferenčních hlasů, než je předepsáno, opět to neznamena, že by byl hlas neplatný. Preferenční hlasy se pouze nepočítají.

Hlas voliče je podle zákona neplatný, pokud není hlasovací lístek vložen do úřední obálky, pokud je hlasovací lístek přetržen nebo je-li v úřední obálce vloženo více hlasovacích lístků.

Zákon o volbách do zastupitelstev obcí přidává k těmto podmínkám ještě další, které vyplývají z podoby hlasování v komunálních volbách. Aby nebyl hlas neplatný, nesmí být na hlasovacím lístku označena více než jedna volební strana a více kandidátů, než se do daného zastupitelstva volí.

Přestože jsou požadavky na platnost hlasu ve všech typech voleb v ČR, snad kromě posledně zmíněných voleb komunálních, poměrně nenáročné, je v každých volbách celkem přirozeně určité procento neplatných hlasů. Většinou se ale jedná o čísla téměř zanedbatelná. Ve volbách do Poslanecké sněmovny byla nejvyšší míra neplatných hlasů v roce 1996 – 0,6%. Od té doby toto procento, zřejmě z důvodu větší zkušenosti voličů s hlasováním ve volbách, klesá. V roce 2006 míra neplatných hlasů činila již pouze 0,36%.

Zabýváme-li se z pohledu míry neplatných hlasů volbami do Senátu PČR, lze odůvodněně předpokládat, že vzhledem k naprosté premiéře většinového volebního systému v České republice bude procento neplatných hlasů vyšší, neboť někteří voliči zkrátka nebudou vědět, jak s hlasováním naložit.

Je třeba mít samozřejmě na paměti, že ne všechny neplatné hlasy souvisejí vyloženě s chybným hlasováním způsobeným nevědomostí voliče, jakým způsobem hlasovat. Může dojít například k vypadnutí hlasovací lístku z obálky, volič nevloží lístek do obálky apod. Do určité míry může jít i o gesto voliče, který považuje instituci Senátu za zbytečnou a vhodí do urny prázdnou obálku. Jsou známy určité případy, kdy například členové volební komise nutili voliče hlasovat vedle souběžných voleb také do voleb senátních se zdůvodněním, že nelze hlasovat pouze v jednom typu voleb. V tomto případě by také volič mohl reagovat úmyslným zneplatněním svého hlasu. Lze však předpokládat, že tyto případy jsou velmi ojedinělé.

Tabulka 8: Volby do Senátu PČR: Neplatné hlasy v prvních dvou cyklech voleb

ROK	NEPLATNÉ HLASY 1. KOLO (v %)	NEPLATNÉ HLASY 2. KOLO (v %)
1996	1,18	0,7
1998	12,03	0,88
2000	5,77	0,68
2002	1,09	4,11

Zdroj dat: ČSÚ

Z tabulky č. 8 vidíme, že v prvních senátních volbách v roce 1996 byla míra neplatných hlasů skutečně vyšší než ve volbách do Poslanecké sněmovny, kde tentýž rok činila zmíněných 0,6%. Zvláště to platí pro první kolo voleb, které může být pro některé voliče relativně náročnější na správnost hlasování, jelikož se v něm vybírá z více kandidátů oproti kolu druhému, kde se rozhoduje již jen mezi dvěma kandidáty. Míra neplatných hlasů v senátních volbách 1996 je nicméně zcela standardní, nikterak překvapivá a nesvědčí o problémech s nepochopením volebního systému a způsobu hlasování.

O to více překvapivá je situace, která nastala v roce 1998, kdy bylo v prvním kole celkově zaznamenáno neuvěřitelných 12% neplatných hlasů, což představuje více jak 130 tisíc hlasů. Co mohlo způsobit takový extrémní výkyv, který mohl v některých volebních obvodech výrazně promluvit do výsledků prvního kola?

Nejpravděpodobnější odpovědí na tuto otázku se zdá být současné konání prvního kola senátních voleb s volbami komunálními. Volby do zastupitelstev obcí jsou z hlediska způsobu hlasování poměrně složité a mnoho voličů jim vcelku pochopitelně příliš nerozumí. Matoucí může být zvláště podoba hlasovacího lístku (velký arch se všemi kandidátkami) a možnost využít více hlasů. Současné hlasování ve volbách do zastupitelstev obcí a do Senátu mohlo některé voliče zmást patrně tím způsobem, že se pokusili využít větší počet hlasů než pouze jeden i v senátních volbách a vložili do obálky více než jeden hlasovací lístek, čímž se jejich hlas stal pochopitelně neplatným.

Takto vysoká míra neplatných hlasů mohla ovlivnit výsledky hlasování v prvním kole v mnoha obvodech. V některých volebních obvodech dosahovala míra neplatných hlasů více než 15%. Nejvyšší míra neplatných hlasů byla zaznamenána v obvodě Kutná Hora, kde bylo neplatných 17,25% hlasů, tedy více než 7 tisíc hlasů. Nejvyšší zisk kandidáta v prvním kole činil v tomto obvodě 9638 hlasů, nejnižší pak 7153 hlasů. Z uvedeného příkladu je zřejmé, že takováto míra neplatných hlasů skutečně mohla a velmi pravděpodobně i ovlivnila celkový volební výsledek prvního kola. Podobných volebních obvodů s mírou neplatných hlasů okolo 15% byla bohužel v roce 1998 celá řada.

Sledujeme-li údaje o neplatných hlasech v těchto volbách v jednotlivých volebních obvodech, lze říci, že nejnížší procenta neplatných hlasů se vyskytovala ve velkých městech, zcela nejnížší hodnoty pocházejí z volebních obvodů na území hl.m. Prahy.²² Jedná se tedy o oblasti, ve kterých lze předpokládat větší podíl občanů s obecně vyšším a vysokoškolským vzděláním, což je nepochybně faktor ovlivňující schopnost pojmout informace potřebné ke správnému hlasování.

V druhém kole senátních voleb 1998 již sledujeme návrat k zcela běžnému podílu neplatných hlasů pod úroveň 1%. Podobně tomu bylo i v druhém kole senátních voleb 2000. Kolo první, které se konalo souběžně s volbami do krajských zastupitelstev, opět vykazovalo zvýšené procento neplatných hlasů - 5,77%. Nejedná se sice o číslo tak extrémní jako o dva roky dříve, přesto to není hodnota zanedbatelná. V některých volebních obvodech se podíl neplatných hlasů pohyboval okolo 10%, což opět rozhodně mohlo promluvit do výsledků prvního kola. Je tedy zřejmé, že i současné hlasování v krajských volbách má na voliče negativní vliv, pokud se týká přehlednosti způsobu hlasování.

Hypotézu konečně potvrzují senátní volby 2002. Souběžné volby, tentokrát komunální, se v tomto roce konaly současně s druhým kolem senátních voleb. V druhém kole se do té doby pohyboval podíl neplatných hlasů pod hranicí 1%. Druhé kolo se ale také až do roku 2002 konalo samostatně bez souběhu s jiným typem voleb. V roce 2002 však v druhém kole zaznamenáváme podíl neplatných hlasů ve výši 4,11%, zatímco v samostatně konaném prvním kole 1,09%.

Těžko v současné době určit, zda je nižší podíl neplatných hlasů v kole senátních voleb, které se v roce 2002 konalo současně s komunálními volbami způsoben faktem, že se jednalo o pro voliče „snazší“ druhé kolo, nebo větší zkušeností voličů po čtyřech letech od rekordních 12% neplatných hlasů v roce 1998.

Každopádně platí, že při hlasování ve volbách do Senátu je současné hlasování v jiném typu voleb pro voliče matoucí a vede k zvýšené míře chybného hlasování. Produkuje tak v některých volebních obvodech zvláště vysoký podíl neplatných hlasů, což může potenciálně ovlivnit výsledky voleb.

²² To platí i v následujících sledovaných volbách v letech 2000 a 2002.

4.3 Politický vývoj a změny ve stranickém systému

Od prvních senátních voleb došlo v důsledku vnitropolitického vývoje k významným změnám ve stranickém systému, které je nutno zmínit, jelikož následujících voleb se tak účastnili další důležití aktéři.

V roce 1996 se volby do Senátu konaly za vlády středopravé koalice Občanské demokratické strany, Občanské demokratické aliance a Křesťanskodemokratické unie-Československé strany lidové, vzešlé z voleb do Poslanecké sněmovny na jaře téhož roku. V roce 1997 bylo ale již fungování koalice poznamenáno neshodami ODS s menšími koaličními partnery. Krize vyvrcholila problémy ODS, které se výrazně projevily koncem roku 1997. Ty byly důsledkem sporů o politický styl strany a o vyvození odpovědnosti za její aféry ohledně financování, z nichž největší byla v té době již velmi mediálně sledovaná aféra, týkající se falešných sponzorů. Nezanedbatelnou roli měly i mocenské ambice jednotlivých politiků, kterým se ve vnitrostranickém boji nepodařilo eliminovat vliv Václava Klause.

V říjnu 1997 odstoupil ze všech svých funkcí ministr zahraničí a místopředseda ODS Josef Zieleniec. Začalo se spekulovat o možném vzniku nové stranické formace právě okolo Zieleniece. Po vyhrocení sponzorské aféry v listopadu odstoupily z vlády menší koaliční partneři a místopředsedové ODS Jan Ruml a Ivan Pilip vyzvali Václava Klause v jeho nepřítomnosti k rezignaci. Kolem Jana Rumla a Ivana Pilipa vznikla po Rumlově neúspěšné kandidatuře na předsedu ODS tzv. Názorová platforma, která se ostře vyslovovala proti vedení ODS. Výkonná rada ODS vyzvala členy této platformy k opuštění strany. Stejně tak vyzvala k odchodu ze strany i členy ODS, kteří vstoupili do přechodné vlády Josefa Tošovského, kterou prezident republiky jmenoval po rozpadu stávající koalice (Malíř, Marek a kol. 2004, str. 1563).

Občanskou demokratickou stranu začali postupně opouštět stoupenci názorové platformy z řad poslanců i běžných členů a v lednu 1998 představil přípravný výbor v čele s J. Rumlem novou stranu s konzervativně-liberálním zaměřením – Unii svobody. Na jejím vytváření se podíleli nejen lidé spjatí s antiklausovskou opozicí v ODS, ale i dosavadní nestraníci, často z intelektuálních a mediálních kruhů (Malíř, Marek a kol. 2004, str. 1564). Později se přidali i bývalí členové jiných stran. Předsedou strany byl zvolen Jan Ruml. Na podzim roku 2001 bylo dohodnuto sloučení Unie svobody s Demokratickou unií. Toto sloučení proběhlo v lednu 2002 a dalo vznik nové straně s názvem Unie svobody-Demokratická unie.

V souvislosti se druhým cyklem senátních voleb, konkrétně s politickými subjekty hrajícími v něm podstatnou úlohu, je velmi důležitý vývoj po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1998. Povolební patová situace, v níž se vytvoření akceschopné vládní koalice zdálo být v nedohlednu, byla poněkud nečekaně vyřešena uzavřením „Smlouvy o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“ mezi ODS a ČSSD, která vstoupila do povědomí pod názvem „opoziční smlouva“. ODS se tak zavázala k toleranci menšinové vlády ČSSD, byly koordinovány společné postupy v některých záležitostech, byla vytvořena společná komise pro přípravu návrhů změn Ústavy, které by posílily pozici velkých stran, aby se předcházelo patovým situacím.

Tato smlouva budila nevoli u poměrně velké části voličů, protože obě strany vystupovaly před volbami i po nich jako úhlavní konkurenti a vyhraňovaly se proti sobě jako protilehlé póly politického spektra, čímž opakovaně zdůvodňovaly nemožnost vytvoření velké koalice. Negativní postoj veřejného mínění k opoziční smlouvě vzrůstal s přibývajícím dobou její realizace (Kysela 2000).

Menší pravicové politické strany cítily potřebu spolupráce a společného postupu proti ODS a ČSSD. To byl také hlavní důvod, proč před senátními a komunálními volbami na podzim roku 1998 vznikl projekt Čtyřkoalice na základě koaliční smlouvy mezi KDU-ČSL, ODA, US a DEU.

Senátní volby v roce 1998 a 2000 byly zejména politickými konkurenty ODS a ČSSD interpretovány jako určité referendum o opoziční smlouvě. Po úspěchu v senátních volbách v roce 1998 pokračovaly strany Čtyřkoalice v koordinaci své činnosti. K integraci v jednu politickou stranu ale vzhledem k rozporům mezi jednotlivými stranami nedošlo. Čtyřkoalice se účastnila i senátních voleb v roce 2000, kde zaznamenala též úspěch. Po sloučení Unie svobody s Demokratickou unií na přelomu roku 2001 a 2002 se Čtyřkoalice stala fakticky trojkoalicí. Po pokračujících neshodách a problémech se zadlužením a financováním ODA byli kandidáti ODA vyškrtnuti z kandidátek pro nadcházející volby do Poslanecké sněmovny. V důsledku toho se nakonec Čtyřkoalice 1. února 2002 rozpadla a senátních voleb v témže roce se již strany účastnily samostatně.

Nesouhlas s opoziční smlouvou byl také hlavním motorem vzniku jakéhosi „antipolitického proudu“, který se konstituoval na bázi několika iniciativ, vzešlých především z intelektuálního a mediálního prostředí. Jednalo se jednak o kritickou výzvu intelektuálů Impuls 99 a výzvu několika významných činitelů studentské stávky v roce 1999 nazvanou Děkuje odejděte!, která byla namířena především proti Václavu Klausovi a Miloši Zemanovi. Tyto iniciativy ale nevyústily ve vznik stranického subjektu, ač se o tom původně uvažovalo (Malíř, Marek a kol. 2004, str. 1657).

Podnětem k integrování hlavního proudu aktivistů zaměřených proti opoziční smlouvě se stala tzv. televizní krize na přelomu let 2000 a 2001 a iniciativa ČT – věc veřejná. Stranický subjekt začal být intenzivně připravován v průběhu roku 2001, zvláště pak v souvislosti s rozpory uvnitř Čtyřkoalice. Řada potencionálních hlavních tváří nové strany jako např. Karel Schwarzenberg, Michael Kocáb nebo Jan Švejnar však postupně na účast na tomto projektu rezignovala (Malíř, Marek a kol. 2004, str. 1658). Hlavními organizátory zůstali podnikatel Jiří Lobkowitz a bývalá studentská aktivistka Monika Pajerová. Mezi oběma organizátory ale došlo k roztržce a vznikly tak dvě samostatné politické strany - Naděje okolo Moniky Pajerové a Cesta změny okolo Jiřího Lobkowitze. Tyto strany se pak účastnily senátních voleb v roce 2002 a Cestě změny se dokonce podařilo získat jeden senátorský mandát, když ve volebním obvodu Praha 1 uspěl kandidát CZ, publicista a bývalý studentský aktivista Martin Mejstřík.

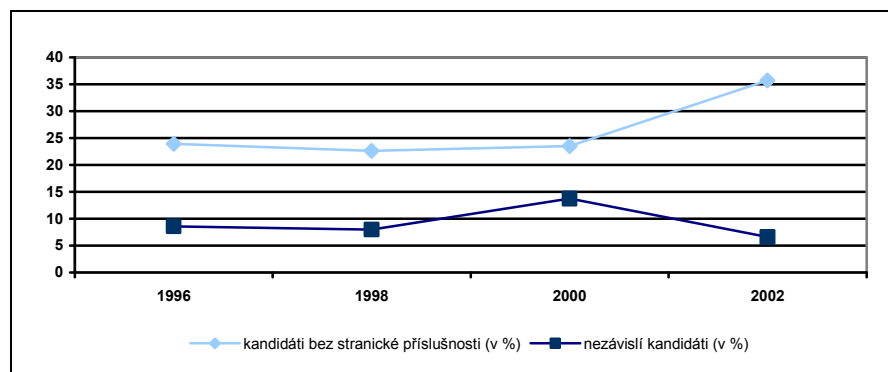
Na kandidátkách Cesty změny kandidovali ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 členové hnutí Nezávislí, kteří se senátních voleb účastnili již v roce 1996, 1998 i 2000, ovšem ani jeden z jejich kandidátů nepostoupil do druhého kola (Malíř, Marek a kol. 2004, str. 1661). Do parlamentní politiky a většího povědomí vstoupili Nezávislí úspěchem v senátních volbách v roce 2002, v kterých za ně kandidoval poněkud kontroverzní ředitel televize Nova Vladimír Železný a senátorka Jitka Seitlová, kteří byli oba zvoleni senátory.

4.4 Kandidáti

Strategie jednotlivých politických stran týkající se poměru kandidatury členů strany a nestraníků navržených politickou stranou zůstaly v průběhu druhého cyklu senátních voleb podobné jako v prvních senátních volbách v roce 1996.

Nejvíce tedy na členy své strany jako na kandidáty spoléhaly ODS, ČSSD a KSČM. Již bylo zmíněno, že tato skutečnost odpovídá vazbě volič-strana, respektive důležitosti kritéria stranické příslušnosti pro rozhodování voličů ohledně kandidátů těchto stran, na kterou ve své analýze senátních voleb 1996 upozorňují Klára Vlachová a Petr Matějů. Komunisté neměli například v roce 1998 ve volbách ani jednoho kandidáta bez stranické příslušnosti, ODS a ČSSD měly po jednom bezpartijním kandidátovi z celkem 27 kandidátů. Přesto lze v tomto trendu pozorovat určitý posun, neboť poměr kandidátů bez stranické příslušnosti mezi kandidáty těchto stran mírně vzrostl. Senátních voleb 2000 se účastnili za ODS i KSČM čtyři kandidáti bez stranické příslušnosti, za ČSSD dva bezpartijní kandidáti, ve volbách 2002 to byl opět pouze jediný nestranický kandidát za občanské demokraty, ale čtyři navržení ČSSD a dokonce pět takovýchto kandidátů za KSČM.²³

Graf 3: Celkový podíl kandidátů bez pol. příslušnosti a nezávislých kandidátů

Zdroj dat: ČSÚ

Jak ukazuje graf č. 3, od voleb v roce 1998 můžeme sledovat celkový vzestupný trend podílů kandidátů bez politické příslušnosti zaštitěných politickými stranami v podobě tzv. volební strany, tzn. strany, která podala přihlášku kandidáta. Druhá linka v grafu označuje nezávislé kandidáty, tedy kandidáty, kteří se voleb účastnili naprosto samostatně, bez oficiální vazby na jakoukoliv politickou stranu. U těchto kandidátů sledujeme mezi volbami 1998

²³ U těchto stran se jedná vždy o velmi malý procentní podíl, jelikož nominovaly kandidáty do zpravidla všech 27 volebních obvodů, v některých případech s výjimkou maximálně jednoho volebního obvodu.

a 2000 taktéž nárůst jejich podílu mezi celkovým počtem všech kandidátů, ve volbách 2002 ovšem tento podíl klesá o více jak polovinu. Za tímto poklesem by mohla stát postupně získaná zkušenost ohledně úspěšnosti nezávislých kandidátů, která hovoří poměrně jasně v jejich neprospěch. Ve volbách v roce 1996 uspěl pouze jediný nezávislý kandidát – Richard Falbr, který byl ale jednoznačně podporován ČSSD, jeho nezávislost byla čistě formální. Ve volbách roku 1998 neuspěl žádný nezávislý kandidát, jeden nezávislý kandidát uspěl v doplňovacích volbách v roce 1999 a v řádných volbách roku 2000. Je tedy možné, že před volbami v roce 2002 dali někteří potencionálně nezávislí kandidáti přednost nominaci politickou stranou, aby tak zvýšili své šance na zvolení.

Poměrně vysoký podíl kandidátů bez politické příslušnosti nominovaly již v prvním cyklu senátních voleb menší pravicové politické strany – KDU-ČSL a ODA. Jednalo se často o osobnosti z komunální politiky nebo z intelektuálního prostředí. Tato strategie přetrvala opět i v druhém cyklu voleb, což platilo jak pro subjekt Čtyřkoalice v letech 1998 a 2000, který mimo zmíněné dvě strany integroval ještě Demokratickou unii a nově vzniklou Unii svobody, tak poté v různé míře i pro tyto jednotlivé strany kandidující v senátních volbách 2002 samostatně. V roce 1998 a 2000 kandidovalo za Čtyřkoalici osm bezpartijních kandidátů, což představovalo 30% z celkového počtu kandidátů koalice. Znovu se často jednalo o osobnosti z intelektuálního prostředí či z komunální politiky. V roce 2000 můžeme sledovat projevující se slábnoucí postavení ODA v rámci koalice, když za Čtyřkoalici nebyl nominován ani jeden stranický příslušník ODA. Ve volbách do Senátu v roce 2002 měla na svých hlasovacích lístcích samostatně kandidující US-DEU plnou třetinu nestranických kandidátů, ODA dokonce tři čtvrtiny (tři z celkem čtyř kandidátů). To je také samozřejmě důsledkem toho, že zvláště ODA, ale ani US-DEU nebyly a nejsou stranami s masovým členstvím, jako to lze říci o ODS, ČSSD, KSČM i KDU-ČSL. Blíží se spíše typu stran, které Duverger nazýval stranami kádrů (Novák 1997, str. 32). Členství ve straně v tomto typu politických stran nemá stejný význam jako u stran masových, vstup do strany je vyhrazen pouze pro některé, strany se spíše soustřeďují na shromáždění význačných osobností pro volby.

Pokud první volby do Senátu PČR v roce 1996 přinesly kandidaturu několika známých osobností z mimopolitického života, pro druhý cyklus voleb to již příliš neplatí. Výjimku tvoří v tomto smyslu doplňovací volby v roce 1999, kde byli hlavními protikandidáty nezávislý majitel známé cestovní kanceláře Václav Fischer a herečka Jiřina Jirásková za ODS. V roce 1998 kandidoval za ODS umělec Milan Knížák, v roce 2002 pak za hnutí Nezávislí kandidoval ředitel komerční televize Nova Vladimír Železný a za recesistickou Balbínovu

poetickou stranu zpěvák Pavel Dobeš. Nepotvrdily se tedy obavy o přílivu osobností z umělecké a mediální sféry do politiky, i když případ zvolení velmi kontroverzního Vladimíra Železného senátorem již v prvním kole je exemplárním případem obrovské síly, kterou lze prostřednictvím médií projektovat.

Počet kandidátů, kteří se ucházeli o přízeň voličů v senátních volbách od počátku druhého cyklu voleb stoupal: v roce 1998 to bylo 137 kandidátů, v roce 2000 již 160 kandidátů a v roce 2002 celkem 168 kandidátů.

Stejně tak rostl i počet volebních stran, které přihlásili své kandidáty. Prvních senátních voleb se účastnilo 32 politických stran a hnutí. Tyto volby se ovšem konaly ve všech 81 volebních obvodech. V roce 1998, kdy se volilo již jen ve třetině volebních obvodů klesl počet volebních stran na 16. Ve volbách roku 2002 zaznamenáváme ale velký nárůst, když se senátních voleb účastnilo 31 volebních stran. Plných 22 z těchto 31 politických stran a hnutí postavilo svého kandidáta pouze v jednom nebo dvou volebních obvodech. Nárůst počtu volebních stran byl samozřejmě způsoben jednak rozpadem Čtyřkoalice, zasáhnutím některých nově vzniklých politických subjektů (např. Naděje, Cesta změny) do voleb, ale v neposlední řadě právě pravděpodobně vědomím mnohých politických subjektů získaným zkušeností, že ve většinovém systému s jednomandátovými volebními obvody lze vhodnou volbou kandidáta v jediném obvodu a vhodnou strategií reálně získat mandát a stát se tak parlamentní stranou.

4.5 Volební podpora a zisky jednotlivých politických stran

V senátních volbách v roce 1996, které samy o sobě tvoří první cyklus voleb do Senátu PČR, lze z hlediska hlasování voličů a jeho výsledků pozorovat určité pravidelnosti vznikající do značné míry na základě působení dvoukolového většinového volebního systému s uzavřeným druhým kolem.

Viděli jsme například, že kandidáti ODS představovali nejčastější první preferenci voličů, v druhém kole však byla jejich úspěšnost nejmenší ze všech v Senátu zastoupených politických stran. Míra této neúspěšnosti byla velmi vysoká v obvodech, kde se v druhém kole ODS střetla s jinými pravicovými kandidáty. Pozorovali jsme také vzhledem k výsledkům prvního kola voleb vysoký stupeň podprezentace KSČM v konečném zastoupení v Senátu, pro jejíž kandidáty se daný volební systém jevil jako výrazná překážka pro získání mandátu. Dále jsme mohli sledovat, jak KDU-ČSL profitovala v tomto volebním systému z vyšší geografické koncentrace její podpory na určitých územích ČR atd.

V rámci druhého cyklu voleb do Senátu PČR se konaly celkem troje volby vždy v jedné třetině volebních obvodů a Senát se tak poprvé postupně obnovil. V této kapitole se zaměřím na zodpovězení otázky, zda se vzorce týkající se hlasování a vlivu volebního systému na konečné politické složení Senátu přítomné v prvním cyklu voleb opakují i v cyklu druhém, jakým způsobem se vyvíjejí nebo mění. Budu postupovat tak, že provedu analýzu zisků jednotlivých politických stran, které získaly zastoupení v Senátu PČR v prvním cyklu senátních voleb, v průběhu druhého cyklu senátních voleb a budu sledovat faktory podstatné pro naši otázku.

4.5.1 ODS

V prvních volbách do Senátu PČR v roce 1996 prošla Občanská demokratická strana zkušeností nejsilnější strany v prvním kole z hlediska počtu hlasů, zvolených senátorů i postupujících kandidátů, jejíž výsledek v kole druhém v důsledku již popsané taktiky „všichni proti ODS“ nebyl zdaleka tak úspěšný. Připomeňme, že strana získala v prvním kole 36,5% hlasů, tři její kandidáti byli zvoleni senátory již v prvním kole a do druhého kola postoupili kandidáti ODS v 76 volebních obvodech ze 77 zbývajících. Ve druhém kole bylo ale zvoleno senátory pouze 29 kandidátů strany, což představovalo nejnižší úspěšnost ze všech politických stran.

Volební systém nachystal občanským demokratům nástrahu v podobě druhého kola, kde polarizující potenciál strany často mobilizoval voliče hlasovat proti kandidátovi ODS zejména tam, kde se nabízel jiný pravicový kandidát. Přesto se po volbách v roce 1996 stala ODS s 29 mandáty stranou s největším zastoupením v Senátu. Podle indexu reprezentace byl tento zisk velmi proporční vzhledem k podílu hlasů získaných v prvním kole voleb.²⁴

Ve volbách v roce 1998 obhájovala ODS 13 senátorských mandátů a své kandidáty nasadila do všech 27 volebních obvodů. V létě téhož roku se konaly předčasné volby do Poslanecké sněmovny, které finančními skandály a vnitřními problémy oslabené ODS přinesly první volební porážku v její historii. Občanští demokraté získali v těchto volbách 27,7% hlasů a umístili se na druhém místě za ČSSD. Naprosto stejný podíl hlasů získala ODS i v prvním kole voleb do Senátu, přestože složení elektorátu mohlo být vzhledem k velmi rozdílné volební účasti ve volbách do jednotlivých komor parlamentu velmi rozdílné.

Těchto 27,7% hlasů v prvním kole senátních voleb 1998 znamenalo stejně jako v roce 1996, že ODS byla nejčastější první preferencí voličů, i když velmi těsně před nově vzniklým politickým uskupením Čtyřkoalice. Výsledek prvního kola také zajistil postup kandidátů ODS do druhého kola v celkem 22 volebních obvodech.

Ve druhém kole voleb se v roce 1998 kandidáti ODS střetli celkem desetkrát s kandidáty ČSSD, devětkrát s protikandidáty ze Čtyřkoalice a ve třech volebních obvodech se zástupci KSČM. Z těchto dvaadvaceti volebních klání uspěla ODS v devíti případech, získala tedy 9 senátorských mandátů. Osm ze získaných mandátů přitom představovaly mandáty z volebních obvodů, ve kterých ODS obhájovala své vítězství z prvních senátních voleb. Stranické obsazení těchto pro ODS vítězných klání bylo v daných volebních obvodech naprosto shodné jako v roce 1996. Kandidáti ODS byli úspěšní v sedmi případech proti kandidátům ČSSD a v jednom případě proti zástupci KSČM v obvodě Brno-venkov. Pouze jeden mandát ODS získala „navíc“, ve smyslu mandátu získaného v obvodě, kde v předchozích volbách nebyla úspěšná. Stalo se tak v obvodě, kde měla mandát v držení ČSSD.

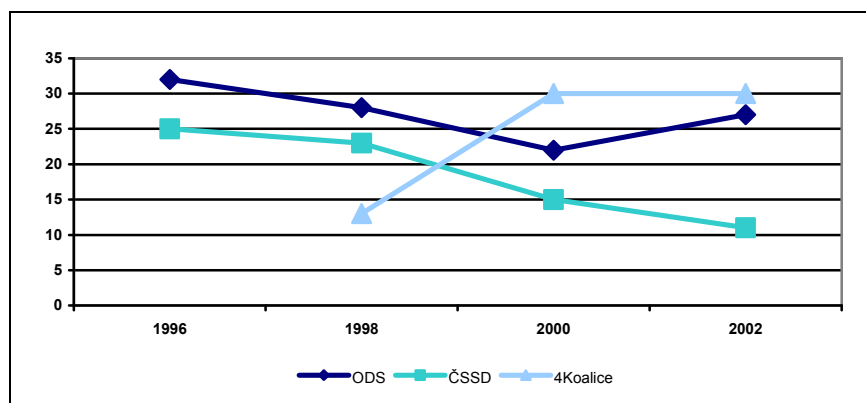
Kandidátům ODS se tedy podařilo v druhém kole voleb v roce 1998 zvítězit pouze proti kandidátům levice, KSČM a zejména ČSSD. V soubojích s kandidáty Čtyřkoalice se v druhém kole ODS nepodařilo získat mandát ani v jednom případě, naopak pět mandátů z těch, které občanští demokraté obhájovali z voleb v roce 1996 ztratili právě ve prospěch Čtyřkoalice. Přesun hlasů v jednotlivých volebních obvodech se kvůli již popisovaným extrémním propadům ve volební účasti těžko analyzuje. Přesto můžeme říci, že v senátních

²⁴ Hodnota indexu byla 1,08. Viz. kapitola o prvním cyklu senátních voleb.

volbách 1998 pokračoval trend, kdy se v druhém kole ODS nedokázala prosadit proti jiným pravicovým kandidátům. To mohlo být oproti volbám do Senátu v roce 1996 ještě posíleno pro ODS ve vztahu k voličům obtížnou politickou situací okolo tzv. opoziční smlouvy, což jistě ovlivnilo volby do Senátu v roce 1998 i 2000. Potencionální voliči ODS i někteří její tradiční voliči se mohli od strany odvrátit, jelikož se nemohli smířit s jakýmkoli druhem partnerství s největší levicovou stranou a jasnou alternativou pak mohl být druhý významný pravicový subjekt – Čtyřkoalice.

Přesto zůstala ODS po volbách 1998 stále nejsilněji zastoupenou politickou stranou v Senátu, ztratila ale celkem 4 senátorské mandáty. Nejvýznamněji geograficky ztratila ve své tradiční baště podpory, hl.m. Praze, kde přišla o všechny tři mandáty, které zde obhájovala ve prospěch Čtyřkoalice, což svědčí o náhlé nepřízni v Praze silně zastoupených pravicových voličů vůči ODS. Tento vývoj pokračoval i v doplňovacích volbách v roce 1999 ve volebním obvodu Praha 1, kdy mandát za zesnulého senátora ODS Václava Bendu, získal drtivým vítězstvím již v prvním kole nezávislý kandidát Václav Fischer.

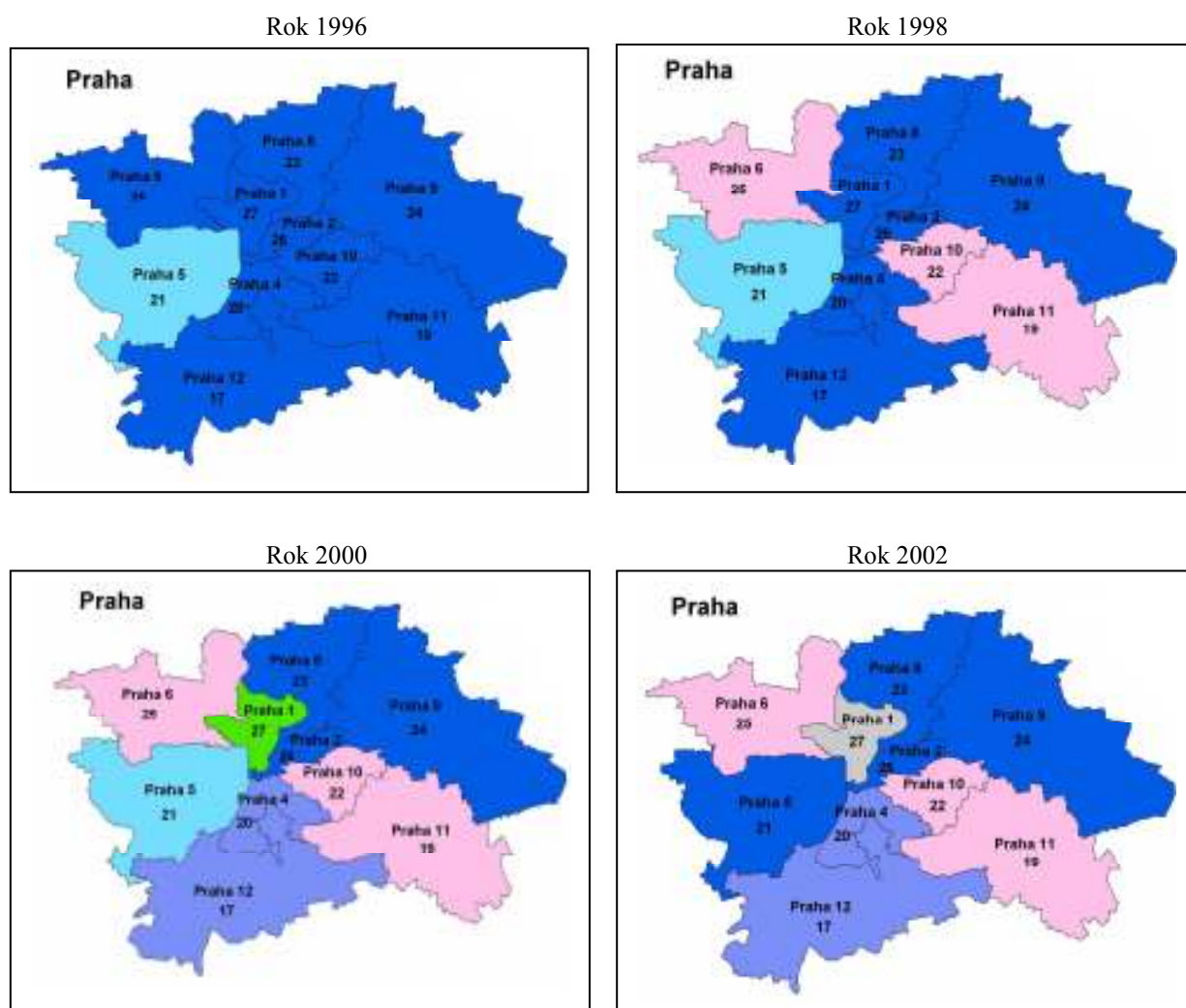
Graf 4: Vývoj počtu mandátů v Senátu PČR pro tři nejsilnější volební strany

Zdroj dat: ČSÚ

Jak je patrné z následujících obrázků, na konci druhého cyklu senátních voleb, měla ODS v hl.m. Praze v držení již jen čtyři senátorské mandáty z původních devíti vzešlých z prvních voleb v roce 1996. V roce 2000 měla v Praze dokonce pouhé tři mandáty. Příklad vývoje voličské podpory ODS v senátních volbách v Praze je velmi ilustrativní, jelikož se jedná o region s tradičně velmi nadprůměrnou podporou ODS ve všech ostatních typech voleb. Modrá barva označuje obvody, kde mandát držela ODS, tyrkysová barva označuje ODA, růžová Čtyřkoalici, šedomodrá Unii svobody, zelená nezávislého kandidáta a šedá Cestu změny. Jedná se vždy o stranu, která navrhla kandidáta, ve všech případech se tedy neshoduje se stranou volební.

Obrázek 4: Mandáty- hl.m. Praha

Zdroj: ČSÚ

Celkové ztráty Občanské demokratické strany pokračovaly i ve volbách do Senátu v roce 2000. Situace se však poněkud změnila. ODS poprvé v historii senátních voleb neměla největší podíl hlasů po prvním kole. Předstihla ji Čtyřkoalice s 27,5% hlasů, ODS získala 23,6% hlasů. ČSSD současně zaznamenala relativně slabý výsledek a z hlediska počtu hlasů po prvním kole byla až na čtvrtém místě za třetími komunisty. Důsledkem toho nedosáhli sociální demokraté ve většině volebních obvodů na postupové místo.

Kandidáti ODS se tedy střetli převážně s kandidáty Čtyřkoalice a to ve 12 volebních obvodech, z celkových 18 obvodů, v kterých postoupili zástupci ODS do druhého kola voleb. ODS tentokrát obhajovala 14 senátorských mandátů, které získala ve volbách do Senátu v roce 1996. Úspěšná byla ovšem pouze ve čtyřech případech: V jediném volebním obvodě, kde se kandidát ODS střetl s kandidátem ČSSD a ve třech volebních obvodech proti kandidátům Čtyřkoalice. To samo o sobě znamená určitý posun ve srovnání se situací

v předchozích volbách. Ze zbylých obhajovaných mandátů však plných devět připadlo Čtyřkoalici a jeden nezávislému kandidátovi. V některých z těchto obvodů nepostoupili kandidáti ODS ani do druhého kola a kandidáti Čtyřkoalice se zde střetli se zástupci KSČM, jak se stalo v obvodech Litoměřice a Břeclav. To, že podpora ODS v takových volebních obvodech nestačila ani pro postup do druhého kola svědčí o jednoznačném přesunu preferencí pravicových voličů v těchto obvodech ve prospěch kandidátů Čtyřkoalice. V jednom případě přišla ODS o obhajovaný mandát již v prvním kole, když byl v obvodě Praha 4 za Čtyřkoalici jako kandidát bez stranické příslušnosti zvolen bývalý ministr zahraničí Josef Zieleniec.

Pokud se týká zisků, ODS byla opět úspěšná tam, kde se volební souboj v druhém kole vyznačoval charakterem střetu pravice-levice. Ve volbách 2000 se takto kandidáti ODS střetli ve čtyřech volebních obvodech se zástupci KSČM. V jednom případě získali mandát poněkud překvapivě na úkor KSČM ve volebním obvodě Chomutov, kde neuspěl bývalý senátor za tento obvod Ladislav Drlý, ve zbylých kláních s KSČM šlo o mandáty z volebních obvodů, ve kterých původně v roce 1996 zvítězila ČSSD. KSČM se v těchto volebních obvodech ocitla v izolaci, jelikož většina voličů ČSSD se pravděpodobně druhého kola neúčastnila, protože by pro ně nebylo přijatelné volit komunistického kandidáta, hlasovat pro ODS by pro ně bylo pravděpodobně taktéž těžko akceptovatelné. Ve třech z těchto obvodů kandidát KSČM po prvním kole vedl, což zřejmě mobilizovalo pravicové voliče, aby dali svůj hlas kandidátovi ODS a zabránili tak zvolení komunistického kandidáta.

Ve výsledku tedy bylo za Občanskou demokratickou stranu ve volbách do Senátu PČR v roce 2000 zvoleno 8 senátorů, což znamenalo pokles celkového zastoupení ODS na 22 mandátů, což bylo o 6 mandátů méně než v období mezi volbami 1998 a 2000. ODS tak v těchto volbách ztratila postavení nejsilnější strany v horní komoře parlamentu.

Podíváme-li se na graf č. 6, vidíme, že křivka znázorňující počet senátorů ODS zastoupených v senátu se s volbami v roce 2002 obrací směrem vzhůru. Ve dvojích předchozích volbách druhého cyklu senátních voleb jsme mohli pozorovat, že míra ztráty mandátů ODS závisí do značné míry na tom, s kým se strana nejčastěji střetávala v druhém kole voleb. To samozřejmě závisí na výsledcích jednotlivých stran v prvním kole. Projevilo se, že nejvyšší ztráty ODS zaznamenala, pokud se v převážné většině volebních obvodů utkala v druhém kole s kandidáty pravice, tedy Čtyřkoalice.

Klíčovou událostí pro výsledky senátních voleb v roce 2002 byl zvláště z pohledu ODS tedy právě rozpad Čtyřkoalice v únoru 2002, který dle logiky většinového systému musel tvrdě dopadnout na samostatně kandidující ex-koaliční strany.

ODS získala v roce 2002 v prvním kole senátních voleb 24,9% hlasů, což byla opět velmi podobná úroveň podpory jako ve volbách do Poslanecké sněmovny téhož roku, kde obdržela 24,5% hlasů. Na druhém místě se umístila ČSSD, která také byla nejčastějším soupeřem ODS ve druhém kole. Roztříštěná podpora jednotlivých stran bývalé Čtyřkoalice nepostačovala k dosažení jednoho z postupových míst v dostatečném počtu volebních obvodů, v kterých by potenciálně mohli ODS ohrozit. Z celkem devatenácti obvodů ve kterých kandidáti ODS postoupili do druhého kola, se ODS střetla dvakrát s kandidáty US-DEU a jednou s kandidátem KDU-ČSL. Z těchto klání byl kandidát ODS úspěšný pouze jedenkrát, když v Praze 5 zvítězil proti kandidátovi US-DEU. S kandidátem KDU-ČSL ODS prohrála ve volebním obvodě Uherské Hradiště, tedy v oblasti s územně vysokou podporou KDU-ČSL, která v tomto obvodě obhajovala mandát z voleb v roce 1996. US-DEU se v obvodě Plzeň-město podařilo získat mandát, který naopak obhajovala ODS. Občanští demokraté celkem v těchto volbách obhajovali 6 mandátů, z toho úspěšně pouze dva. Jeden mandát z voleb v roce 1996 ztratili v již zmíněném volebním klání proti US-DEU, jeden proti kandidátovi Cesty změny v Praze 1 a dva další připadly ČSSD.

Ačkoli se strategie „všichni proti ODS“ zdála být na ústupu, právě ve volebním obvodě Praha 1 se při senátních volbách 2002 manifestovala ukázkově. V tomto obvodě kandidovalo celkem 13 kandidátů, což je poměrně vysoký počet. Volební podpora pro jednotlivé kandidáty byla v důsledku toho značně rozptýlena a do druhého kola postoupil nestraník kandidující za Cestu změny Martin Mejstřík se ziskem pouhých 13% hlasů a se značným náskokem kandidát ODS Petr Weiss. V druhém kole však nastal prudký obrat, když počet hlasů pro Martina Mejstříka narostl více než o pětinasobek a porazil tak kandidáta ODS ziskem 55% hlasů v druhém kole. Je pravděpodobné, že kandidát Cesty změny získal část hlasů od voličů, kteří v prvním kole podporovali kandidáty ostatních malých pravicových stran jako v Praze poměrně silných SNK ED, KDU-ČSL atd. Pro mnoho voličů byl také zřejmě přijatelnější nestranický a veřejně známý kandidát než kandidát ODS.

Kandidát ODS byl ve druhém kole neúspěšný také proti dalšímu nestranickému kandidátovi za malou liberální stranu LiRa, prof. Jiřímu Zlatuškoví. Zlatuška, rektor Masarykovy univerzity v Brně, zvítězil ve volebním obvodu Brno-město poměrně jednoznačně.

Úspěchy tedy mohla ODS počítat opět i v těchto volbách téměř výhradně po střetech s kandidáty levice v druhém kole voleb. Dvakrát ze tří střetů s KSČM občanští demokraté uspěli, prohráli pouze v obvodě č. 75 Karviná, kde komunisté svůj mandát z roku 1996 obhájili. V šesti volebních obvodech z celkových jedenácti, kde se střetli kandidáti ODS a ČSSD byla ODS úspěšnější. Dva z takto získaných mandátů pocházely z volebních obvodů, ve kterých ODS obhajovala mandát z prvních senátních voleb, čtyři zbývající pak získala na úkor ČSSD.

Celkově tak bylo v posledních volbách druhého cyklu senátních voleb zvoleno 9 senátorů ODS, což výsledně znamenalo, že konečné zastoupení ODS v Senátu pro další volební období vzrostlo o 5 mandátů.

Tabulka 9: ODS v druhém cyklu senátních voleb

<u>ROK VOLEB</u>	<u>HLASY 1. KOLO (%)</u>	<u>ZÍSKANÉ MANDÁTY (ABS.)</u>	<u>INDEX REPREZENTACE</u>
1998	27,7	9	1,20
2000	23,6	8	1,25
2002	24,9	9	1,34

Zdroj dat: ČSÚ, výpočet vlastní

V tabulce č.9 můžeme sledovat zisky ODS v prvním kole senátních voleb v průběhu celého druhého cyklu voleb a počet senátorů ODS zvolených ve druhém kole. Je zřejmé, že bez ohledu na úroveň podpory voličů v prvním kole, dokázala strana velmi vyrovnaně získat ve všech senátních volbách druhého cyklu téměř stejný počet mandátů v druhém kole. V souvislosti s tím pak můžeme sledovat stoupající míru nadreprezentace strany v horní komoře parlamentu způsobenou volebním systémem. Pro srovnání – index reprezentace pro ODS po volbách do Poslanecké sněmovny 2002, kde je používán systém poměrného zastoupení, byl při stejném procentuálním podílu hlasů 1,18.²⁵ Tento rozdíl je ale poměrně malý, což nám umožňuje říci, že oproti volebnímu systému pro volby do Poslanecké sněmovny neměl volební systém užívaný pro volby do Senátu PČR v případě ODS výrazný vliv na nadreprezentaci strany v Senátu vzhledem k úrovni voličské podpory vyjádřené výsledky prvního kola senátních voleb.

Jelikož byly zisky ODS ve volbách velmi vyrovnané, zastoupení strany v Senátu bylo závislé především na míře, v jaké byly ostatní politické subjekty schopné získávat mandáty, které měla ODS již v držení od prvních voleb do Senátu v roce 1996.

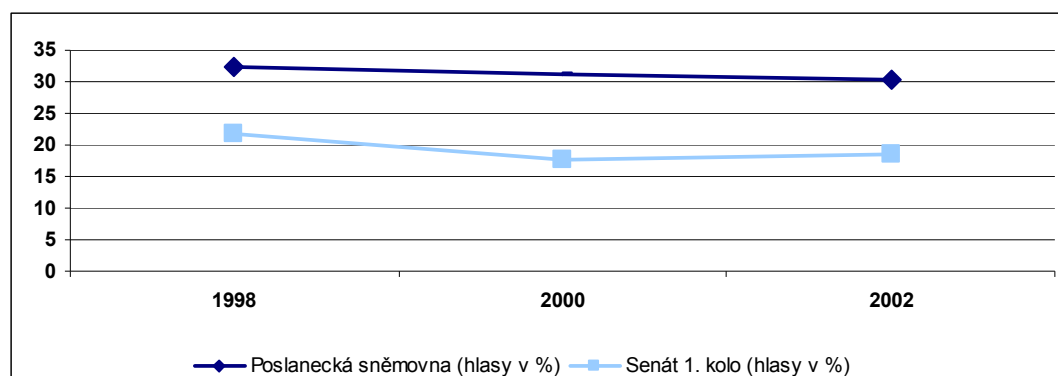
²⁵ Připomeňme, že hodnota indexu reprezentace 1=absolutní proporcionalita zastoupení, 0= absolutní podreprezentace pol.strany, směrem od 1 nahoru není hodnota omezena.

Pro ODS bylo velmi obtížné tyto mandáty v druhém kole voleb obhajovat a i nové získávat proti silnému pravicovému subjektu, který se díky své síle dokázal probojovat stejně jako ODS do druhého kola ve většině volebních obvodů. Svou roli zde hrála jistě i politická situace, kdy se v důsledku uzavření opoziční smlouvy ODS s ČSSD část pravicových voličů od ODS odklonila. Po rozpadu Čtyřkoalice úspěšnost ODS proti kandidátům menších pravicově zaměřených stran a výrazným osobnostem během druhého cyklu senátních voleb příliš nevzrostla. Tito kandidáti jen nedokázali ve většině volebních obvodů dosáhnout na alespoň druhé místo po prvním kole, které by jim zajistilo postup. ODS se tak mohla v mnoha volebních obvodech vymezit jako silná pravicová strana soupeřící s levicí jako se svým hlavním konkurentem, což více nahrávalo jejím ziskům.

4.5.2 ČSSD

Sledujeme-li úroveň volební podpory pro Českou stranu sociálně demokratickou ve volbách do Poslanecké sněmovny, ve kterých se dvakrát po sobě v letech 1998 a 2002 stala nejsilnější stranou a srovnáme-li ji s podporou voličů pro ČSSD v prvním kole voleb do horní komory parlamentu, docházíme k zjištění výrazných rozdílů. V senátních volbách se totiž volební podpora pro sociální demokracii v prvním kole pohybovala více než 10 procentních bodů pod úrovní podpory strany ve volbách do Poslanecké sněmovny.

Graf 5: Volební podpora ČSSD ve volbách do Poslanecké sněmovny a Senátu PČR

Zdroj dat: ČSÚ

Možným vysvětlením tohoto stavu by mohl být přetrvávající pocit části sociálnědemokratických voličů o zbytečnosti Senátu jako instituce, o které byli stranou přesvědčováni v období vzniku Senátu. Z tohoto důvodu se voliči ČSSD zřejmě účastnili voleb do horní komory parlamentu v menší míře než voliči ostatních stran a ČSSD dosahovala v prvním kole senátních voleb, ve kterém voliči mohou svobodně vyjádřit svou

první preferenci, slabších výsledků. Dalším důvodem může být obecně nižší volební účast sociálnědemokratických voličů ve volbách druhého řádu, jakými jsou vedle voleb do Senátu např. volby krajské, v kterých ČSSD také nebyla příliš úspěšná. V roce 2000 se celkově v krajských volbách umístila až na třetím místě se 14,6% hlasů. Strana zkrátka nebyla dlouhodobě schopna své voliče mobilizovat k výraznější účasti v jiných volbách, než jsou volby do Poslanecké sněmovny, jejichž výsledky jsou klíčové z hlediska určování např. sociální politiky apod., což tito voliči pochopitelně vnímají jako nejdůležitější.

Výsledky v prvním kole voleb jsou pochopitelně zásadní pro možnost utkat se v druhém kole o přízeň voličů s protikandidáty. V tomto ohledu byl pro ČSSD kritický rok 2000, kdy se z hlediska počtu hlasů v prvním kole umístili se 17,7% hlasů až na čtvrtém místě za Čtyřkoalicí, ODS a velmi těsně za KSČM. Na postupová místa dosáhli v těchto volbách kandidáti ČSSD pouze v pěti volebních obvodech, z nichž uspěli v jediném – v Domažlicích dokázal dosavadní senátor za tento volební obvod, Petr Smutný, obhájit svůj mandát z roku 1996 proti nezávislému kandidátovi. Zbylé obhajované mandáty však byly ztraceny ve prospěch Čtyřkoalice (4x) a ODS (3x), ve většině z nich se sociální demokraté ani neprobojovali do druhého kola. ČSSD prohrála v druhém kole třikrát se zástupci Čtyřkoalice a jednou s kandidátem ODS. Jedním z faktorů, který mohl přispět k slabým výsledkům voleb pro ČSSD je fakt, že se v roce 2000 jednalo o volby v polovině funkčního období vlády, kdy slabší výsledky vládních stran v těchto tzv. *midterm elections* byly zahraničními autory mnohokrát popsány (např. Schmitt 2005).

Podobně neúspěšné byly pro sociální demokraty i předchozí senátní volby v roce 1998. Kandidátům ČSSD se sice podařilo postoupit do druhého kola v patnácti volebních obvodech, senátorské mandáty ale získala strana pouze tři. Jeden z nich obhájil v obvodě Most senátor Richard Falbr, který mandát v prvních senátních volbách získal jako nezávislý, nyní již kandidoval a zvítězil s volební značkou ČSSD. Falbr se v druhém kole střetl s nezávislým kandidátem, přednostou Okresního úřadu v Mostě, Pavlem Weissem. Zbylé dva mandáty získala ČSSD ve volebních kláních proti ODS, když jednou obhájila stávající mandát v obvodě Kutná Hora a jednou získala mandát původně držený ODA v obvodě Olomouc, kde byl v roce 1996 zvolen senátorem rektor Univerzity Palackého prof. Josef Jařab, který již znovu nekandidoval. V osmi volebních obvodech ČSSD ve druhém kole prohrála s kandidáty ODS, ve čtyřech obvodech s kandidáty Čtyřkoalice. Jeden mandát z roku 1996 byl ztracen ve prospěch ODS, dva získala KSČM a jeden Čtyřkoalice.

Tabulka 10: ČSSD v druhém cyklu senátních voleb

<u>ROK VOLEB</u>	<u>HLASY 1. KOLO (%)</u>	<u>ZÍSKANÉ MANDÁTY (ABS.)</u>	<u>INDEX REPREZENTACE</u>
1998	21,7	3	0,50
2000	17,7	1	0,21
2002	18,4	7	1,41

Zdroj dat: ČSÚ, výpočet vlastní

Z tabulky č. 10 je patrné, že ČSSD byla po volbách 1998 a 2000 silně podreprezentována (dokonce srovnatelně s KSČM), v roce 2002 se však situace mění. Ještě ve větší míře než v případě ODS se totiž strany negativně dotkla účast dalšího silného subjektu, Čtyřkoalice, ve volbách. Někteří sociálnědemokratičtí voliči také pravděpodobně nebyli podobně jako u ODS příliš spokojeni s existencí opoziční smlouvy, byť ta držela ČSSD u vlády. Jako možný protestní hlas proti opoziční smlouvě se mohl nabízet hlas pro Čtyřkoalici, která byla velmi široce rozkročena na středu mezi ODS a ČSSD a někteří její představitelé se velmi vymezovali proti ODS, což mohlo být voličům ČSSD sympatické. Někteří výrazněji levicově zaměření voliči se mohli naopak od ČSSD odklonit směrem ke KSČM. Navíc stále silným faktorem je neschopnost ČSSD zmobilizovat své voliče k účasti v senátních volbách.

Čtyřkoalice a její mnohdy nestraničtí kandidáti také pro mnohé voliče představovali symbol nezávislosti na největších politických stranách a alternativu k v té době často proklamované přílišné roli politických stran ve společnosti. Sociální demokraté se tak ocitli v situaci, kdy jejich pozice byly ohrožovány svým přirozeným rivalem ODS a dalším velmi silným politickým subjektem schopným odčerpávat hlasy a konkurovat straně podle potřeby jak z hlediska pravo-levé dimenze soupeření, tak „nezávislostí“ svých kandidátů, protestem proti opoziční smlouvě, hegemonii politických stran atd. Zleva pak byla ČSSD ohrožována KSČM, která představovala hrozbu zejména v prvním kole, kde mohla postoupit do druhého kola v obvodech se silnou podporou levice právě na úkor ČSSD, jak se stalo např. ve volbách v roce 1998 ve volebním obvodu Bruntál aj.

Volební neúspěchy ČSSD ve volbách do Senátu se alespoň na poli počtu zvolených senátorů částečně zmírnily volbami v roce 2002. Sociální demokraté se stali pohodlně druhou nejsilnější stranou po prvním kole voleb a do druhého kola postoupili ve čtrnácti volebních obvodech. Důvodem tohoto obratu může být více. Důležitou roli mohla hrát změna na postu premiéra, když se novým předsedou vlády stal Vladimír Špidla, jehož osobnost vzbuzovala nová očekávání. Vláda sociální demokracie také získala širokou podporu veřejnosti na

základě dobrého zvládnutí letních povodní v roce 2002. Určitou roli hrál pravděpodobně i rozpad Čtyřkoalice. Samostatně kandidující strany bývalé Čtyřkoalice nepostavili své kandidáty zdaleka ve všech obvodech. Např. KDU-ČSL nepostavila kandidáty ve většině volebních obvodů na území Čech, kde tak byla převážně zastoupena pouze stále slábnoucí US-DEU. Kandidáti US-DEU a KDU-ČSL dokonce nekandidovali v žádném volebním obvodě současně. To mělo za důsledek menší tříštění hlasů v jednotlivých obvodech a tedy větší podíl hlasů pro větší strany v prvním kole. Nutno také poznamenat, že KDU-ČSL a US-DEU byly v té době součástí vládní koalice s ČSSD, která vzešla z jednání po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a opozičně-smluvní realita i atmosféra se staly minulostí, což se nutně muselo promítnout do hlasování voličů.

ČSSD se ve většině klání druhého kola voleb utkala s kandidáty ODS, a to celkem v jedenácti volebních obvodech, z toho pětkrát úspěšně. V dvou případech se straně podařilo získat mandáty z volebních obvodů, kde mandát držela od roku 1996 ODS, ve třech případech senátoři ČSSD obhájili svůj mandát. Úspěšně pro ČSSD dopadl i jeden volební souboj s KSČM v obvodě Cheb a s KDU-ČSL v obvodě Vyškov, kde sociální demokraté získali mandát původně držený právě KDU-ČSL. V jednom volebním obvodě se neúspěšně kandidát ČSSD utkal s kandidátem Hnutí nezávislých pro harmonický rozvoj měst a obcí.

Celkově bylo v těchto volbách zvoleno 7 senátorů ČSSD, což však v důsledku ztrát obhajovaných mandátů neodvrátilo další pokles celkového zastoupení ČSSD v Senátu.

Tabulka 11: Vývoj zastoupení ČSSD v Senátu PČR

ROK VOLEB	1996	1998	2000	2002
POČET MANDÁTŮ	25	23	15	11

Zdroj: ČSÚ

Česká strana sociálně demokratická je stranou, která nebyla na poli voleb do Senátu ve sledovaném období příliš úspěšná, což kontrastuje s její pozicí dvojnásobného vítěze voleb do Poslanecké sněmovny ve stejném časovém období.

V souvislosti s tím se nabízí otázka, zda nízké zisky ČSSD nesouvisejí mimo jiné přímo s vlivem volebního systému, užívaného při volbách do horní komory parlamentu. Někteří autoři (např. Rodden 2005) upozorňují, že většinový volební systém a jednomandátové volební obvody jsou obecně nepříznivé pro levicové strany. Rodden uvádí, že pro vítězství politické strany ve volbách, v nichž se volí v jednomandátových volebních obvodech je klíčovým voličem středový volič v průměrném volebním obvodě. Pokud chce

levicová strana tohoto voliče získat, může se programově posouvat směrem ke středu. V tom případě ale hrozí, že jiná radikálnější levicová strana převezme voliče této strany. Pokud se však strana směrem ke středu nepřesune, bude obtížně získávat většinu hlasů pro své kandidáty (Rodden 2005, str.17).

Důležitou roli hraje podle Roddena také geografický faktor. Voliči, kteří stabilně podporují levici, bývají ve vyšší míře koncentrováni na relativně malé geografické rozloze, např. v jednotlivých průmyslových oblastech. Kandidáti levice mají tedy velkou šanci získat značný podíl hlasů ve volebních obvodech v těchto oblastech. Převaha levice v těchto obvodech se však neprojeví na celostátní úrovni jako v případě poměrných volebních systémů, ale pouze na úrovni omezeného počtu jednomandátových volebních obvodů, což v takovém volebním systému ztěžuje levici proměnit svou celkovou voličskou podporu na získání většího počtu mandátů (Rodden 2005, str. 13-15).

Ačkoli nelze tuto Roddenovu teorii aplikovat doslovně, domnívám se, že může pomoci osvětlit příčiny volebních výsledků ČSSD. Sociální demokracie se nedokázala v senátních volbách v letech 1998 a 2000 prosadit zejména kvůli vzestupu volební aliance Čtyřkoalice. Ta obsadila místo na středu politického spektra vedle ČSSD, jejíž pozici na pomyslném politickém spektru lze vnímat jako levý střed. Čtyřkoalice se stala subjektem s výraznou voličskou podporou, proti kterému se ČSSD nedokázala vymezit tak výrazně jako proti ODS. Proti kandidátům Čtyřkoalice ostatně ČSSD nezvítězila v druhém kole senátních voleb ani v jednom volebním obvodu.

V oblastech s vyšším zastoupením pravicových voličů Čtyřkoalice navíc značně znesnadňovala postup kandidátů ČSSD do druhého kola. Naopak v oblastech se silnou pozicí levice vytlačila v některých volebních obvodech sociální demokraty v druhém kole KSČM jako představitelka radikálnější levice.

Se zmizením Čtyřkoalice z politické mapy se hlavním rivalem ČSSD opět stala ODS, proti které se v druhém kole voleb dokázali kandidáti strany v klasickém střetu levice a pravice lépe prosadit.

Velkým problémem ČSSD byl po celé sledované období poměrně nízký a ve srovnání s voličskou podporou strany z voleb do Poslanecké sněmovny velmi rozdílný podíl hlasů v prvním kole voleb, který straně bránil ve větší účasti jejích kandidátů v druhém kole. Klíčovým faktorem pro neúspěchy ČSSD ve volbách do Senátu se tedy zdá být extrémně nízká účast jejích voličů v těchto volbách, zatímco voliči pravicových stran se těchto voleb účastní v mnohem vyšší míře.

4.5.3 Čtyřkoalice

Čtyřkoalice byla volební aliancí menších pravicových stran - KDU-ČSL, Unie svobody (později US-DEU), Občanské demokratické aliance a Demokratické unie (později sloučené s US), která významně zasáhla do druhého cyklu senátních voleb, když de facto vyhrála dvoje senátní volby v letech 1998 a 2000. O vzniku a vývoji Čtyřkoalice a Unie svobody jsem se již výše zmiňoval v podkapitole o vývoji stranického systému, omezím se tedy jen na poznámku, že volební spolupráce těchto původně čtyř politických stran vznikla před senátními volbami v roce 1998 primárně jako forma společného postupu proti ODS a ČSSD v období, kdy obě největší strany uzavřely tzv. opoziční smlouvu, v níž se ODS zjednodušeně řečeno zavazovala k toleranci menšinové vlády ČSSD.

V atmosféře, kdy bylo mnoho voličů rozčarováno spoluprací někdejších úhlavních politických rivalů, se projektu Čtyřkoalice efektivně dařilo získat vysokou volební podporu na úkor ODS a do jisté míry i ČSSD.

Klíčové pro úspěch stran Čtyřkoalice bylo, že dokázaly pod jedinou volební značkou postavit své kandidáty až na jedinou výjimku ve všech volebních obvodech a koncentrovat volební podporu i v oblastech, kde by v případě samostatné kandidatury některé ze stran byla tato podpora pravděpodobně výrazně menší, či by se v případě současné kandidatury více menších stran příliš roztříštila. Hypoteticky: Nespokojení voliči ODS, nyní stoupenci Unie svobody by například za normálních okolností nehlasovali pro kandidáta KDU-ČSL. Jelikož ale tento kandidát současně nesl značku Čtyřkoalice, mohli mu někteří takoví voliči dát svůj hlas, apod.

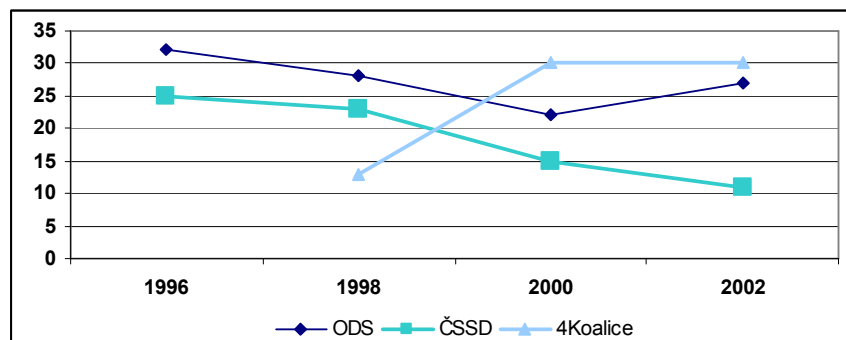
Tato hypotéza se samozřejmě z dostupných údajů těžko ověřuje. Je nicméně pravděpodobné, že zahrnutým stranám se užíváním společné značky alespoň částečně podařilo navenek potlačit evidentní rozdíly mezi jednotlivými stranami Čtyřkoalice, které se týkaly jejich postavení ve stranickém systému, programu a typu voličů, které oslovují.

Podíváme-li se na kandidáty Čtyřkoalice v jednotlivých volebních obvodech z hlediska politické příslušnosti, můžeme sledovat, že strany si byly evidentně vědomy toho, v jakých oblastech mohou právě jejich kandidáti maximalizovat zisky. Nejzřetelněji to lze pozorovat u KDU-ČSL, jejíž kandidáti se ucházeli o přízeň voličů v typických „lidoveckých“ volebních obvodech na východě Čech a na jižní Moravě.

Pozice Čtyřkoalice jako celku byla nicméně z hlediska oslovování voličů a čitelnosti pro voliče poněkud usnadněna tím, že v dané politické atmosféře dokázala koncentrovat hlasy voličů nespokojených s chováním dvou nejsilnějších stran, vůči kterým představovala jedinou relevantní alternativu.

V senátních volbách v roce 1998 získala Čtyřkoalice v prvním kole celkem 26,6% hlasů a umístila se tak na druhém místě těsně za ODS. Do druhého kola postoupili kandidáti Čtyřkoalice v celkem třinácti volebních obvodech. Z toho v pěti volebních obvodech postoupili zástupci KDU-ČSL, ve čtyřech obvodech zástupci ODA, v jednom obvodu zástupce US a tři kandidáti byli bez stranické příslušnosti. Soupeři Čtyřkoalice v druhém kole voleb byli ve čtyřech obvodech kandidáti ČSSD, ve zbylých devíti obvodech kandidáti ODS. Čtyřkoalice vzešla vítězně ze všech těchto klání a získala 13 senátorských mandátů. Významným úspěchem byl zisk všech tří mandátů, o které se soupeřilo v hl.m. Praze proti obhajující ODS, jejíž pozice v Praze byly do té doby neotřesitelné.

Graf 6: Vývoj počtu mandátů v Senátu PČR pro tři nejsilnější volební strany

Zdroj dat: ČSÚ

Následující senátní volby v roce 2000 byly pro Čtyřkoalici ještě úspěšnější. Stala se nejsilnějším politickým subjektem již po prvním kole voleb, když získala 27,5% hlasů. Čtyřkoalice tedy byla nejčastější první preferencí voličů v těchto senátních volbách, což mělo za výsledek postup jejích kandidátů do druhého kola v celkem devatenácti volebních obvodech. Navíc Josef Zieleniec, bezpartijní kandidát za Čtyřkoalici navržený US-DEU byl ve volebním obvodu Praha 4 zvolen již v prvním kole. Do druhého kola postoupilo 8 kandidátů KDU-ČSL, 6 kandidátů US-DEU a 5 kandidátů bylo bez stranické příslušnosti. ODA navrhla do voleb několik nestraničských kandidátů, přímí zástupci ODA se již ani v prvním kole voleb vůbec nevyskytovali, což lze považovat za jeden z důsledků celkové marginalizace strany.

Ve třech volebních obvodech se zástupci Čtyřkoalice utkali ve druhém kole s kandidáty ČSSD, ve čtyřech obvodech s kandidáty KSČM. V kláních s levicí byla Čtyřkoalice opět stoprocentně úspěšná. Ve zbylých dvanácti obvodech se kandidáti Čtyřkoalice střetli s ODS, která dokázala proti Čtyřkoalici zvítězit ve třech volebních obvodech. Dva z těchto obvodů byly obvody pražské, třetím vítězným obvodem byly České Budějovice. Ve všech třech obvodech ODS obhájila své mandáty z prvních senátních voleb.

Pokud se týká mandátů z voleb roku 1996 postupně obhajovaných jednotlivými stranami, Čtyřkoalice získala ve volbách 1998 a 2000 celkem 14 těchto mandátů na úkor ODS a 5 mandátů na úkor ČSSD.

Ve volbách do Senátu v roce 2000 bylo celkem zvoleno 17 senátorů Čtyřkoalice, z toho bylo 6 senátorů za KDU-ČSL, 6 senátorů za US-DEU a 5 bez politické příslušnosti.

Tabulka 12: Čtyřkoalice v druhém cyklu senátních voleb

<u>ROK VOLEB</u>	<u>HLASY 1. KOLO</u> <u>(%)</u>	<u>ZÍSKANÉ MANDÁTY</u> <u>(ABS.)</u>	<u>INDEX REPREZENTACE</u>
1998	26,6	13	1,81
2000	27,5	17	2,29

Zdroj dat: ČSÚ, výpočet vlastní

Velmi dobrých výsledků dosáhla Čtyřkoalice i v krajských volbách konaných současně s volbami senátními v roce 2000. Zvítězila v pěti krajích, ve dvou krajích skončila na druhém a v pěti na třetím místě. Pouze v jednom kraji byla na čtvrtém místě.

Z tabulky č. 10 vidíme, že index reprezentace pro Čtyřkoalici je poměrně vysoký, zvláště pokud se týká voleb z roku 2000. Volební systém napomohl této volební alianci k poměrně značné nadreprezentaci vzhledem k volební podpoře v prvním kole voleb. Čtyřkoalice těžila v prvním kole voleb ze schopnosti koncentrovat vysokou volební podporu na území celé České republiky a postoupit tak do druhého kola ve značném počtu volebních obvodů. V druhém kole voleb pak pro Čtyřkoalici hrála především možnost úspěšně soupeřit na dvou frontách. Zprvce proti ODS jako proti straně, která uzavřela smlouvu s levicovou ČSSD a zradila své pravicové voliče, zadruhé proti ČSSD zejména na klasické konfliktní ose pravice versus levice.

4.5.4 KDU-ČSL, US-DEU, ODA

Po rozpadu Čtyřkoalice v únoru 2002 se strany sdružené v této bývalé alianci účastnily samostatně senátních voleb konaných na podzim téhož roku. US-DEU a KDU-ČSL, v té době již strany vládní koalice s ČSSD, postavily své kandidáty každá ve dvanácti volebních obvodech. ODA postavila kandidáty pouze ve čtyřech volebních obvodech. Volební obvody, kde kandidovala KDU-ČSL a US-DEU se zřejmě ze strategických důvodů stran nepřekrývaly. Přesto ovšem bylo pro samostatně kandidující strany velmi obtížné získat na úrovni jednotlivých volebních obvodů dostatečný počet hlasů potřebný pro postup do druhého kola voleb. KDU-ČSL získala v prvním kole 8,8% hlasů, pro US-DEU hlasovalo 7,3% voličů, což bylo v součtu zhruba o 2 procentní body více, než získala společná volební aliance těchto stran nazvaná Koalice ve volbách do Poslanecké sněmovny v létě 2002. ODA zmítaná problémy se svým financováním, získala v letních sněmovních volbách pouze 0,5% a i ve volbách senátních potvrdila svou pozici marginální strany, když její kandidáti podle očekávání nepostoupili v ani jednom volebním obvodě. Jedinou devizou ODA byla v té době přítomnost stále ještě čtyř senátorů strany v Senátu PČR, zvolených pod Čtyřkoaliční značkou.

Ve volbách konaných s užitím většinového dvoukolového volebního systému nicméně celkové procentní zisky hlasů pro politické strany v prvním kole nemají příliš význam, nejedná-li se o strany kandidující celoplošně, jejichž volební podpora je vyrovnaná a výrazná.

V dané situaci se KDU-ČSL a US-DEU pro dosažení určitého úspěchu mohly spoléhat pouze na angažování výrazných osobností vhodných pro kandidaturu v jednotlivých volebních obvodech a na vyšší míru zastoupení voličů strany v určitých volebních obvodech, což platí zejména pro KDU-ČSL. Pozice obou stran byla v mnoha obvodech navíc ztěžována kandidaturou jiných menších pravicových či ideově nevyhraněných politických subjektů, zejména uskupení SNK Evropští demokraté, jejichž kandidáty byli většinou komunální politici dobře známí v daných regionech, kteří často získávali silnou podporu voličů. Navíc celková podpora pro obě strany poněkud poklesla v důsledku neshod a problémů Čtyřkoalice, které pro mnoho voličů nadějný politický projekt a potažmo strany v něm zúčastněné diskreditovaly. Větší dopad měl tento vývoj na US-DEU, která neměla tak stabilní a pevně zakotvenou voličskou základnu jako KDU-ČSL. Je také pravděpodobné, že pro část voličů liberálně orientované US-DEU byla poněkud problematická účast strany ve vládě spolu s ČSSD.

Unii svobody-Demokratické unii se podařilo v senátních volbách roku 2002 postoupit do druhého kola ve dvou volebních obvodech - v Praze 5 a v obvodě Plzeň-město, kde nakonec nestranický kandidát za US-DEU, lékař a chirurg Richard Sequens, drtivě zvítězil nad kandidátem ODS a získal tak pro US-DEU jediný senátorský mandát vzešlý z těchto voleb. Oba volební obvody, v kterých kandidáti US-DEU postoupili do druhého kola byly obvody ve velkých městech, což odpovídá oblastem, kde US-DEU a pravice obecně získávala nejvyšší podporu. Zvolení senátora US-DEU v obvodě Plzeň - město lze přikládat vhodné volbě kandidáta, jímž byl nezávislý a široce respektovaný lékař a městský zastupitel Plzně R. Sequens.

Kandidáti KDU-ČSL postoupili do druhého kola v celkem třech volebních obvodech – Rychnově nad Kněžnou, Vyškově a Uherském Hradišti. Jednalo se tedy o typické „lidovecké“ okresy na východě Čech a na jižní Moravě. Ve všech těchto obvodech navíc obhajovala KDU-ČSL mandát z prvních senátních voleb. Uspěl však dokázal kandidát křesťanských demokratů pouze v obvodě Uherské Hradiště a to proti kandidátovi ODS. V jednom ze zbývajících obvodů prohrál kandidát KDU-ČSL s kandidátem ČSSD, v druhém obvodě se křesťanský demokrat neúspěšně utkal se zástupkyní SNK ED. KDU-ČSL tak stejně jako US-DEU získala v senátních volbách roku 2002 pouze jeden senátorský mandát.

Tabulka 13: KDU-ČSL a US-DEU v senátních volbách 2002

<u>ROK VOLEB</u>	<u>HLASY 1. KOLO</u> <u>(%)</u>	<u>ZÍSKANÉ MANDÁTY</u> <u>(ABS.)</u>	<u>INDEX REPREZENTACE</u>
KDU-ČSL	8,8	1	0,42
US-DEU	7,3	1	0,50

Zdroj dat: ČSÚ, výpočet vlastní

KDU-ČSL, US-DEU a ODA zakusily během druhého cyklu senátních voleb jak výhody, které volební systém může poskytovat silnému politickému subjektu, jakým byla Čtyřkoalice, tak tvrdou penalizaci v podobě podreprezentace, která jim byla uštědřena ve volbách v roce 2002. Strany s podobnou úrovní voličské podpory jako měla v těchto volbách KDU-ČSL nebo US-DEU se zkrátka v daném volebním systému musí spokojit s ad hoc úspěchy v jednotlivých volebních obvodech, kde se podaří uspět na základě vhodně vybrané osobnosti, která za stranu kandiduje nebo těžit z geograficky koncentrované podpory pro stranu v určitých oblastech. V tomto ohledu je samozřejmě poněkud zvýhodněna KDU-ČSL.

4.5.5 KSČM

Komunistická strana Čech a Moravy je bezpochyby stranou, na které lze účinky dvoukolového většinového volebního systému pozorovat nejvýrazněji. Připomeňme, že Sartori (Sartori 2001) vyzdvihuje jako jedno z významných pozitiv dvoukolového většinového volebního systému jeho dostředivé tendence a eliminaci extrémních a antisystémových stran. Ačkoli se pozice KSČM v některých ohledech vyvíjela směrem ke standardní parlamentní straně, podle rétoriky mnohých jejích představitelů a celkové rigidnosti strany ji lze skutečně považovat za stranu extrémní. Všechny ostatní parlamentní strany se zdráhaly s komunisty otevřeně spolupracovat, největší levicová strana ČSSD dokonce přijala institucionalizovanou formu nemožnosti spolupráce ČSSD s extremistickými stranami včetně KSČM v podobě tzv. Bohumínského usnesení z roku 1995.

Tabulka 14: KSČM - Srovnání procentních zisků mandátů a hlasů ve volbách do PS PČR a Senátu PČR

<u>ROK</u> <u>VOLEB</u>	<u>HLASY</u> <u>PSP</u> <u>(%)</u>	<u>MANDÁTY</u> <u>PSP (%)</u>	<u>INDEX</u> <u>REPREZENTACE</u> <u>PSP</u>	<u>HLASY</u> <u>SENÁT</u> <u>1. KOLO</u> <u>(%)</u>	<u>MANDÁTY</u> <u>SENÁT (%)</u>	<u>INDEX</u> <u>REPREZENTACE</u> <u>SEN. VOLBY</u>
1998	11	12	1,09	16,5	7,4	0,45
2000	X	X	X	17,8	0	0
2002	18,5	20,5	1,10	16,5	3,7	0,22

Zdroj dat: ČSÚ

KSČM získala v průběhu celého druhého cyklu senátních voleb velmi výraznou podporu voličů v prvním kole. Míra voličské podpory pro KSČM v prvním kole voleb byla v roce 1998 i 2002 na stabilní úrovni 16,5%, což bylo o 5,5 procentního bodu více než strana získala ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1998. V roce 2000 se voličská podpora v prvním kole vyšplhala na 17,8%, v těchto volbách však komunisté nezískali ani jediný mandát.

Vysokou volební podporu v prvním kole voleb lze vysvětlit známou disciplinovaností voličů KSČM, kteří jdou pro svou stranu hlasovat v jakýchkoli volbách, v kombinaci s celkovou nízkou volební účastí.

Komunističtí kandidáti postupovali do druhého kola senátních voleb většinou na úkor ČSSD, kterou v některých volebních obvodech vytlačili z pozice nejsilnější levicové strany. Střetávali se pak téměř výhradně s pravicí. V roce 1998 postoupili komunisté do druhého kola ve třech volebních obvodech – Ústí nad Labem, Brno-město a Bruntál. Ve všech těchto obvodech se střetli s kandidáty ODS, z toho v Bruntále a Ústí nad Labem úspěšně, což vedlo k zisku dvou mandátů pro KSČM.

V senátních volbách v roce 2000 postoupili do druhého kola voleb kandidáti KSČM v celkem osmi volebních obvodech. Stalo se tak díky pro stranu velmi úspěšným výsledkům kola prvního, v němž počtem hlasů těsně předstihli ČSSD. Ve čtyřech volebních obvodech se utkali se zástupci ODS, ve čtyřech zbývajících s kandidáty Čtyřkoalice. Ani v jednom volebním obvodě však kandidáti KSČM neuspěli a nezískali tak ani jediný mandát. Komunisté tak ztratili i jeden mandát z voleb roku 1996 v obvodě Chomutov, který získala ODS.

V následujících senátních volbách v roce 2002 se KSČM podařil postup do druhého kola voleb v pěti volebních obvodech. Ve třech z nich čelili kandidáti KSČM kandidátům ODS, v jednom volebním obvodě se střetli s kandidátem ČSSD a v jednom obvodě se zástupkyní hnutí Nezávislí, bývalou senátorkou za ODA Jitkou Seitlovou. Z těchto volebních klání se KSČM podařilo vytěžit jeden mandát, když byl obhájen jeden ze dvou mandátů KSČM z prvních senátních voleb, a to ve volebním obvodě č. 75 Karviná.

Tabulka 15: KSČM – vývoj v zastoupení strany v Senátu PČR

ROK	POČET SENÁTORŮ
1998	4
2000	3
2002	3

Zdroj dat: ČSÚ

Pohled na zisky Komunistické strany Čech a Moravy ve volbách do Senátu PČR ve sledovaném období potvrzuje, že dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem efektivně brání výraznějšímu zastoupení této strany v horní komoře parlamentu, což dokládá mimo jiné fakt, že komunistická strana byla nejvíce podreprezentovanou politickou stranou zastoupenou v Senátu podle indexu reprezentace. Tabulka č. 14 nabízí pro srovnání index reprezentace strany v Poslanecké sněmovně, kde je pro volby používán volební systém dle principu poměrného zastoupení. Můžeme zde sledovat naopak mírnou nadreprezentaci KSČM. Omezení vlivu KSČM bylo ostatně jedním ze zdůvodnění návrhů některých poslanců na současnou podobu volebního systému při procesu schvalování volebního zákona pro volby do Senátu.

KSČM má celostátně vysokou voličskou podporu s velmi disciplinovanými voliči. Tito voliči jsou však víceméně rovnoměrně rozmístěni po celém území ČR, což je v daném volebním systému jistou nevýhodou, pokud se nejedná o celoplošně absolutně nejsilnější nebo alespoň druhou nejsilnější stranu, již KSČM ani v jedněch sledovaných senátních volbách nebyla. Vyšší zastoupení voličů KSČM existuje pouze v omezeném počtu volebních obvodů se specifickou sociální strukturou, která předpokládá vysokou míru podpory pro levici. V některých takových obvodech dokázala KSČM vytlačit ČSSD z pozice nejsilnější levicové strany a postoupit do druhého kola. Důvodem mohla být i nespokojenost levicových voličů s vládní politikou ČSSD.

Ve většině volebních obvodů ale v druhém kole proti kandidátům KSČM zafungovala voličská „antikomunistická koalice“, kdy voliči v druhém kole hlasovali pro jakéhokoli protikandidáta, aby zabránili zisku mandátu pro KSČM. Faktorem, který mohl kandidátům KSČM napomoci ke zvolení v některých obvodech mohla být velmi nízká volební účast ve druhém kole, která mohla posilovat jejich pozici vzhledem k předpokládané vysoké účasti voličů KSČM (viz. volební obvod Ústí nad Labem v roce 1998).

4.5.6 Nezávislí kandidáti, ostatní politické strany

Během druhého cyklu senátních voleb byli zvoleni celkem 3 nezávislí kandidáti, tedy kandidáti, kteří do voleb vstupovali bez jakékoli oficiální záštity politické strany či hnutí. V doplňovacích volbách konaných v roce 1999 z důvodu úmrtí senátora ODS Václava Bendy, byl nezávislým senátorem zvolen majitel známé cestovní kanceláře, Václav Fischer. Ve volebním obvodu Praha 1 zvítězil jednoznačně již v prvním kole, když jeho nejvážnější protikandidátkou byla herečka Jiřina Jirásková, která byla nominována ODS. Tyto doplňovací volby byly provázeny velkým očekáváním, zda bude pokračovat trend ztráty mandátů ODS v hlavním městě, který započal absolutním úspěchem Čtyřkoalice ve všech pražských obvodech, ve kterých se senátní volby v roce 1998 konaly. Podobně jako senátní volby v předchozím roce byly i tyto volby interpretovány jako „referendum o tzv. opoziční smlouvě“. Krom toho mělo být získání mandátu kandidátem mimo ODS nebo ČSSD pojistkou proti „účelovým“ změnám Ústavy, kterých se obával zbytek politického spektra. Občanští a sociální demokraté měli totiž v té době v Senátu těsnou ústavní, tedy třípětinovou většinu (Kysela 2000). ODS se navíc prezentovala konfrontačním a urážlivým stylem volební kampaně, která mohla některé její voliče odradit od účasti ve volbách, pokud nechtěli podpořit některého z protikandidátů. Tyto okolnosti nepochybně výrazně napomohly nezávislému kandidátovi ke zvolení již v prvním kole. Václav Fischer by ovšem patrně měl slušné šance i bez této specifické situace, jelikož byl kandidátem výrazným, populárním, velmi mediálně a všeobecně známým.

Ve volbách v roce 2000 byl jako nezávislý zvolen senátorem za volební obvod Vsetín starosta Rožnova pod Radhoštěm Jaroslav Kubín, který ve druhém kole porazil kandidáta ODS. Vazba na region a popularita v regionu zde pravděpodobně byla hlavním faktorem, který rozhodl.

V roce 2002 byl pak zvolen ve volebním obvodu nezávislý kandidát Karel Barták, děkan lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové, který se ve druhém kole střetl se zástupcem sdružení komunálních politiků Volba pro město. Volební klání v druhém kole se tedy v tomto ojedinělém případě obešlo bez zastoupení některé z parlamentních stran.

Již bylo zmíněno, že spolu se senátními volbami v roce 2002 přišel výrazný pokles počtu nezávislých kandidátů ucházejících se o senátorský mandát. Na druhé straně se ale zvýšil počet volebních stran, které nominovali své kandidáty do jednoho či dvou volebních obvodů. Jednalo se většinou o velmi malé neparlamentní politické strany a hnutí, které si

uvědomovaly, že výběrem vhodné osobnosti jako kandidáta byt' v jediném volebním obvodě, lze ve volbách probíhajících v jednomandátových volebních obvodech uspět a získat tak zastoupení v horní komoře parlamentu. Politické strany a hnutí, jejichž kandidáti nakonec ve volbách 2002 senátorský mandát získaly, se dají rozdělit do dvou skupin.

První skupina stran a hnutí nabídla kandidaturu významným, veřejně známým osobnostem, většinou spjatých s volebním obvodem, kde kandidovaly. Tito kandidáti byli zpravidla bez politické příslušnosti. Pod nálepkou Liberální a reformní strany byl ve volebním obvodě Brno-město zvolen rektor Masarykovy univerzity v Brně Jiří Zlatuška, za hnutí Cesta změny byl ve volebním obvodě Praha 1 zvolen publicista a bývalý studentský aktivista z roku 1989 Martin Mejstřík. V politice již déle působící hnutí Nezávislí nominovalo dva kandidáty, z nichž oba byli zvoleni senátory. Prvním byl kontroverzní ředitel komerční televize Nova Vladimír Železný, který pro volební kampaň naplno využil své mediální síly a popularity a ve volebním obvodě Znojmo zvítězil již v prvním kole voleb. Druhou senátorkou za Nezávislé se stala dosavadní senátorka za ODA Jitka Seitlová, která tak obhájila svůj mandát ve volebním obvodě Přerov.

Druhá skupina politických subjektů vsadila na kandidáty spjaté s komunální politikou, nejčastěji na starosty měst a obcí na území volebního obvodu, kde kandidovali. Velmi malým subjektem patřícím do této skupiny bylo Hnutí nezávislých za harmonický rozvoj měst a obcí, které prostřednictvím svého kandidáta Josefa Zosera získalo mandát ve volebním obvodě Děčín. O poznání významnějším politickým subjektem byla strana SNK Evropští demokraté, která nominovala své kandidáty do 13 volebních obvodů, v kterých v prvním kole dosáhla nezanedbatelných výsledků. Kandidáti SNK ED postoupili do druhého kola ve dvou volebních obvodech a dvakrát uspěli.

Ve volbách do Senátu v roce 2002 bylo tak zvoleno celkem sedm kandidátů čtyř neparlamentních politických stran a hnutí, což byl v dosavadním politickém složení Senátu PČR zcela nový jev.

5. Závěr

Volby do Senátu PČR v roce 2002 ukončily druhý cyklus senátních voleb. Horní komora parlamentu se tak měla možnost kompletně obměnit, jelikož volby postupně podruhé proběhly ve všech volebních obvodech.

Při analýze volební účasti jsme viděli, že tento faktor byl pro celkové volební výsledky velice důležitý. Senátní volby přiměly během celého sledovaného období k účasti nejmenší počet oprávněných voličů ze všech typů voleb, které se v České republice konají. Míra volební účasti však nebyla rovnoměrně rozložena napříč volebními obvody. Obzvláště v prvních volbách do Senátu v roce 1996 se úroveň volební účasti mezi jednotlivými volebními obvody velmi výrazně lišila. Tyto disproporce ve druhém kole voleb způsobovaly velmi rozdílnou úroveň prahu pro získání mandátu v jednotlivých obvodech, což se v některých případech mohlo stát klíčovým faktorem pro konečný volební výsledek.

Geografické rozložení obvodů s velmi nízkou volební účastí ve srovnání s celostátním průměrem bylo v průběhu obou cyklů senátních voleb velmi podobné. Jednalo se převážně o obvody v průmyslových oblastech na severozápadě Čech a na severní Moravě. Tyto oblasti vykazují ve srovnání s celostátním průměrem nízkou volební účast i ve volbách do Poslanecké sněmovny, geografický trend byl tedy podobný. Obvody s nadprůměrně vysokou volební účastí se též v průběhu celého sledovaného období nacházely v podobných geografických oblastech – zejména ve středních a východních Čechách, v roce 2002 však i v několika obvodech na jižní Moravě. Určitou výjimku v relativní stálosti oblastí s velmi nízkou či nadprůměrně vysokou volební účastí představuje hl.m. Praha. V roce 1996 se z hlediska volební účasti seřadila většina pražských volebních obvodů na absolutním vrcholu pomyslného žebříčku. V druhém cyklu voleb do Senátu PČR však již pražské obvody nadprůměrnou volební účast příliš nevykazovaly. Volební účast v nich se zejména ve volbách v roce 2000 a 2002 pohybovala pod celorepublikovým průměrem nebo jen velmi těsně nad ním.

V souvislosti s rozdílnou mírou volební účasti v jednotlivých volebních obvodech se pochopitelně nabízí otázka prospěšnosti nízké nebo naopak vysoké volební účasti pro jednotlivé politické strany. Při letmém pozorování by se mohlo zdát, že nízká volební účast ve druhém kole nepřeje velkým stranám a napomáhá stranám s geograficky koncentrovanými voliči – KDU-ČSL na jižní Moravě a s voliči disciplinovanými. Zvyšující se volební účast pak zdánlivě favorizuje především ODS a do jisté míry i ČSSD, zatímco menší strany jsou znevýhodněny. Jestliže je však mezi územními zisky politické strany a volební účastí vysoká korelace, neznamená to, že podpora dané strany roste spolu s rostoucí účastí. Správná

interpretace těchto výsledků tedy je, že tyto strany mají vyšší volební podporu v oblastech, kde je vyšší volební účast. Zdánlivý vztah volební účasti a podpory konkrétních stran totiž může být prostým efektem sociální struktury daných oblastí (Linek 2007, s. 97).

Zajímavým pozorovaným fenoménem týkajícím se volební účasti je propad v míře volební účasti mezi prvním a druhým kolem voleb. Tento jev je u dvoukolových volebních systémů poměrně běžný, během druhého cyklu senátních voleb však nabyl extrémní podoby. Ve volbách do Senátu v roce 1996 činil propad ve volební účasti mezi prvním a druhým kolem celkově kolem 4,5 procentního bodu. V některých volebních obvodech byl tento pokles výrazně vyšší, takže již mohl promluvit do konečného výsledku voleb. V těchto volebních obvodech byla pozorována specifická situace, související s pozicí kandidátů ODS, kteří čelili protikandidátům z ostatních pravicových stran. Druhé kolo ve všech případech skončilo porážkou kandidáta ODS. Propad volební účasti v druhém kole byl pravděpodobně zapříčiněn absencí části voličů ODS, kteří se mohli dát ukolébat jasným vedením svého kandidáta po prvním kole. Komunističtí voliči pravděpodobně zůstali v druhém kole doma, jelikož jakýkoli pravicový kandidát by pro ně byl těžko přijatelný. Souboj tedy rozhodli s nejvyšší pravděpodobností příznivci protikandidáta spolu s částí voličů sociální demokracie, případně ostatních voličů, pro které byl přijatelnější jakýkoli jiný kandidát, než zástupce ODS.

Během druhého cyklu senátních voleb do míry volební účasti v jednotlivých kolech silně promlouvalo souběžné konání prvního či druhého kola senátních voleb s volbami do obecních či krajských zastupitelstev. Ve volbách do Senátu v letech 1998 a 2000 se nůžky volební účasti mezi prvním a druhým kolem rozevřely oproti roku 1996 velmi výrazně, když se např. v roce 1998 volební účast celkově propadla o více než 50%. V roce 2002 došlo náhle k naprosto opačné situaci, když volební účast v druhém kole byla vyšší než v kole prvním. Bylo to přitom poprvé od roku 1996, kdy se jiný typ voleb konal v souběhu s druhým a nikoliv prvním kolem senátních voleb. Vše nasvědčuje tomu, že konání jiného typu voleb s prvním nebo druhým kolem senátních voleb ovlivňuje úroveň volební účasti v těchto jednotlivých kolech směrem k vyšší volební účasti.

Souběžné konání jednotlivých kol senátních voleb s jiným typem voleb mělo také vliv na další zajímavý fenomén, jímž je míra neplatných hlasů ve volbách do Senátu. Ve volbách roku 1996, které se nekonaly souběžně s jiným typem voleb, bylo procento neplatných hlasů naprosto standardní, i když mírně vyšší než ve volbách do Poslanecké sněmovny. V prvním kole senátních voleb v roce 1998, které se konalo souběžně s komunálními volbami, bylo v prvním kole celkově zaznamenáno neuvěřitelných 12% neplatných hlasů, což představuje

více jak 130 tisíc hlasů. V druhém kole senátních voleb 1998 již sledujeme návrat k zcela běžnému podílu neplatných hlasů pod úroveň 1%. Podobně tomu bylo i v druhém kole senátních voleb 2000. Kolo první, které se konalo souběžně s volbami do krajských zastupitelstev, opět vykazovalo zvýšené procento neplatných hlasů. V roce 2002 v druhém kole zaznamenáváme podíl neplatných hlasů ve výši 4,11%, zatímco v samostatně konaném prvním kole 1,09%. V druhém kole se do té doby pohyboval podíl neplatných hlasů pod hranicí 1%. Druhé kolo se ale také až do roku 2002 konalo samostatně bez souběhu s jiným typem voleb, což potvrzuje hypotézu, že při hlasování ve volbách do Senátu je současné hlasování v jiném typu voleb pro voliče matoucí a vede k zvýšené míře chybného hlasování. Produkuje tak v některých volebních obvodech zvláště vysoký podíl neplatných hlasů, což může potenciálně ovlivnit výsledky voleb.

První kolo senátních voleb je pro voliče vyjádřením jejich prvních preferencí, voliči prakticky nejsou omezováni nutností strategické volby. Nejčastější první preferencí voličů byla kromě senátních voleb v roce 2000 Občanská demokratická strana, což jí zpravidla přineslo značný počet kandidátů, kteří postoupili do druhého kola voleb. V prvních volbách do Senátu v roce 1996 byla z hlediska ODS nejvýraznějším jevem určitě obrovská míra neúspěšnosti kandidátů této strany při střetu s kandidáty ostatních pravicových stran. Zaznamenáváme zde strategii, která by se dala nazvat „všichni proti ODS“. Ta by se dala popsat následovně: Voliči, kteří měli kandidáta ODS jako svou první preferenci, pravděpodobně tuto volbu opakovali i ve druhém kole, někteří již ukolébáni jasným vedením svého kandidáta ve druhém kole nehlasovali, někteří nevoliči z kola prvního sympatizující s ODS mohli být mobilizováni pro hlasování v kole druhém a podpořit kandidáta ODS. Pro voliče KSČM byl s velkou pravděpodobností souboj dvou pravicových kandidátů nezajímavý a tak převážně v druhém kole absentovali. Polarizující síla Občanské demokratické strany ale proti sobě nasměrovala zřejmě hlasy částí voličů ČSSD a dále samozřejmě voličů pravicových stran, tedy ODA, respektive KDU-ČSL, případně dalších voličů, kteří volili jiné strany nebo nezávislé kandidáty a kandidát ODS byl pro ně silně nepřijatelný, což je mobilizovalo účastnit se druhého kola a hlasovat pro přijatelnější alternativu.

Poněkud jiná byla situace ve volebních obvodech, kde se ODS střetávala s kandidáty levice, tedy s ČSSD a KSČM. V těchto volebních obvodech se zdá, že základní dělicí linií byl souboj levice-pravice a vítězství bylo závislé na míře podpory levice a pravice v daném volebním obvodu.

Druhý cyklus senátních voleb znamenal pro ODS postupnou ztrátu počtu mandátů obsazených v Senátu, která se zastavila až ve volbách 2002. V senátních volbách 1998 pokračoval trend, kdy se v druhém kole ODS nedokázala prosadit proti jiným pravicovým kandidátům. To mohlo být oproti volbám do Senátu v roce 1996 ještě posíleno pro ODS ve vztahu k voličům obtížnou politickou situací okolo tzv. opoziční smlouvy, což jistě ovlivnilo volby do Senátu v roce 1998 i 2000. V průběhu druhého cyklu byla ODS opět úspěšná především v obvodech, kde se volební souboj v druhém kole vyznačoval charakterem střetu pravice-levice. Jelikož byly zisky ODS ve volbách velmi vyrovnané, zastoupení strany v Senátu bylo závislé především na míře, v jaké byly ostatní politické subjekty schopné získávat mandáty, které měla ODS již v držení od prvních voleb do Senátu v roce 1996. Pro ODS bylo velmi obtížné tyto mandáty v druhém kole voleb obhajovat a i nové získávat proti silnému pravicovému subjektu-Čtyřkoalici, která se díky své síle dokázala probíjet stejně jako ODS do druhého kola ve většině volebních obvodů. Po rozpadu Čtyřkoalice úspěšnost ODS proti kandidátům menších pravicově zaměřených stran a výrazným osobnostem během druhého cyklu senátních voleb příliš nevzrostla. Tito kandidáti jen nedokázali ve většině volebních obvodů dosáhnout na alespoň druhé místo po prvním kole, které by jim zajistilo postup. ODS se tak mohla v mnoha volebních obvodech vymezit jako silná pravicová strana soupeřící s levicí jako se svým hlavním konkurentem, což více nahrávalo jejím ziskům.

Zisky České strany sociálně demokratické v prvním i druhém cyklu senátních voleb byly silně determinovány především nízkou volební účastí jejich voličů v senátních volbách, která se odrazila zejména ve ziscích strany v prvním kole voleb. Výsledky v prvním kole voleb jsou přitom pochopitelně zásadní pro možnost utkat se v druhém kole o přízeň voličů s protikandidáty. Sociální demokraté se navíc v druhém cyklu senátních voleb ocitali v situaci, kdy jejich pozice byly ohrožovány svým přirozeným rivalem ODS a Čtyřkoalicí, tedy dalším velmi silným politickým subjektem schopným odčerpávat hlasy a konkurovat straně podle potřeby jak z hlediska pravo-levé dimenze soupeření, tak „nezávislostí“ svých kandidátů, protestem proti opoziční smlouvě, hegemonii politických stran atd. Zleva pak ČSSD byla ohrožována KSČM, která představovala hrozbu zejména v prvním kole, kde mohla postoupit do druhého kola v obvodech se silnou podporou levice právě na úkor ČSSD. V průběhu druhého cyklu senátních voleb se sociální demokraté potýkali s kontinuální ztrátou mandátů v Senátu a slabými volebními výsledky.

Česká strana sociálně demokratická je tedy stranou, která nebyla na poli voleb do Senátu ve sledovaném období příliš úspěšná, což kontrastuje s její pozicí dvojnásobného vítěze voleb do Poslanecké sněmovny ve stejném časovém období.

Stranou, na které lze účinky dvoukolového většinového volebního systému pozorovat nejvýrazněji, je bezpochyby Komunistická strana Čech a Moravy. KSČM získala v průběhu prvního i druhého cyklu senátních voleb velmi výraznou podporu voličů v prvním kole, kterou lze vysvětlit známou disciplinovaností voličů KSČM, kteří jdou pro svou stranu hlasovat v jakýchkoli volbách, v kombinaci s celkovou nízkou volební účastí. Pohled na konečné zisky Komunistické strany Čech a Moravy ve volbách do Senátu PČR ve sledovaném období však ukazuje, že dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem efektivně brání výraznějšímu zastoupení této strany v horní komoře parlamentu. Ve většině volebních obvodů totiž v druhém kole proti kandidátům KSČM zafungovala voličská „antikomunistická koalice“, kdy voliči v druhém kole hlasovali pro jakéhokoli protikandidáta, aby zabránili zisku mandátu pro KSČM.

V prvních dvou volbách druhého cyklu senátních voleb jsme mohli pozorovat, jakých úspěchů dosáhla volební aliance menších pravicových stran - Čtyřkoalice, která de facto tyto dvojce senátní volby v letech 1998 a 2000 vyhrála. V atmosféře, kdy bylo mnoho voličů rozčarováno spoluprací někdejších úhlavních politických rivalů, se projektu Čtyřkoalice efektivně dařilo získat vysokou volební podporu na úkor ODS a do jisté míry i ČSSD. Klíčové pro úspěch stran Čtyřkoalice bylo, že dokázaly pod jedinou volební značkou postavit své kandidáty až na jedinou výjimku ve všech volebních obvodech a koncentrovat volební podporu i v oblastech, kde by v případě samostatné kandidatury některé ze stran byla tato podpora pravděpodobně výrazně menší, či by se v případě současné kandidatury více menších stran příliš roztříštila. V druhém kole voleb pak pro Čtyřkoalici hrála především možnost úspěšně soupeřit na dvou frontách. Zprvé proti ODS jako proti straně, která uzavřela smlouvu s levicovou ČSSD a zradila své pravicové voliče, zadruhé proti ČSSD zejména na klasické konfliktní ose pravice versus levice.

Po rozpadu Čtyřkoalice a spolu s oslabením strategie „všichni proti“ ODS na konci druhého cyklu senátních voleb, z které těžily menší pravicové politické strany ve volbách v roce 1996, se strany bývalé Čtyřkoalice s relativně nízkou úrovní voličské podpory musely v daném volebním systému spokojit s ad hoc úspěchy v jednotlivých volebních obvodech, kde se jim mohlo podařit uspět na základě vhodně vybrané osobnosti, která za stranu kandidovala nebo těžit z geograficky koncentrované podpory pro stranu v určitých oblastech.

Volební systém s jednomandátovými volebními obvody umožňuje reálné zvolení i jednotlivých nezávislých kandidátů a kandidátů malých politických stran okrajového významu. Úspěšnost nezávislých kandidátů ale byla v obou cyklech voleb relativně malá. Ve volbách v roce 2002 však prudce vzrostl počet volebních stran, které nominovali své kandidáty do jednoho či dvou volebních obvodů. Tyto politické subjekty si uvědomovaly, že výběrem vhodné osobnosti jako kandidáta být v jediném volebním obvodě, lze ve volbách probíhajících v jednomandátových volebních obvodech uspět. Volby 2002 nakonec skutečně přinesly zisky mandátů pro tyto neparlamentní politické strany a hnutí.

První dva cykly voleb do Senátu Parlamentu ČR byly obdobím velmi rané zkušenosti s většinovým volebním systémem v České republice. Voliči i samotní političtí aktéři měli možnost se přesvědčit o rozdílnosti logiky dvoukolového většinového volebního systému oproti systému poměrného zastoupení. Viděli jsme, že na různé politické strany působil volební systém rozdílně, zejména pokud se týká míry zkreslení jejich zastoupení ve srovnání s jejich volební podporou v prvním kole. Velmi důležitým faktorem se ukázala být volební účast – její celková míra, rozdíly v účasti voličů mezi jednotlivými koly, míra účasti voličů jednotlivých stran apod. Sledované období poukázalo také na některé vlivy samotné organizace voleb, zvláště na nezanedbatelné vlivy souběhu senátních voleb a voleb jiného typu.

Seznam pramenů a literatury

Monografie, sborníky

Duverger, M. 1951. *Political Parties*. New York: Wiley.

Fiala, P. 2004. „Kritická interpretace “zákonů” o vlivu volebních systémů na stranické systémy.” Pp. 51-65. in: M. Novák, T. Lebeda a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Chytilík, R. 2005a. „České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy.“ Pp. 105-115 in B. Dančák, P. Fiala, V. Hloušek. *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Klíma, M. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix

Kysela, J. 2000. *Senát Parlamentu České republiky v historickém a mezinárodním kontextu*. Praha: Kancelář Senátu PČR

Lijphart, A. 1994c. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of 27 Democracies: 1945 – 1990*. Oxford: Oxford University Press

Lebeda, T. 2004. „Stručný přehled volebních systémů”. Pp. 19-43 in M. Novák, T. Lebeda a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Linek, L., Outlý J., Tóka, G., Batory A. eds. 2007. *Volby do Evropského parlamentu 2004*. Praha: Sociologický ústav AV ČR

Linek, L. 2007. „Vliv volební účasti na zisky politických stran“. Pp. 87-109 in T. Lebeda, L. Linek, P. Lyons, K. Vlachová a kol. *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR

Linek, L., Lyons, P. 2007. „Zdroje a motivace volební účasti“. Pp. 63-85 in T. Lebeda, L. Linek, P. Lyons, K. Vlachová a kol. *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR

Malíř, J., Marek P. a kol. 2005. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a na Slovensku, II. díl*. Brno: Nakladatelství Doplněk

Matějů, P., Vlachová, K. 1997. *Krystalizace politického spektra a faktory působící na volební rozhodování v České republice*. Praha: AV ČR

Novák, M. 1997. *Systémy politických stran*. Praha: SLON.

Reynolds, A., Reilly, B. 1997: *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. Stockholm: IDEA

Reynolds, A., Reilly, B., Ellis A. 2005: *The New International IDEA Handbook of Electoral System Design*. Stockholm: IDEA

Sartori, G. 2001 (originál 1994). *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: SLON.

Taagepera, R., M. S. Shugart. 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems*. New Haven: Yale University Press.

Odborná periodika, články, příspěvky

Filip, J. 2003. „K historii Senátu: od jeho zřízení až po ustavení“. *Časopis Senát*. Vol. 2003, No.1

Chytilík, R. 2005b. „Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů“. *Středoevropské politické studie*. Vol. 7, No.1.

Kubát, M. 1998. „Senátní volby 1998 – prohra demokracie?“. *Proglas* 1998, No. 9-10

Lebeda, T. 2005. „Vybrané problémy senátních voleb 1996-2004“. Referát přednesený na semináři *Volby a jejich výzkum* pořádaném Českou společností pro politické vědy 26. ledna 2005.

Rodden, J. 2005. „Red States, Blue States, and the Welfare State: Political Geography, Representation, and Government Policy Around the World“. Comparative Political Economy Workshop, Harvard University

Reiff, K., Schmitt, H. 1980. „Nine Second-order National Elections – a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results“. *European Journal of Political Research*, 1980, No. 8

Schmitt, H. 2005. „The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order?“. *West European Politics*, Vol. 28, No. 3

Van der Eijk, C., Franklin, M., Marsh, M. 1996. „What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections: What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters“. *Electoral studies*. Vol. 15, No. 2

Internetové zdroje

Všechny tyto zdroje byly použity mezi 1.12. 2007 a 18.5. 2008

www.mvcr.cz - oficiální internetové stránky Ministerstva vnitra ČR

www.czso.cz - internetové stránky Českého statistického úřadu

www.volby.cz - volební portál Českého statistického úřadu

www.senat.cz - oficiální internetové stránky Senátu PČR

Přílohy

Zdroj: ČSÚ

Tab. 1 Mapa volebních obvodů do Senátu PČR

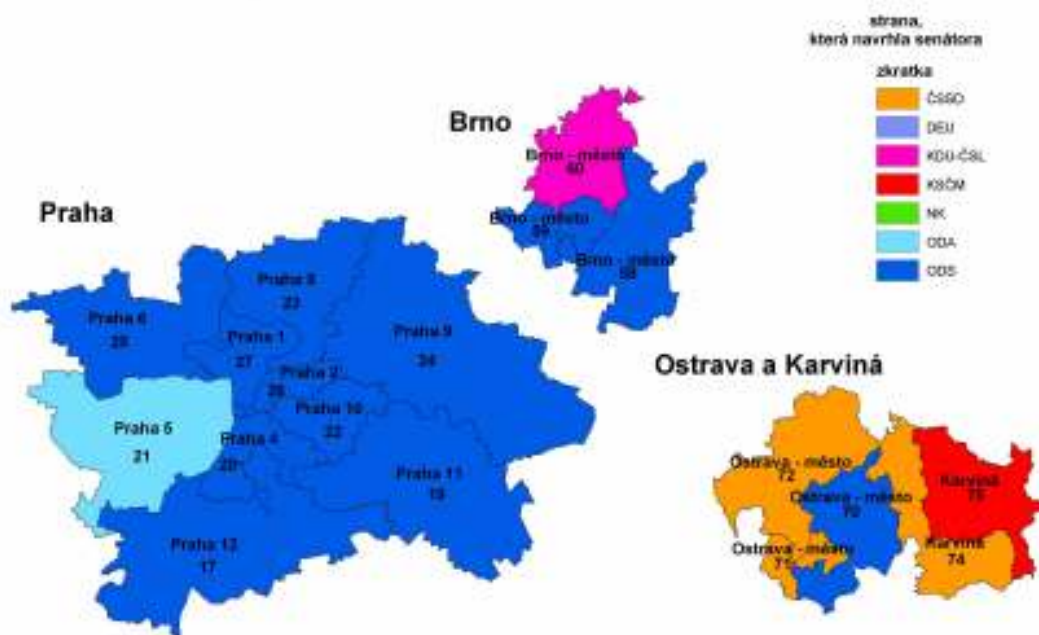
Tab. 2 Mapa volebních obvodů do Senátu PČR – Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Tab. 3 Složení Senátu PČR po volbách 1996

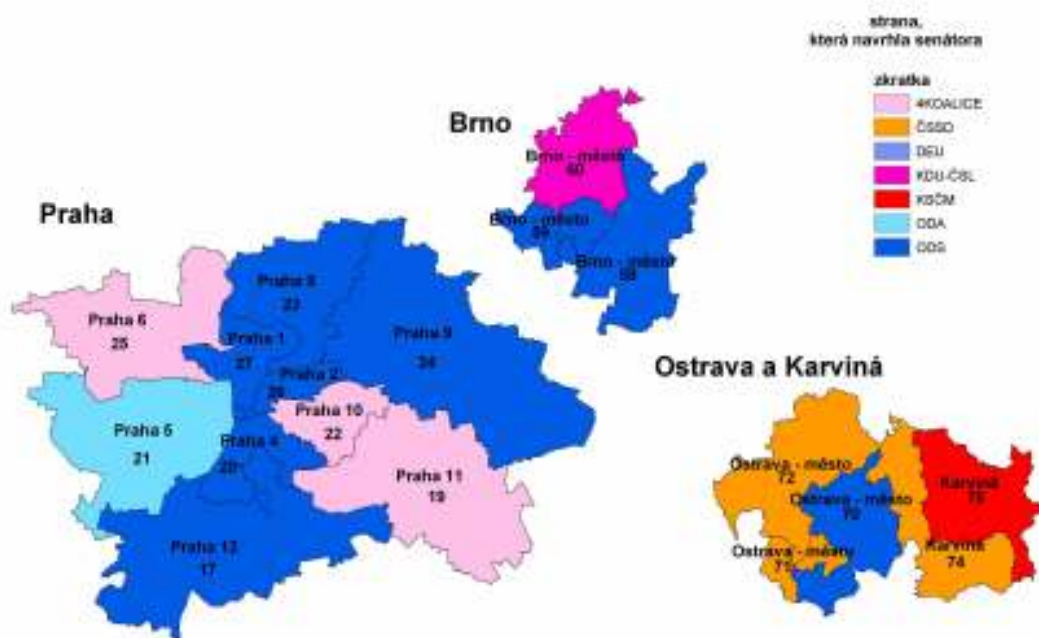
Tab. 4 Složení Senátu PČR po volbách 1996 – Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Tab. 5 Složení Senátu PČR po volbách 1998

Tab. 6 Složení Senátu PČR po volbách 1998 – Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Tab. 7 Složení Senátu PČR po volbách 2000

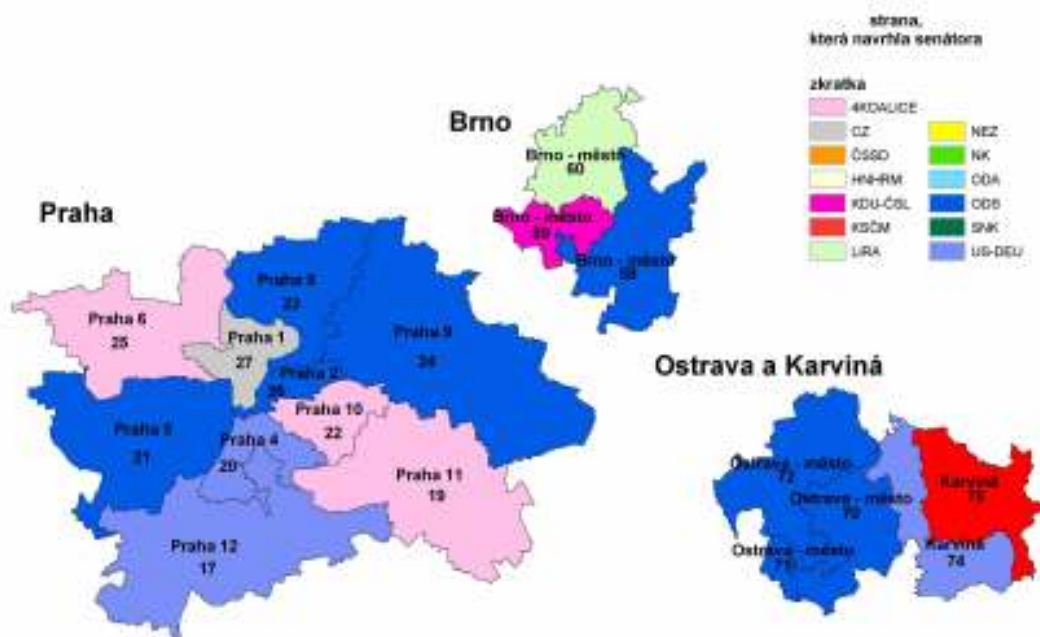
Tab. 8 Složení Senátu PČR po volbách 2000 – Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Tab. 9 Složení Senátu PČR po volbách 2002

Tab. 10 Složení Senátu PČR po volbách 2002 – Praha, Brno, Ostrava a Karviná

Volby do Senátu Parlamentu ČR v roce 1996

Složení Senátu v roce 1996						
Číslo a název		Příjmení, jméno a titul		Volební strana	Navrhující strana	Politická příslušnost
volebního obvodu		zvoleného senátora				
1	Karlovy Vary	4	Kulhánek Vladimír	ODS	ODS	ODS
2	Sokolov	4	Vyvadil Jiří, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
3	Cheb	7	Morávek Peter	ČSSD	ČSSD	ČSSD
4	Most	5	Falbr Richard, JUDr.	NK	NK	BEZPP
5	Chomutov	5	Drlý Ladislav, Ing.	KSČM	KSČM	KSČM
6	Louny	4	Havlíček Ivan, RNDr., CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
7	Plzeň-jih	2	Jurečka Jaroslav, Ing.	ODS	ODS	ODS
8	Rokycany	3	Jirava František, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
9	Plzeň-město	1	Kulhánek Bohumil	ODS	ODS	ODS
10	Český Krumlov	4	Vachta Karel, Mgr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
11	Domažlice	4	Smutný Petr, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
12	Strakonice	4	Rychetský Pavel, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
13	Tábor	2	Eybert Pavel	ODS	ODS	ODS
14	České Budějovice	2	Pospíšil Jiří, PhDr.	ODS	ODS	ODS
15	Pelhřimov	5	Štěch Milan	ČSSD	ČSSD	BEZPP
16	Beroun	1	Růckl Jiří, Ing.	ODA	ODA	BEZPP
17	Praha 12	3	Krámek Jan	ODS	ODS	ODS
18	Příbram	7	Vojíš Zdeněk, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
19	Praha 11	5	Mencl Václav, Ing., arch.	ODS	ODS	ODS
20	Praha 4	10	Klausner Zdeněk	ODS	ODS	ODS
21	Praha 5	7	Žantovský Michael	ODA	ODA	BEZPP
22	Praha 10	4	Kondr Milan, Ing.	ODS	ODS	ODS
23	Praha 8	6	Palečková Alena, RNDr.	ODS	ODS	ODS
24	Praha 9	6	Pavlat Josef	ODS	ODS	ODS
25	Praha 6	7	Koukal Jan	ODS	ODS	ODS
26	Praha 2	3	Zeman Vladimír, Ing.	US-DEU	ODS	ODS
27	Praha 1	9	Benda Václav, PhDr.	ODS	ODS	ODS
28	Mělník	4	Horák Jaroslav	ODS	ODS	ODS
29	Litoměřice	1	Burda Karel, Ing.	ODS	ODS	ODS
30	Kladno	5	Svoboda Ladislav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
31	Ústí nad Labem	6	Neubauer Oto	ČSSD	ČSSD	ČSSD
32	Teplice	1	Musial Jaroslav, JUDr., Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
33	Děčín	1	Lansky Egon	ČSSD	ČSSD	BEZPP
34	Liberec	4	Sobotka Přemysl, MUDr.	ODS	ODS	ODS
35	Jablonec nad Nisou	5	Vízek František, PaedDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
36	Česká Lípa	7	Coufal Miroslav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
37	Jičín	3	Liška Jiří, MVDr.	ODS	ODS	ODS
38	Mladá Boleslav	7	Filipová Jarmila, Ing.	ODS	ODS	ODS
39	Trutnov	8	Šubrt Vlastimil, Ing.	ODS	ODS	ODS
40	Kutná Hora	3	Floss Karel, Doc.PhDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
41	Benešov	3	Benešová Libuše, PhDr.	ODS	ODS	ODS
42	Kolín	3	Malát Vladislav, Doc.RNDr. CSc.	ODS	ODS	ODS
43	Pardubice	5	Moserová Jaroslava, Doc. Dr. DrSc.	ODA	ODA	ODA
44	Chrudim	5	Pithart Petr, JUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	BEZPP
45	Hradec Králové	1	Barták Karel, Doc. MUDr. CSc.	ODA	ODA	BEZPP

46	Ústí nad Orlicí	1	Čada Bohumil	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
47	Náchod	1	Müller Miloslav	US-DEU	ODS	ODS
48	Rychnov nad Kněžnou	3	Bartoš František, MVDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
49	Blansko	2	Pavlů Libor, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
50	Svitavy	6	Brýdl Jiří, Mgr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	BEZPP
51	Žďár nad Sázavou	3	Šenkýř Jiří, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
52	Jihlava	2	Jehlička Václav, Mgr.	ODA	ODA	ODA
53	Třebíč	7	Heřman Pavel, MVDr.	DEU	DEU	BEZPP
54	Znojmo	8	Špaček Milan, MUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
55	Brno-venkov	6	Svobodová Vlasta, RNDr.	ODS	ODS	ODS
56	Břeclav	5	Pavlov Jiří, Mgr.	NK	ODS	ODS
57	Vyškov	5	Dočekal Oldřich, RNDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
58	Brno-město	1	Zahradníček Luděk, RNDr.	ODS	ODS	ODS
59	Brno-město	1	Salzmann Richard, JUDr.	ODS	ODS	ODS
60	Brno-město	4	Zahradníček Jan	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
61	Olomouc	6	Jařab Josef, Prof., PhDr. CSc., Dr.hc	ODA	ODA	BEZPP
62	Prostějov	2	Kavan Jan	ČSSD	ČSSD	ČSSD
63	Přerov	3	Seitlová Jitka, RNDr.	ODA	ODA	ODA
64	Bruntál	6	Babka Zdeněk, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
65	Šumperk	2	Reitinger Václav, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
66	Olomouc	4	Korytář Karel, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
67	Nový Jičín	5	Konečný František, Mgr.	ODS	ODS	ODS
68	Opava	1	Voráček Jan	ODS	ODS	ODS
69	Frýdek-Místek	3	Vašínková Věra	ČSSD	ČSSD	ČSSD
70	Ostrava-město	3	Topolánek Mirek, Ing.	ODS	ODS	ODS
71	Ostrava-město	1	Zapletal Jan, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
72	Ostrava-město	2	Matuška Vítězslav, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
73	Frýdek-Místek	4	Škrabiš Emil, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
74	Karviná	3	Michalík Alfréd, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
75	Karviná	8	Petráš Antonín, Mgr.	KSČM	KSČM	KSČM
76	Kroměříž	1	Nováková Eva, MUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
77	Vsetín	5	Oplť Vladimír, Ing.	ODS	ODS	ODS
78	Zlín	4	Ondrová Irena	ODS	ODS	ODS
79	Hodonín	5	Benda Jan	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
80	Zlín	2	Stodůlka Jiří, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
81	Uherské Hradiště	2	Petřík Jaroslav, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL

Volby do Senátu Parlamentu ČR v roce 1998

Složení Senátu v roce 1998

Číslo a název volebního obvodu	Příjmení, jméno a titul zvoleného senátora	Volební strana	Navrhující strana	Politická příslušnost
4 Most	1 Falbr Richard, JUDr.	ČSSD	ČSSD	BEZPP
7 Plzeň-jih	3 Skalický Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
15 Pelhřimov	5 Štěch Milan	ČSSD	ČSSD	BEZPP
21 Praha 5	7 Žantovský Michael	ODA	ODA	BEZPP
22 Praha 10	3 Roithová Zuzana, MUDr. MBA	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
33 Děčín	1 Lansky Egon	ČSSD	ČSSD	BEZPP
44 Chrudim	5 Pithart Petr, JUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	BEZPP
45 Hradec Králové	1 Barták Karel, Doc. MUDr. CSc.	ODA	ODA	BEZPP
50 Svitavy	6 Brýdl Jiří, Mgr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	BEZPP
2 Sokolov	4 Vyvadil Jiří, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
3 Cheb	7 Morávek Peter	ČSSD	ČSSD	ČSSD
6 Louny	4 Havlíček Ivan, RNDr.,CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
8 Rokycany	3 Jirava František, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
11 Domažlice	4 Smutný Petr, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
12 Strakonice	4 Rychetský Pavel, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
18 Příbram	7 Vojíř Zdeněk, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
30 Kladno	5 Svoboda Ladislav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
32 Teplice	1 Musial Jaroslav, JUDr., Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
35 Jablonec nad Nisou	5 Vízek František, PaedDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
36 Česká Lípa	7 Coufal Miroslav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
40 Kutná Hora	4 Fencel Jan, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
46 Ústí nad Orlicí	4 Čada Bohumil	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
48 Rychnov nad Kněžnou	3 Bartoš František, MVDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
49 Blansko	4 Bělehrádek Stanislav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
51 Žďár nad Sázavou	3 Šenkýř Jiří, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
5 Chomutov	5 Drlý Ladislav, Ing.	KSČM	KSČM	KSČM
31 Ústí nad Labem	4 Doubrava Jaroslav	KSČM	KSČM	KSČM
16 Beroun	4 Růckl Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
19 Praha 11	5 Kroupa Daniel, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
43 Pardubice	4 Moserová Jaroslava, Doc. MUDr. DrSc.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
1 Karlovy Vary	4 Kulhánek Vladimír, Mgr.	ODS	ODS	ODS
9 Plzeň-město	1 Kulhánek Bohumil	ODS	ODS	ODS
10 Český Krumlov	6 Dvořák Martin, MUDr.	ODS	ODS	ODS
13 Tábor	2 Eybert Pavel, Mgr.	ODS	ODS	ODS
14 České Budějovice	2 Pospíšil Jiří, PhDr.	ODS	ODS	ODS
17 Praha 12	3 Krámek Jan	ODS	ODS	ODS
20 Praha 4	10 Klausner Zdeněk	ODS	ODS	ODS
23 Praha 8	6 Palečková Alena, RNDr.	ODS	ODS	ODS
24 Praha 9	6 Pavlata Josef	ODS	ODS	ODS
26 Praha 2	3 Zeman Vladimír, Ing.	US-DEU	ODS	ODS
27 Praha 1	9 Benda Václav, PhDr.	ODS	ODS	ODS
28 Mělník	3 Horák Jaroslav	ODS	ODS	ODS
29 Litoměřice	1 Burda Karel, Ing.	ODS	ODS	ODS
34 Liberec	7 Sobotka Přemysl, MUDr.	ODS	ODS	ODS
37 Jičín	3 Liška Jiří, MVDr.	ODS	ODS	ODS
38 Mladá Boleslav	7 Filipová Jarmila, Ing.	ODS	ODS	ODS

39 Trutnov	8 Šubrt Vlastimil, Ing.	ODS	ODS	ODS
41 Benešov	3 Benešová Libuše, PhDr.	ODS	ODS	ODS
42 Kolín	3 Malát Vladislav, Doc.RNDr. CSc.	ODS	ODS	ODS
47 Náchod	1 Müller Miloslav	US-DEU	ODS	ODS
25 Praha 6	1 Ruml Jan	4KOALICE	4KOALICE	US-DEU
53 Třebíč	7 Heřman Pavel, MVDr.	DEU	DEU	BEZPP
76 Kroměříž	4 Kroupa František, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
61 Olomouc	1 Mezihorák František, Prof.PhDr. CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
62 Prostějov	2 Kavan Jan	ČSSD	ČSSD	ČSSD
65 Šumperk	2 Reitinger Václav, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
66 Olomouc	4 Korytář Karel, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
69 Frýdek-Místek	3 Vašínková Věra	ČSSD	ČSSD	ČSSD
71 Ostrava-město	1 Zapletal Jan, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
72 Ostrava-město	2 Matuška Vítězslav, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
74 Karviná	3 Michalík Alfréd, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
54 Znojmo	8 Špaček Milan, MUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
57 Vyškov	5 Dočekal Oldřich, RNDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
60 Brno-město	4 Zahradníček Jan	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
67 Nový Jičín	4 Šula Jaroslav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
73 Frýdek-Místek	7 Škrabiš Emil, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
79 Hodonín	1 Kaňa Josef, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
80 Zlín	2 Stodůlka Jiří, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
81 Uherské Hradiště	2 Petřík Jaroslav, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
64 Bruntál	7 Harazin Rostislav	KSČM	KSČM	KSČM
75 Karviná	8 Petráš Antonín, Mgr.	KSČM	KSČM	KSČM
52 Jihlava	2 Jehlička Václav, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
63 Přerov	3 Seitlová Jitka, RNDr.	ODA	ODA	ODA
55 Brno-venkov	5 Julínek Tomáš, MUDr.	ODS	ODS	ODS
56 Břeclav	5 Pavlov Jiří, Mgr.	NK	ODS	ODS
58 Brno-město	1 Lastovecká Dagmar, JUDr.	ODS	ODS	ODS
59 Brno-město	1 Salzmann Richard, JUDr.	ODS	ODS	ODS
68 Opava	1 Voráček Jan	ODS	ODS	ODS
70 Ostrava-město	2 Topolánek Mirek, Ing.	ODS	ODS	ODS
77 Vsetín	5 Oplt Vladimír, Ing.	ODS	ODS	ODS
78 Zlín	4 Ondrová Irena	ODS	ODS	ODS

Ve volebním obvodu **č. 27** byl v doplňovacích volbách v roce 1999
zvolen senátorem **Fischer Václav (nezávislý kandidát)**

Volby do Senátu Parlamentu ČR v roce 2000

Složení Senátu v roce 2000

Číslo a název volebního obvodu	Příjmení, jméno a titul zvoleného senátora	Volební strana	Navrhující strana	Politická příslušnost
4 Most	1 Falbr Richard, JUDr.	ČSSD	ČSSD	BEZPP
7 Plzeň-jih	3 Skalický Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
8 Rokycany	6 Sefzig Luděk, MUDr.	ODS	ODS	BEZPP
15 Pelhřimov	5 Štěch Milan	ČSSD	ČSSD	BEZPP
17 Praha 12	2 Outrata Edvard	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
20 Praha 4	5 Zieleniec Josef	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
21 Praha 5	7 Žantovský Michael	ODA	ODA	BEZPP
22 Praha 10	3 Roithová Zuzana, MUDr. MBA	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
27 Praha 1	5 Fischer Václav	NK	NK	BEZPP
29 Litoměřice	1 Bárta Zdeněk, Mgr.	4KOALICE	KDU-ČSL	BEZPP
33 Děčín	1 Lansky Egon	ČSSD	ČSSD	BEZPP
35 Jablonec nad Nisou	6 Paukrtová Soňa, Mgr.	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
41 Benešov	4 Rögnerová Helena, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	BEZPP
45 Hradec Králové	1 Barták Karel, Doc. MUDr. CSc.	ODA	ODA	BEZPP
3 Cheb	7 Morávek Peter	ČSSD	ČSSD	ČSSD
6 Louny	4 Havlíček Ivan, RNDr., CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
11 Domažlice	1 Smutný Petr, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
12 Strakonice	4 Rychetský Pavel, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
18 Příbram	7 Vojíš Zdeněk, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
30 Kladno	5 Svoboda Ladislav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
36 Česká Lípa	7 Coufal Miroslav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
40 Kutná Hora	4 Fenc Jan, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
44 Chrudim	5 Pithart Petr, Doc. JUDr.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
46 Ústí nad Orlicí	4 Čada Bohumil	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
48 Rychnov nad Kněžnou	3 Bartoš František, MVDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
49 Blansko	4 Bělehrádek Stanislav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
50 Svitavy	1 Brýdl Jiří, Mgr.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
51 Žďár nad Sázavou	3 Šenkýř Jiří, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
31 Ústí nad Labem	4 Doubrava Jaroslav	KSČM	KSČM	KSČM
16 Beroun	4 Růckl Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
19 Praha 11	5 Kroupa Daniel, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
43 Pardubice	4 Moserová Jaroslava, doc. MUDr. DrSc.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
1 Karlovy Vary	4 Kulháněk Vladimír, Mgr.	ODS	ODS	ODS
5 Chomutov	2 Novák Alexandr	ODS	ODS	ODS
9 Plzeň-město	1 Kulháněk Bohumil	ODS	ODS	ODS
10 Český Krumlov	6 Dvořák Martin, MUDr.	ODS	ODS	ODS
13 Tábor	2 Eybert Pavel, Mgr.	ODS	ODS	ODS
14 České Budějovice	3 Pospíšil Jiří, PhDr.	ODS	ODS	ODS
23 Praha 8	6 Palečková Alena, RNDr.	ODS	ODS	ODS
24 Praha 9	6 Pavlata Josef	ODS	ODS	ODS
26 Praha 2	1 Filipiová Daniela, Ing.arch.	ODS	ODS	ODS
28 Mělník	3 Horák Jaroslav	ODS	ODS	ODS
32 Teplice	7 Kubera Jaroslav	ODS	ODS	ODS
34 Liberec	7 Sobotka Přemysl, MUDr.	ODS	ODS	ODS
37 Jičín	3 Liška Jiří, MVDr.	ODS	ODS	ODS
38 Mladá Boleslav	4 Mitlener Jaroslav, MUDr.	ODS	ODS	ODS

39 Trutnov	8 Šubrt Vlastimil, Ing.	ODS	ODS	ODS
42 Kolín	3 Malát Vladislav, Doc.RNDr. CSc.	ODS	ODS	ODS
2 Sokolov	2 Hadrava Jan	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
25 Praha 6	1 Ruml Jan	4KOALICE	4KOALICE	US-DEU
47 Náchod	3 Fejfar Petr	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
68 Opava	1 Jařab Josef, PhDr.	4KOALICE	ODA	BEZPP
76 Kroměříž	4 Kroupa František, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
77 Vsetín	3 Kubín Jaroslav, JUDr.	NK	NK	BEZPP
61 Olomouc	1 Mezihorák František, Prof.PhDr. CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
66 Olomouc	4 Korytář Karel, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
69 Frýdek-Místek	3 Vašínková Věra	ČSSD	ČSSD	ČSSD
72 Ostrava-město	2 Matuška Vítězslav, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
53 Třebíč	2 Janata Pavel, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
54 Znojmo	8 Špaček Milan, MUDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
57 Vyškov	5 Dočekal Oldřich, RNDr.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
59 Brno-město	8 Šimonovský Milan, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
60 Brno-město	4 Zahradníček Jan	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
65 Šumperk	2 Jílek Adolf, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
67 Nový Jičín	4 Šula Jaroslav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
73 Frýdek-Místek	7 Škrabiš Emil, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
79 Hodonín	1 Kaňa Josef, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
80 Zlín	3 Stodůlka Jiří	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
81 Uherské Hradiště	2 Petřík Jaroslav, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
64 Bruntál	7 Harazin Rostislav	KSČM	KSČM	KSČM
75 Karviná	8 Petráš Antonín, Mgr.	KSČM	KSČM	KSČM
52 Jihlava	2 Jehlička Václav, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
63 Přerov	3 Seitlová Jitka, RNDr.	ODA	ODA	ODA
55 Brno-venkov	5 Julínek Tomáš, MUDr.	ODS	ODS	ODS
58 Brno-město	1 Lastovecká Dagmar, JUDr.	ODS	ODS	ODS
70 Ostrava-město	2 Topolánek Mirek, Ing.	ODS	ODS	ODS
71 Ostrava-město	5 Balabán Milan, Ing.	ODS	ODS	ODS
78 Zlín	4 Ondrová Irena	ODS	ODS	ODS
56 Břeclav	7 Schovánek Vladimír, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
62 Prostějov	4 Kolář Robert, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
74 Karviná	3 Feber Ondřej, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU

Volby do Senátu Parlamentu ČR v roce 2002

Složení Senátu v roce 2002

Číslo a název volebního obvodu	Příjmení, jméno a titul zvoleného senátora	Volební strana	Navrhující strana	Politická příslušnost
4 Most	1 Falbr Richard, JUDr.	ČSSD	ČSSD	BEZPP
7 Plzeň-jih	3 Skalický Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
8 Rokycany	6 Sefzig Luděk, MUDr.	ODS	ODS	BEZPP
9 Plzeň-město	4 Sequens Richard, MUDr.	US-DEU	US-DEU	BEZPP
17 Praha 12	2 Outrata Edvard	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
20 Praha 4	5 Zieleniec Josef	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
22 Praha 10	3 Roithová Zuzana, MUDr. MBA	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
27 Praha 1	6 Mejstřík Martin	CZ	CZ	BEZPP
29 Litoměřice	1 Bárta Zdeněk, Mgr.	4KOALICE	KDU-ČSL	BEZPP
35 Jablonec nad Nisou	6 Paukrťová Soňa, Mgr.	4KOALICE	US-DEU	BEZPP
41 Benešov	4 Rögnerová Helena, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	BEZPP
42 Kolín	5 Rakušan Jan, MUDr.	ČSSD	ČSSD	BEZPP
45 Hradec Králové	4 Barták Karel, Doc.MUDr. CSc.	NK	NK	BEZPP
48 Rychnov nad Kněžnou	6 Domšová Václava, Ing.	SNK	SNK	BEZPP
3 Cheb	3 Macák Ladislav, Mgr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
11 Domažlice	1 Smutný Petr, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
12 Strakonice	1 Rychetský Pavel, JUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
15 Pelhřimov	1 Štěch Milan	ČSSD	ČSSD	ČSSD
30 Kladno	2 Svoboda Ladislav, MUDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
40 Kutná Hora	4 Fencí Jan, Ing.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
33 Děčín	5 Zoser Josef	HNHRM	HNHRM	HNHRM
44 Chrudim	5 Pithart Petr, Doc. JUDr.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
46 Ústí nad Orlicí	4 Čada Bohumil	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
49 Blansko	4 Bělehrádek Stanislav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
50 Svitavy	1 Brýdl Jiří, Mgr.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
31 Ústí nad Labem	4 Doubrava Jaroslav	KSČM	KSČM	KSČM
16 Beroun	4 Růckl Jiří, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
19 Praha 11	5 Kroupa Daniel, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
43 Pardubice	4 Moserová Jaroslava, doc. MUDr. DrSc.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
1 Karlovy Vary	4 Kulhánek Vladimír, Mgr.	ODS	ODS	ODS
5 Chomutov	2 Novák Alexandr	ODS	ODS	ODS
6 Louny	4 Pelc Miloslav	ODS	ODS	ODS
10 Český Krumlov	6 Dvořák Martin, MUDr.	ODS	ODS	ODS
13 Tábor	2 Eybert Pavel, Mgr.	ODS	ODS	ODS
14 České Budějovice	3 Pospíšil Jiří, PhDr.	ODS	ODS	ODS
18 Příbram	3 Volný Jaromír, Ing.	ODS	ODS	ODS
21 Praha 5	5 Škaloud Miroslav, RNDr.	ODS	ODS	ODS
23 Praha 8	6 Palečková Alena, RNDr.	ODS	ODS	ODS
24 Praha 9	1 Pavlata Josef	ODS	ODS	ODS
26 Praha 2	1 Filipiová Daniela, Ing.arch.	ODS	ODS	ODS
28 Mělník	3 Horák Jaroslav	ODS	ODS	ODS
32 Teplice	7 Kubera Jaroslav	ODS	ODS	ODS
34 Liberec	7 Sobotka Přemysl, MUDr.	ODS	ODS	ODS
36 Česká Lípa	4 Tejnora Karel, MUDr.	ODS	ODS	ODS
37 Jičín	3 Liška Jiří, MVDr.	ODS	ODS	ODS
38 Mladá Boleslav	4 Mitlener Jaroslav, MUDr.	ODS	ODS	ODS

39 Trutnov	2 Adamec Ivan, Mgr.	ODS	ODS	ODS
51 Žďár nad Sázavou	3 Novotný Josef, Ing.	SNK	SNK	SNK
2 Sokolov	2 Hadrava Jan	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
25 Praha 6	1 Ruml Jan	4KOALICE	4KOALICE	US-DEU
47 Náchod	3 Fejfar Petr	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
54 Znojmo	7 Železný Vladimír, PhDr.	NEZ	NEZ	BEZPP
57 Vyškov	7 Bárek Ivo, Ing.	ČSSD	ČSSD	BEZPP
60 Brno-město	3 Zlatuška Jiří, prof. RNDr. CSc.	LiRA	LiRA	BEZPP
63 Přerov	7 Seitlová Jitka, RNDr.	NEZ	NEZ	BEZPP
68 Opava	1 Jařab Josef, PhDr.	4KOALICE	ODA	BEZPP
72 Ostrava-město	1 Roubíček Václav, Prof. Ing. CSc.	ODS	ODS	BEZPP
76 Kroměříž	4 Kroupa František, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	BEZPP
77 Vsetín	3 Kubín Jaroslav, JUDr.	NK	NK	BEZPP
61 Olomouc	1 Mezihorák František, Prof.PhDr. CSc.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
78 Zlín	7 Gajdůšková Alena, PaedDr.	ČSSD	ČSSD	ČSSD
53 Třebíč	2 Janata Pavel, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
59 Brno-město	8 Šimonovský Milan, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
65 Šumperk	2 Jílek Adolf, Ing.	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
67 Nový Jičín	4 Šula Jaroslav, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
73 Frýdek-Místek	7 Škrabiš Emil, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
79 Hodonín	1 Kaňa Josef, Ing.	4KOALICE	4KOALICE	KDU-ČSL
80 Zlín	3 Stodůlka Jiří	4KOALICE	KDU-ČSL	KDU-ČSL
81 Uherské Hradiště	5 Vaculík Josef, Ing.	KDU-ČSL	KDU-ČSL	KDU-ČSL
64 Bruntál	7 Harazin Rostislav	KSČM	KSČM	KSČM
75 Karviná	8 Matykiewicz Eduard	KSČM	KSČM	KSČM
52 Jihlava	2 Jehlička Václav, Mgr.	4KOALICE	4KOALICE	ODA
55 Brno-venkov	5 Julínek Tomáš, MUDr.	ODS	ODS	ODS
58 Brno-město	1 Lastovecká Dagmar, JUDr.	ODS	ODS	ODS
66 Olomouc	2 Vavroušek Vítězslav, MUDr.	ODS	ODS	ODS
69 Frýdek-Místek	1 Kopecký František, Ing.	ODS	ODS	ODS
70 Ostrava-město	2 Topolánek Mirek, Ing.	ODS	ODS	ODS
71 Ostrava-město	5 Balabán Milan, Ing.	ODS	ODS	ODS
56 Břeclav	7 Schovánek Vladimír, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
62 Prostějov	4 Kolář Robert, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU
74 Karviná	3 Feber Ondřej, Ing.	4KOALICE	US-DEU	US-DEU

Ve volebním obvodu č. 12 byl v doplňovacích volbách v roce 2003 zvolen senátorem **Kalbáč Josef, Ing. (KDU-ČSL)**

Ve volebním obvodu č. 58 byl v doplňovacích volbách v roce 2003 zvolen senátorem **Jarůšek Karel (ODS)**

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Projekt k diplomové práci

Název: Vliv volebního systému na politické složení Senátu Parlamentu ČR
v prvních dvou cyklech senátních voleb

Autor: Tomáš Lacina

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.

Podpis vedoucího práce:

V Praze dne 7. 6. 2007

Vliv volebního systému na politické složení Senátu Parlamentu ČR v prvních dvou cyklech senátních voleb

V roce 2008 se budou konat již šesté řádné volby do Senátu Parlamentu České republiky. Přesto stály senátní volby a zejména volební chování v nich z hlediska odborných aktivit zabývajících se volbami na okraji zájmu.

Volby do horní komory Parlamentu ČR jsou jediným případem, kde se v České republice objevuje většinový volební systém. Jde o dvoukolový většinový systém s tzv. uzavřeným druhým kolem, který bývá typický spíše pro prezidentské volby, než pro volby do zákonodárných kolektivních orgánů (Lebeda 2004). Pro parlamentní volby se užívá hojně v zemích bývalého Sovětského svazu (Moldávie, Ukrajina, Bělorusko) a v řadě zemí Afriky a Karibiku, často historicky pod vlivem francouzského kolonialismu (Reynolds, Reilly 1997). Francie je také v kontextu západoevropských konsolidovaných demokracií výjimkou v užívání dvoukolového většinového systému pro volby do kolektivních orgánů. Ve Francii se ovšem pro tyto volby většinou používá varianta dvoukolového systému s tzv. otevřeným druhým kolem, která ke zvolení nevyžaduje absolutní většinu a její politické důsledky se v mnohém liší. Není tedy snadné najít v konsolidovaných demokraciích případy, které by říkaly více o účincích, politických konsekvencích a volebním chování při aplikaci takového volebního systému, který se užívá při volbách do Senátu PČR.

V ostatních čtyřech typech voleb, které v ČR probíhají (sněmovní, krajské, komunální, volby do Evropského parlamentu), je užíváno systému poměrného zastoupení. Různé formy volebních systémů vedou vedle rozdílných mechanických účinků k odlišné volební strategii jak jednotlivých stran, tak i k taktickému hlasování samotných voličů (např. Duverger 1951, Sartori 1976). Volební chování v senátních volbách tedy může být v některých rysech odlišné od volebního chování v jiných typech voleb v ČR, kde se volí systémem poměrným.

První cyklus voleb do Senátu, který započal v roce 1996 a ustavil 3 druhy senátorských mandátů (na 2, 4 a 6 let) byl v mnoha ohledech specifický. Tyto volby se konaly jako jediné na celém území ČR, tj. ve všech 81 obvodech a nikoli jen ve třetině volebních obvodů. V tomto jediném případě nebyly také ovlivněny současným konáním s krajskými nebo komunálními volbami. Jednalo se navíc o první volby tohoto typu, ve kterých chyběla jakákoli předchozí zkušenost s podobným volebním systémem.

V práci se zaměřím na srovnání tohoto prvního cyklu senátních voleb a druhého cyklu, jímž rozumím období, během kterého se Senát PČR postupně obměnil. Tento cyklus tedy začíná volbami roku 1998 a zahrnuje následující volby v letech 2000 a 2002. Pokusím se odpovědět na otázky ohledně vývoje vlivu volebního systému a volebního chování na politické složení Senátu v uvedených cyklech: Jací kandidáti jakých stran vítězí nejčastěji v prvním kole? Kdo nejčastěji dokáže potvrdit toto vítězství i v kole druhém? Kdo profituje na nízké volební účasti a kdo na vysoké? Koresponduje geograficky volební účast s trendy ze sněmovních, případně krajských a komunálních voleb? Nastal ve zkoumaném období určitý posun ve strategické volbě voličů na základě rostoucí zkušenosti s volebním systémem?

Budu srovnávat vždy 1/3 volebních obvodů, ve kterých proběhly volby v uvedených letech se stejnými obvody z voleb 1996. Pro analýzu budu primárně využívat agregovaná data Českého statistického úřadu, jehož databáze zahrnují veškeré oficiální údaje o všech kandidátech, kteří kandidovali do Senátu ve všech dosavadních volbách, o jejich individuálních charakteristikách (pohlaví, věk, vzdělání, profese, místo bydliště, strana, za kterou kandidát kandiduje, stranická příslušnost), počet získaných hlasů v prvním i druhém kole. Kromě těchto agregovaných dat chci využít i datový soubor, který velmi podrobně zaznamenal volební preference voličů v senátních volbách v roce 1996 v rámci projektu Senátní volby pro Českou televizi. Tento soubor pochází z panelového šetření, které dotazovalo stejné respondenty před prvním, před druhým a po druhém kole senátních voleb ve všech senátních volebních obvodech a zaznamenalo nejen volební účast, ale i preferovaného kandidáta v každém kole voleb. To umožní mimo jiné podrobněji sledovat změny strategií voličů mezi jednotlivými koly. Při analýze dat použiji kvantitativní metody prostřednictvím souboru SPSS.

Práce bude uvedena teoretickou částí, zabývající se dvoukolovými většinovými volebními systémy a jejich účinky na chování voličů a na stranické systémy podle předních odborníků, a dále popisem volebního systému do Senátu ČR a jeho zařazení do mezinárodní perspektivy.

Osnova:

I. Úvod

II. 1. Dvoukolové většinové volební systémy

- teorie
- vliv na volební chování
- vliv na stranický systém
- volební systém do Senátu PČR

III. 1. První cyklus voleb – rok 1996 (81 volebních obvodů)

- specifika
- volební účast
- 1. kolo – hlasy, zvolení kandidáti (stranická příslušnost, navrhuje strana, základní charakteristiky kandidátů)
- 2. kolo - hlasy, zvolení kandidáti (stranická příslušnost, navrhuje strana, základní charakteristiky kandidátů)

2. Druhý cyklus – a) volby v roce 1998 (27 volebních obvodů)

- rozdíly oproti roku 1996
- kritérium volební účasti
- zvolení kandidáti v 1. a 2. kole - charakteristiky

b) volby v roce 2000 (27 volebních obvodů)

- rozdíly oproti roku 1996
- kritérium volební účasti
- zvolení kandidáti v 1. a 2. kole - charakteristiky

c) volby v roce 2002 (27 volebních obvodů)

- rozdíly oproti roku 1996
- kritérium volební účasti
- zvolení kandidáti v 1. a 2. kole - charakteristiky

IV. 1. Shrnutí poznatků – srovnání vybraných aspektů voleb 1996 vždy s 1/3 obvodů obměňovaných v letech 1998, 2000 a 2002

- souvislost se zkušeností voličů s volebním systémem
- vliv volební účasti na preference jednotlivých stran
- vliv stranické příslušnosti a navrhuje strany na úspěšnost kandidátů v 1. a 2. kole
- vztah volební účasti v senátních volbách a ostatních typech voleb v ČR (geografický faktor)

V. Závěr

Literatura:

- Blais, A., Carty, R. K.: The Psychological Impact of Electoral Laws: Measuring Duverger's Elusive Factor, *British Journal of Political Science*, Vol. 21, No. 1 (pp. 79-93)
- Duch, R. M., H. D. Palmer. 2002. „Strategic Voting in Post-Communist Democracy?” *British Journal of Political Science*. Vol. 32, Pp. 63-91.
- Duverger, M. 1951. *Political Parties*. New York: Wiley.
- Fiala, P. 2004. „Kritická interpretace “zákonů” o vlivu volebních systémů na stranické systémy.” Pp. 51-65. in: M. Novák, T. Lebeda a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Chytilík, R. 2005a. „České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy.” Pp. 105-115 in B. Dančák, P. Fiala, V. Hloušek. *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Chytilík, R. 2005b. „Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů”. *Středoevropské politické studie*. Vol. 7, No.1.
- Klíma, M. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix
- Lijphart, A. 1994c. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of 27 Democracies: 1945 – 1990*. Oxford: Oxford University Press
- Lebeda, T. 2004. „Stručný přehled volebních systémů”. Pp. 19-43 in M. Novák, T. Lebeda a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Lebeda, T. 2005. „Vybrané problémy senátních voleb 1996-2004”. Referát přednesený na semináři *Volby a jejich výzkum* pořádaném Českou společností pro politické vědy 26. ledna 2005.
- Matějů, P., Vlachová, K. 1997. *Krystalizace politického spektra a faktory působící na volební rozhodování v České republice*. Praha: AV ČR
- Novák, M. 1997. *Systémy politických stran*. Praha: SLON.
- Rae, D. 1967. *The Political Consequences of Electoral Law*. New Haven: Yale University Press.
- Reynolds, A., Reilly, B. 1997: *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*, Stockholm: IDEA
- Sartori, G. 2001 (originál 1994). *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: SLON.
- Taagepera, R., M. S. Shugart. 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems*. New Haven: Yale University Press.
- Vlachová, K., 2001. „Party identification in the Czech Republic: inter-party hostility and party preference”. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 34, No. 4, Pp. 479-499.